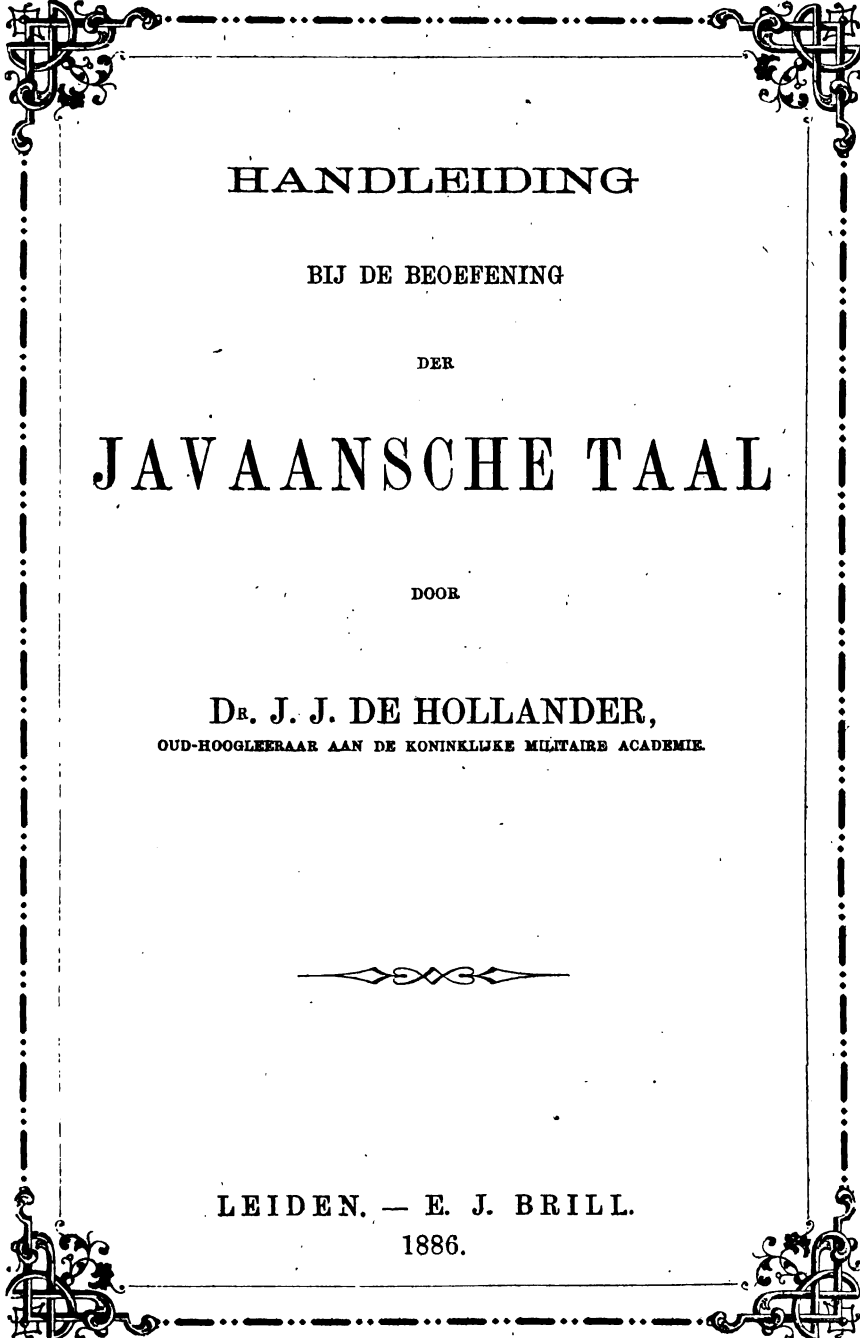

PL
5163
.H74

B 797,570

HANDLEIDING

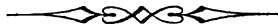
BIJ DE BEOEFENING

DER

JAVAANSCH E T A A L

DOOR

Dr. J. J. DE HOLLANDER,
OUD-HOOGLEERAAR AAN DE KONINKLIJKE MILITAIRE ACADEMIE.

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1886.

HANDLEIDING

BIJ DE BEOEFENING

DER

JAVAANSCHER TAAL.

HANDLEIDING

BIJ DE BEOEFENING

DER

JAVAANSCH E TAAL

DOOR

Dr. J. JOHANNES
A J. A. DE HOLLANDER,

—
OUD-HOOGLEERAAR AAN DE KONINKLIJKE MILITAIRE ACADEMIE.

LEIDEN,

E. J. BRILL.

1886.

VOORBERICHT.

Deze Spraakkunst heeft haar ontstaan te danken aan den mij veelmalen kenbaar gemaakten wensch, dat ik mijne *Handleiding* van 1848 zoude laten herdrukken, aan welk verlangen ik na eene zooveel langere studie natuurlijk niet konde voldoen. Zoude ik, na het verschijnen der *Grammatica* van T. ROORDA, eene Javaansche Spraakkunst geven, dan moest het een nieuw werk zijn en wel een zoodanig, dat zich van het zijne onderscheidde niet door grootere volledigheid, maar door meerdere eenvoudigheid van voorstelling, dus door gemakkelijker verstaanbaarheid voor de zoodanigen, die van taalstudie niet hun hoofdwerk hebben gemaakt. In hoeverre dit doel bereikt is moge de ondervinding leeren; voor hen, die mijne Maleische Spraakkunst kennen, zal de hier gebruikte terminologie zeker geen bezwaar opleveren.

Ik heb gemeend de eigenlijke Spraakkunst te moeten laten voorafgaan door eene beknopte Inleiding, om den leerling eenig denkbeeld te geven van den aard der taal, en het hem vreemde *Krãmã*, *Ngoko* enz. te verklaren. Overigens heb ik omtrent dit werk slechts weinig te zeggen. Van de Woordvoeging zijn alleen de hoofdzaken kortelijk behandeld, omdat ik meen, dat de menigvuldige eigenaardige spraakwendingen in het Javaansch beter door lectuur dan uit eene Spraakkunst te leeren zijn. Het overzicht van de literatuur, dat in mijne eerste Handleiding met het oog op hare bijzondere bestemming voorkwam, is hier weggelaten; een herdruk van het Leesboek volgt misschien later.

Breda, Februari 1886.

DE HOLLANDER.

INLEIDING.

Het Javaansch is een der hoofdtakken van den grooten Polynesischen taalstam, die over den geheelen Indischen archipel is verbreid en waartoe ook het Soendaasch, het Maleisch, het Balineesch, het Mangkasaarsch, het Boegineesch, het Bataksch en een aantal andere, deels nog weinig of niet bekende, behooren. Daaronder neemt het Javaansch eene zeer belangrijke plaats in door den rijkdom van woorden en vormen, en ook van literatuur, waarin deze taal al hare zusters overtreft. Dien rijkdom dankt zij grootendeels aan vreemden invloed, inzonderheid aan eene thans doode taal, het Sanskrit, dat in overoude tijden, waarschijnlijk omstreeks den aanvang van onze jaartelling, door handelaars en volkplanters of veroveraars uit een toen reeds zeer beschaafden volksstam uit Voor-Indië naar Java werd overgebracht. Deze Indiërs deelden aan de toen nog op een lagen trap van ontwikkeling staande Javanen hun letterschrift, een nieuw godsdienststelsel, nieuwe kunsten en wetenschappen, eene tot dusverre ongekende beschaving, en natuurlijk ook de bewoordingen voor die nieuwe denkbeelden mede; en niet slechts de benamingen van vroeger onbekende zaken, maar ook een groot aantal woorden, waarvoor het Javaansch reeds een aequivalent bezat, werden in deze taal opgenomen, hetzij dan uit eerbied voor hunne meerderen, als hoedanig de Javanen deze Indiërs willens of onwillens beschouwden, of alleen om zich gemakkelijker voor hen verstaanbaar te maken. En die Sanskritwoorden werden zoo

geheel bij het Polynesische element ingelijfd en ingesmolten, dat zij een werkelijk bestanddeel gingen uitmaken van de Javaansche taal, die daardoor zoozeer werd ontwikkeld en verrijkt, dat zij in latere eeuwen van andere volken geene nieuwe woorden behoefde over te nemen dan tot aanduiding van zoodanige zaken of begrippen, waarvan die volken op hunne beurt de eerste kennis op Java brachten.

Dit laatste was het geval met de Arabieren, die in de vijftiende eeuw het Islamisme daar invoerden en dus geheel nieuwe godsdienstige en maatschappelijke toestanden in het leven riepen. Doch schoon die godsdienst nu reeds vier eeuwen over geheel Java is verbreid en de Arabieren daar onafgebroken hebben verkeerd, zijn toch uit hunne taal bijna geene andere woorden overgenomen dan die rechtstreeks of zijdelings op de leer van den Koran en zijne godsdienstige en burgerlijke voorschriften betrekking hebben.

Aan de Chineezzen, die reeds veel vroeger dan de Arabieren op Java handel dreven, zijn slechts zeer weinige met dat bedrijf in verband staande woorden ontleend. En sedert de Europeanen zich in den Archipel hebben gevestigd zijn ook enkele woorden uit het Portugeesch, Engelsch en Nederlandsch meer of minder verbasterd in het dagelijksch leven in gebruik gekomen, maar kunnen niet geacht worden een wezenlijk bestanddeel van de taal uit te maken.

Eene belangrijke bijzonderheid, die bijna in geene andere taal dan het Javaansch en Balineesch, althans zoo algemeen, wordt aangetroffen, is dat zij zich geheel wijzigt naar den verschillenden stand der sprekers, zoodat men tegen zijnen mindere geheel andere woorden, eene geheel andere taal, bezigt dan tegen zijnen meerdere of tegen zijns gelijke. In het Nederlandsch en sommige andere talen bestaan verschillende uitdrukkingen voor de Persoonlijke voornaamwoorden; men bedient zich van beleefdere, gemeenzame of onbeleefdere naarmate de persoon, tot wien men spreekt of aan wien men schrijft, hooger of lager in rang is en men hem meer of min-

der eerbied verschuldigd is; en dit is dan het eenige verschil in de taal, terwijl men overigens dezelfde woorden bezigt onverschillig tegen wien men spreekt. Doch bij de Javanen bepaalt zich dat onderscheid niet hiertoe; de scherpe afscheiding tusschen de verschillende standen hunner maatschappij, de diepe eerbied van den mindere voor den meerdere, gelijk die zich als een sterken grondtrek van hun karakter in al hun doen openbaart, vertoont zich ook in de keuze van bijna alle woorden, waarmede zij hunne gedachten uitdrukken. Zoo onderscheidt men dan in het Javaansch de volgende taal-soorten: 1°. Het *Ngoko* (1), de onbeleefde taal of taal zonder plichtplegingen, die door den meerdere in rang of jaren tegen den mindere, en ook door de geringe volksklasse onderling wordt gesproken. 2°. Het *Krāmā* (1), de beleefde taal, die door den mindere tegen den meerdere wordt gebezigd, en ook door aanzienlijken van gelijken rang en jaren onderling. In deze taalsoort is vooral het aantal der aan het Sanskrit ontleende woorden zeer groot; op welke wijzen overigens *Krāmā*-vormen van *Ngoko*-grondwoorden worden gemaakt zie men hierachter bl. 43. 3°. Het *Madyā*, de middentaal, de taal die het midden houdt tusschen het platte *Ngoko* en het beleefde *Krāmā*, en gesproken wordt tusschen personen van gelijken rang uit den fatsoenlijken stand, of ook door eenen meerdere tegen zijnen mindere, wanneer deze aanmerkelijk ouder is dan gene of om eenige andere reden bijzondere achting verdient. Deze taalsoort heeft eenige eigen woorden en vormen, doch is overigens niet anders dan door elkander gebruikt *Krāmā* en *Ngoko*. 4°. De *Bāsā Kraton* of *Kēdaton* of Hoftaal, die gebruikt wordt in tegenwoordigheid van den Vorst en tot den Vorst, alsmede door diens afgevaardigden wanneer zij zijne

---

(1) *Ngoko* is eigenlijk een Werkwoord, dat in beteekenis overeenkomt met het Fransche *tutoyer*. *Krāmā*, oorspronkelijk een Sanskritwoord, beteekent *beleefd*.

bevelen overbrengen. Deze taalsoort bepaalt zich tot de Persoonlijke voornaamwoorden en eenige weinige andere woorden, welke slechts aan het hof in zwang zijn, terwijl men zich overigens van het *Krāmā* bedient. 5°. Het *Krāmā inggil* of Hoog *Krāmā*, bestaande uit eenige woorden, welke gebruikt worden van of omtrent Vorsten of aanzienlijken. 6°. Het *Ngoko andap* of Laag *Ngoko*, dat ook omtrent personen gebruikt wordt, maar gemeen is of minachting uitdrukt, gelijk wanneer men in onze taal zegt *kerel* of *wijf*, voor *man* of *vrouw*.

Uit het bovengezegde blijkt dat het *Ngoko* en *Krāmā* de hoofdsorten zijn, die zich door de geheele taal heen onderscheiden, terwijl de andere zich slechts tot een betrekkelijk gering aantal woorden en uitdrukkingen bepalen. Van die beide is het *Ngoko* het oudste en oorspronkelijke, de eigenlijke moedertaal der Javanen; en het ontstaan van het *Krāmā* was een gevolg van het maatschappelijk en zedelijk overwicht, dat de Indiërs gedurende het tijdvak hunner heerschappij op Java over hen uitoefenden. De grond er toe lag in den aanleg des volks voor slaafsche ondergeschiktheid, maar deze nam natuurlijk gedurende dat tijdvak meer en meer toe; terwijl tevens, tengevolge van de toenemende beschaving, de onderscheidingen van rangen en waardigheden meer bepaald werden afgebakend. Zoo kwam de Javaan tot het gebruik van eene afzonderlijke eerbiedstaal jegens zijnen meerdere, aanvankelijk den Hindoe, en ontleende die natuurlijk grootendeels aan de taal zijner overheerschers, als die hunner waardig en gemakkelijk voor hen te verstaan was.

Eindelijk moet hier nog met een woord melding worden gemaakt van het *Kawi* of de Dichtertaal. Evenals hun letterschrift ontleenden de Javanen ook hunne oudste literatuur aan de Indiërs. Indische heldendichten, mythen enz. werden in poetischen vorm overgebracht of nagevolgd in het Javaansch, zooals dat toen werd gesproken, doormengd met eene groote menigte Sanskritwoorden. Deze dichtertaal, die

in woorden en woordvormen geheel van het gewone proza verschilt en thans niet meer wordt verstaan, draagt den naam van Kawi of Oud-Kawi; het laatste in onderscheiding van de nieuwere dichtertaal, waarin vele van die oude dichtwerken zijn overgebracht, maar die toch ook nog zeer veel van het gewone Javaansch verschilt. Hoewel dus nu het Kawi eene doode taal is, worden toch ook in hedendaagsche geschriften, vooral gedichten, nog dikwijls Kawi-woorden aangetroffen.

Hoewel de Indiërs de schrijfkunst op Java brachten, is toch het oudste daar gevonden letterschrift niet het Sanskritsche, hoewel hetzelfde beginsel er aan ten grondslag ligt; het wordt ook, evenals dit, van de linker- naar de rechterhand geschreven, zonder afscheiding tusschen de woorden van eenen zin. Dit oud-Javaansch schrift (Kawi-schrift), dat in opschriften op ruïnen en elders wordt aangetroffen, is echter voor den tegenwoordigen Javaan volkomen onleesbaar; de vorm der karakters is langzamerhand geheel gewijzigd, totdat daaruit het hedendaagsche Javaansche letterschrift is ontstaan, dat in § 1 in staand en loopend schrift wordt medegedeeld. Ook hierin worden nog steeds de woorden aan elkander vast geschreven en alleen de zinnen of zindeelen door leesteekens (bl. 5 en 30) gescheiden. Het gebruik van hoofdletters aan het begin van eenen volzin of elders, waar wij zulks gewoon zijn, is niet bekend; wel bestaan er enkele Grootte of *voornamen* letters (bl. 2 en 16), maar deze worden alleen gebezigd in namen van godheden, vorsten enz., en dan niet alleen aan het begin maar ook in het midden en op het einde van het woord. De aanvang van een nieuw hoofdstuk of onderdeel van een geschrift wordt door bijzondere teekens aangeduid (bl. 30 en 31).

EERSTE HOOFDSTUK.

SCHRIFT EN UITSPRAAK.

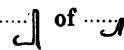

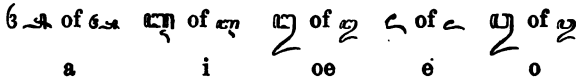

§ 1. Tafel van het alphabet en der overige schrijf- en leesteekens.

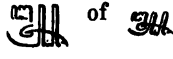
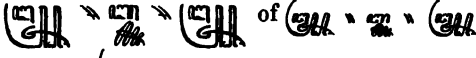

Alphabet.			
Naam.	Aksarâ.	Pasangan.	Klank.
Hâ	ḥ of ḥ	ḥ of ḥ	H (veelal stom)
Nâ	ḥ of ḥ	of	N
Tjâ	ḥ of ḥ	of	Tj
Râ	ḥ of ḥ	of	R
Kâ	ḥ of ḥ	of	K
Dâ	ḥ of ḥ	of	D (tandletter)
Tâ	ḥ of ḥ	of	T (tandletter)
Sâ	ḥ of ḥ	of	S
Wâ	ḥ of ḥ	of	W
Lâ	ḥ of ḥ	of	L
Pâ	ḥ of ḥ	of	P
Dâ	ḥ of ḥ	of	D (tongletter)

Alphabet.			
Naam.	Aksâra.	Pasangan.	Klank.
Djâ	ᠳᠵ of ᠳᠵ	of ᠳᠵ ᠳᠵ	Dj
Jâ	ᠵᠠ of ᠵᠠ	of ᠵᠠ ᠵᠠ	J
Njâ	ᠨᠵᠠ of ᠨᠵᠠ	of ᠨᠵ ᠨᠵ	Nj
Mâ	ᠮᠠ of ᠮᠠ	of ᠮᠠ ᠮᠠ	M
Gâ	ᠭᠠ of ᠭᠠ	of ᠭᠠ ᠭᠠ	G (als in 't Fransch vóór a, o, u.)
Bâ	ᠪᠠ of ᠪᠠ	of ᠪᠠ ᠪᠠ	B
Tâ	ᠲᠠ of ᠲᠠ	of ᠲᠠ ᠲᠠ	T (tongletter).
Ngâ	ᠨᠭᠠ of ᠨᠭᠠ	of ᠨᠭ ᠨᠭ	Ng
Kapitale letters (Aksâra gëdë).			
Naam.	Aksâra.	Pasangan.	Klank.
Nâ	ᠨᠠ of ᠨᠠ	.....	N (tongletter).
Tjâ	ᠲᠵᠠ of ᠲᠵᠠ	of ᠲᠵ ᠲᠵ	Tj
Kâ	ᠬᠠ of ᠬᠠ	of ᠬᠠ ᠬᠠ	K
Tâ	ᠲᠠ of ᠲᠠ	of ᠲᠠ ᠲᠠ	T (eigenlijk <i>th</i>).
Sâ	ᠰᠠ of ᠰᠠ	.....	S (tongletter).
Sâ	ᠰᠠ of ᠰᠠ	of ᠰᠠ ᠰᠠ	S (gehemelteletter).

Kapitale letters (Aksarâ gèdè).			
Naam.	Aksarâ.	Pasangan.	Klank.
Pâ	ꦥ of ꦥꦱ	ꦥꦱ of ꦥꦱ	P (eigenlijk <i>ph</i>).
Njâ	ꦤꦗ of ꦤꦗꦱ	ꦤꦗ of ꦤꦗꦱ	Nj
Gâ	ꦒ of ꦒꦱ	ꦒ of ꦒꦱ	G
Bâ	ꦧ of ꦧꦱ	ꦧ of ꦧꦱ	B
Aangenomen letters voor niet-Javaansche klanken.			
Aksarâ.	Pasangan.	Klank.	
ꦲ of ꦲ	ꦲ of ꦲ	Harde <i>h</i> ; de Arabische ح	
ꦲꦲ of ꦲꦲ	ꦲꦲ of ꦲꦲ	<i>Ch, kh</i> ; de Arabische خ	
ꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲ	ꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲ	<i>dz</i> ; de Arabische ذ	
ꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲ	ꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲ	<i>f, ph</i> ; de Arabische ف; de Holl. <i>f</i> en <i>v</i> .	
ꦲꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲꦲ	ꦲꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲꦲ	<i>z</i> ; de Arabische ز	
ꦲꦲꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲꦲꦲ	ꦲꦲꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲꦲꦲ	<i>sj</i> ; de Arabische ش (weinig gebruikelijk)	
ꦲꦲꦲꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲꦲꦲꦲ	ꦲꦲꦲꦲꦲꦲꦲ of ꦲꦲꦲꦲꦲꦲꦲ	<i>ghr, of gr</i> ; de Arabische غ	
Angkâ of Cijferletters.			
ꦠ of 1. ꦡ of 2. ꦢ of 3. ꦣ of 4. ꦤ of 5. ꦥ of 6.			
ꦧ of 7. ꦧꦱ of 8. ꦧꦱꦱ of 9. 0 of 0. — <i>mesurè</i> , 1876.			

Klank- en schrijfteekens (Sandangan).		
Naam.	Figuur.	Klank of beteekenis.
Pëpët.	◌ of ◌	ž, zooals de twee laatste in <i>bedelen</i> .
Oeloe.	◌ of ◌	<i>i</i> of <i>ì</i> , zooals in <i>liter</i> of <i>dik</i> .
Soekoe.	of	<i>oe</i> .
Taling.	◌ of ◌	<i>é</i> of <i>è</i> , zooals in <i>nering</i> of <i>pen</i> .
Taling-Ta-roeng.	◌-2 of ◌-	<i>ó</i> of <i>ò</i> , zooals in <i>koning</i> of <i>pot</i> .
Péngkal.	◌ of ◌	<i>j</i> , onmiddellijk achter een medeklinker in dezelfde lettergreep.
Tjäkrâ.	◌ of ◌ of ◌	<i>r</i> , tusschen een medeklinker en den volgenden klinker in dezelfde lettergreep.
Kërët of Tjäkrâ gantoeng.	of	<i>rž</i> , onmiddellijk achter een medeklinker in dezelfde lettergreep.
Pâ-tjërék.	◌ of ◌ en ◌ of ◌	<i>rž</i> , aan het begin van eene lettergreep.
Ngâ-lëlët.	◌ of ◌ en ◌ of ◌	<i>lž</i> .
Lajar.	/ of /	<i>r</i> , op het einde van eene lettergreep.
Tjëtjak.	. of	<i>ng</i> , op het einde van eene lettergreep.
Wignjan.	} of ;	<i>h</i> , op het einde van eene lettergreep.

Klank- en schrijfteekens (Sandangan).		
Naam.	Figuur.	Klank of beteekenis.
Patèn of Pangkon.	 of 	ontneemt den vocaalklank aan de voorafgaande Aksarâ en sluit dus de lettergreep.
Op zichzelf staande vocalen (Sastrâ-swârâ).		
 a i oe e o		
Scheiteekens (Pâdâ).		
Naam.	Figuur.	
Pâdâ lingsâ.	 of 	
Loengsi.	 of 	
Pangkat.	: of :	
Adëg-adëg.	of	
Goeroe of Pâdâ bab.	° of °	
Pantjak.	» 0 » of » 0 »	
Pâdâ loehoer.	 of 	
Pâdâ mâdyâ.	 of 	

Scheiteekens (Pādā).	
Naam.	Figuur.
Pādā anḍap.	
Poerwā-pādā.	
Madyā-pādā.	
Wasānā-pādā.	
Het gebruik van deze teekens zie men Hoofdst. I § 10.	

§ 2. Aksārā's.

Het alfabet heet in het Javaansch *aksar*, *tjarakar*, en bestaat uit twintig letters, die *aksārā* (Kr. Ng.) en *aksantèn* (Kr.) of *sastrā* (Kw.) heeten. In de Spraakkunst worden zij gewoonlijk met den eersten naam genoemd.

Deze *aksārā's* zijn medeklinkers met den klinker *ā* achter zich. Die klinker komt overeen met de *au* in het Fransche woord *épaule* of met de *o* in *école*. Alleen in de twee woorden *ora* (Ng.) en *boja* (Kw.), die beide *neen*, niet beteekenen, wordt de laatste *aksārā* met den *a*-klank uitgesproken, omdat zij oorspronkelijk *orak* en *bojak* luidden; van het eerste is nog de verkorte vorm *rak* in gebruik. (1)

Wanneer de *aksārā's* geen klank- of schrijfteeken bij zich hebben, heeten zij *aksārā lègènd* of *aksārā anglègènd* d. i. *onverbonden* of *bloote letters*,

(1) Bijv. in de *Serat Rādjà Pirangon*, bl. *ameng*.

ook eene *an* of *am* is; zooals in *ḡasasam* \ *sèwoehā* (Kr. Ng.) (niet *ḡasas* \ *sèwoehā*), laat het duizend zijn, van *ḡasas* \ *sèwoe*; *ḡinḡasam* \ *kijéhā* (Ng.) (niet *ḡinḡas* \ *kijéhā*), laat het deze zijn, van *ḡinḡas* \ *kijé*. Voorts wordt de *an* \ wanneer zij niet geadspireerd wordt uitgesproken, ook nog in de volgende gevallen in het schrift weggelaten en door eene andere *aksārā* vervangen.

1°. Wanneer een woord, dat op een medeklinker eindigt, een aanhechtsel aanneemt, dat met eene *an* begint; bijv. *ḡisimipoen* (Kr.) in pl. v. *ḡisimipoen* \ *ḡisim-ipoen*, zijn *lijk*; *ḡelisan* (Ng.) in pl. v. *ḡelisan* \ *toelisan* (Ng.) in pl. v. *ḡelisan* \ *toelis-an*, *schrift*; van *ḡisim* en *ḡelisan* \ *toelis*.

Uit deze voorbeelden blijkt dat in die gevallen de *an*, die de beginletter is van het aanhechtsel, vervalt en vervangen wordt door denzelfden medeklinker, waarop het grondwoord eindigt, die dan den vocaal overneemt, welken de *an* bij zich had. Die zoo verdubbelde medeklinker wordt echter slechts als een enkele uitgesproken, en de voorafgaande-klinker is dan ook niet kort maar lang, alsof er stond *ḡisi-mipoen*, *toeli-san*. En zoo ook in het volgende geval.

2°. Wanneer twee woorden, van welke het eerste op een medeklinker eindigt en het tweede met eene *an* begint, hoewel niet tot één woord vereenigd zijnde, zoo schielijk achter elkander worden uitgesproken dat zij voor het gehoor bijna in één smelten; bijv. *ḡoetoping soemoer* (Kr. Ng.) in pl. v. *ḡoetoping soemoer* \ *toetoping soemoer*, het deksel van den put.

3°. Somtjids ook wel wanneer een woord wordt samengesteld uit twee woorden, van welke het eene op een medeklinker eindigt en het andere met eene *an* begint; bijv. *wèlasasih* (Kr. Ng.) of *wèlas-asih* \ *medelijden*, uit *wèlas* en *asih* \

Aan het einde van eene lettergreep heeft de *an* eene andere gedaante en een anderen vorm (zie § 9) en wordt zeer zacht

geadspireerd uitgesproken, zooals de *s* in het Maleisch in hetzelfde geval. Wanneer op eene lettergreep, die op eene *h* (*Wignjan*) uitgaat, in hetzelfde woord eene lettergreep volgt, die met eene *an* aanvangt, wordt de eerste in de uitspraak verzwegen en de tweede zacht geadspireerd uitgesproken; bijv. *ᠠᠷᠢᠨᠠᠳ* \ *rahinā* (Ng.) *daglicht*, *ᠰᠠᠬᠡᠬᠡ* \ *sakéhé* (Ng.), *alle*; men laat dan ook in het schrift de *Wignjan* wel weg, en schrijft *ᠠᠷᠢᠨᠠᠳ* \ *ᠰᠠᠬᠡᠬᠡ* \ Wanneer een woord, uitgaande op eene *h* voorafgegaan door een van de klinkers *oe*, *o*, *i* of *é*, een aanhechtsel bekomt dat met eene *an* aanvangt, veranderen die twee *h*'s veelal in de met die klinkers verwantschapt halfklinkers *an* en *an* \ bijv. *ᠭᠠᠳᠣᠬᠠᠨ* \ *gadoewan* (Kr. Ng.) *leen-goed*, in pl. v. *ᠭᠠᠳᠣᠬᠠᠨ* *gadoeh-an*, van *ᠭᠠᠳᠣᠬᠡ* \ *gadoeh*; *ᠬᠠᠰᠢᠬᠠᠨ* \ *kasijan* (Kr. Ng.) *begunstigd*, in pl. v. *ᠬᠠᠰᠢᠬᠠᠨ* \ *kasih-an*, van *ᠬᠠᠰᠢᠬᠡ* \ *kasih*.

De *an* is gelijk aan de Nederlandsche *n*; bijv. *ᠨᠡᠨᠡᠮ* \ *nènem* (Kr. Ng.) *zes*. De gewoonte brengt mede dat de *an* tusschen twee klinkers in het schrift veelal wordt verdubbeld, zonder dat dit op de uitspraak invloed heeft; b. v. *ᠠᠨᠠᠬ* \ *anak* (Kr. Ng.) voor *ᠠᠨᠠᠨᠠᠬ* \ *kind*; *ᠬᠠᠶᠢᠨ* \ *koening* (Ng.) voor *ᠬᠠᠶᠢᠨ* \ *geel*.

Wanneer eene lettergreep eindigende op *n* (d. i. op eene *an* zonder vocaalklank er achter) in hetzelfde woord wordt gevolgd door eene lettergreep, die met eene van de gehemelteletters *an* of *an* aanvangt, behoort men in plaats van de *an* eene *an* te schrijven; omdat de *n* zich in de uitspraak vanzelf zoo naar de *an* of *an* schikt, dat zij zelve eenigszins gehemelteletter wordt; en de met de *an* verwante gehemelteletter is de *an*. Bijv. *ᠬᠡᠨᠲᠢᠨᠠᠳ* \ (niet *ᠬᠡᠨᠲᠢᠨᠠᠳ* \) *kéntjānā* (Kw.) *goud*; *ᠪᠠᠨᠳᠠᠵᠠᠨ* \ (niet *ᠪᠠᠨᠳᠠᠵᠠᠨ* \) *bandjoer* (Ng.) *voortgaan*. Deze regel wordt echter niet altijd in acht genomen.

Over het gebruik van de *an* zie men § 5.

De *an*, die alleen aan het begin van eene lettergreep voorkomt, is gelijk aan de Maleische *an* of nagenoeg onze *tj*; bijv. *ᠮᠠᠵᠠᠨ* \ *tja-tjar* (Kr.) *pokken*.

De *n* is gelijk aan de Hollandsche *r*; bijv. *n n* \ *râra* (Kr. Ng.) *maagd*. In het midden en aan het einde van eene lettergreep heeft deze letter denzelfden klank dooch eene andere gedaante en een anderen naam; bijv. *krâmâ* (Kr. Ng.) *beleefd*; *sartâ* (Kr.) *en, met*. (zie § 9.)

De *en* is aan het begin van eene lettergreep gelijk aan onze *k*; bijv. *kaki* (Ng.) *grootvader*. Op het einde van een woord, en soms ook van eene lettergreep in het midden van een woord, wordt zij onvolkomen uitgesproken en blijft als 't ware in de keel steken, evenals de Maleische *Ɔ*; men stelt haar dan somtijds door eene *q* voor; bijv. *pëpak* (Kr. Ng.) *voltallig*.

De *en* is de tandletter *d*, overeenkomende met de Nederlandsche; bijv. *dadi* (Ng.) *worden*; *djadad* (Kr. Ng.) *de wereld*.

De *en* is de tandletter *t*, gelijk aan de Nederlandsche; bijv. *tâta* (Kr. Ng.) *orde, regeling*; *toet* (Kr. Ng.) *volgen*.

De *es* is de tandletter *s* en wordt altijd scherp uitgesproken; bijv. *sasi* (Ng.) *maan*; *satoes* (Kr. Ng.) *honderd*.

De *es* is niet gelijk aan de Nederlandsche maar aan de Engelsche *w* of de Maleische *ŷ*, dat is *w* voorafgegaan door een korten *oe*-klank; zij is dus halfklinker, maar kan toch in ons schrift moeilijk anders dan door de *w* worden voorgesteld; bijv. *wiwi* (Kr. Ng.) *begin*; *swargâ* (Kr. Ng.) *hemel*. Op het einde van eene lettergreep kan zij niet voorkomen.

De *es* is gelijk aan onze *l*; bijv. *lali* (Ng.) *vergeten*; *koeldi* (Kr. Ng.) *ezel*. Welluidendheidshalve wordt zij dikwijls aan het begin van een woord geschreven in plaats van de *n*, wanneer de volgende lettergreep ook met eene *n* begint; bijv. *loro*, voor *roro* (Ng.) *twee*; *loeroeh* voor *roeroeh* (Kr. Ng.) *zacht*.

De *es* is onze *p*; bijv. *papan* (Kr. Ng.) *plank*; *tjiptâ* (Kr. Ng.) *gedachte*.

De ad is de tongletter d en wordt, ter onderscheiding van de ad , voorgesteld door d ; bijv. $adad$ \ *dadoe* (Kr. Ng.) *dobbelsteen*; $adad$ \ *wédoes* (Ng.) *schaap*. Op het einde van eene lettergreep komt zij niet voor.

De as , die alleen aan het begin van eene lettergreep voorkomt, is gelijk aan de Maleische as of nagenoeg onze dj ; bijv. $asas$ \ *djadjah* (Kr. Ng.) *betreden*; $asas$ \ *adjrih* (Kr.) *bevreest*.

De aa , die ook alleen aan het begin van eene lettergreep voorkomt, is een halfklinker overeenkomende met de Maleische ay of de Fransche y in *il-y-a*; zij kan in onze taal moeilijk anders dan door de j worden voorgesteld; bijv. $aaai$ \ *jaji* (Kw.) *jongere broeder*; $aaai$ \ *ajwâ* (Kw.) *het moet niet*. Wanneer echter de aa in hetzelfde woord onmiddellijk door eene i of $é$ wordt voorafgegaan, doet men beter met in Nederlandsch schrift de j weg te laten; bijv. $aaai$ \ *niat* (Kr. Ng.) *oogmerk*. Onmiddellijk achter een medeklinker in dezelfde lettergreep heeft deze letter eene andere gedaante en een anderen naam; zie § 9.

De am komt overeen met onze nj ; bijv. $amam$ \ *njâwâ* (Kr. Ng.) *ziel*. Midden in een woord tusschen twee klinkers schrijft men in plaats van de enkele am veelal anj (Nâ met de Pasangan am), hetgeen echter op de uitspraak geen invloed heeft; bijv. $amam$ \ (in pl. v. $amam$ \) *ânjâr* (Ng.) *nieuw*. Op het einde van eene lettergreep komt de am alleen voor in plaats van de an , onmiddellijk vóór de gehemelteletters an en as ; zie bl. 9.

De ea is gelijk aan onze m ; bijv. $eamam$ \ *malam* (Ng.) *was*. Soms wordt wel de ea in het midden van een woord tusschen twee klinkers noodeloos verdubbeld; bijv. $eamam$ \ *voor* $eamam$ \ *toeman* (Kr. Ng.) *gewend*.

De am is gelijk aan de Maleische g of de g in het Fransche *guerre*; zij wordt in Nederlandsch schrift, bij gebrek aan beter, door g voorgesteld; bijv. $amam$ \ *gadah* (Kr.) *bezitten*; $amam$ \ *adjag* (Kr. Ng.) *wild opsporen*.

de laatste vormen worden thans zelden anders dan als hoofdletters gebruikt, uitgezonderd in een enkel geval; zie § 5.

§ 4. Pasangan. Patèn.

In § 2 is gezegd dat elke Aksârâ lëgênâ den klank *â* achter zich heeft. Om nu dien vocaalklank daaraan te ontnemen, en dus geslotene lettergrepen te schrijven, bestaan er twee mid-delen: 1° het gebruik van de *Pasangans* en 2° dat van het teeken *Patèn*. Van de eerste bedient men zich in het midden en aan het einde van woorden; van het laatste alleen aan het einde van eenen volzin, of van zulk een gedeelte daarvan, dat door eenig scheiteeken (*Pâdâ*) van het volgende is gescheiden.

De *Pasangans* (*as-tâ*) zijn, evenals de Aksârâ's, twin-tig in getal (zie de Tafel, § 1); zij dragen denzelfden naam als hare overeenkomstige Aksârâ's en hebben, boven hare vocaal-ontnemende of klankdoovende kracht, ook dezelfde waarde als deze. Het is dus niet noodig over de uitspraak der *Pasangans* hier iets te zeggen; men vergelijkte daarvoor § 2.

De figuur der *Pasangans* zie men in de Tafel, § 1. Het zal vanzelf in het oog vallen, dat vier ervan aan hare gelijknamige Aksârâ's gelijk zijn, namelijk de *an*, *am*, *en* en *em*, die echter door hare plaatsing ten opzichte der Aksârâ's gemakkelijk daarvan worden onderscheiden.

Omtrent de plaats, die de *Pasangans* in het schrift inne-men, moet men opmerken dat zij geschreven worden *onder* de Aksârâ, waaraan zij den vocaalklank ontnemen; bijv. *an-tâ* (Kr.) *hand*; *en-tâ* (Kr.) *tijdens*; *am-tâ* (Kr.) *vaders paard*; *em-tâ* (Ng.) *wis mati* (Ng.) *reeds dood*.

Hiervan zijn slechts vijf *Pasangans* uitgezonderd, namelijk de *an*, *am*, *en*, *em* (*Pâ gëdê*, zie § 5) en de *an* (*Pâ tjërêk*, zie § 9), die niet onder maar onmiddellijk *achter* de vocaallooze Aksârâ worden geschreven; bijv. *an-tâ* (*Kr. Ng.*)

Patèn (Ng.) പാതേനം \ *Pangkon* (Kr.) geheeten; de eerste benaming is in de Spraakkunst meest gebruikelijk. Dit teeken wordt achter en gedeeltelijk onder de laatste Aksârâ van het woord geschreven; zie de bovenstaande woorden. (1)

Eene enkele maal komt de *Patèn* ook in het midden van een volzin voor; namelijk dan, wanneer onder ééne Aksârâ twee Pasangans zouden moeten komen, hetgeen moeilijk te lezen zoude zijn; bijv. $\text{ക്രാന്തെന്ഗ്ലാംഗ്കോംഗിപ്രെന്താഹ}$ \ in pl. v. $\text{ക്രാന്തെന്ഗ്ലാംഗ്കോംഗിപ്രെന്താഹ}$ \ *krantèn nglangkoengi préntah* (Kr.) om het overtreden der bevelen; വിചിന്തയ്യാ \ in pl. v. വിചിന്തയ്യാ \ *wis gloendoeng* (Ng.) reeds gerold; റാക്സെന്റാ \ in pl. v. റാക്സെന്റാ \ *djomblong* (Kr. Ng.) met open mond verrukt op iets staren. Deze opeenhooping van medeklinkers komt echter zelden anders voor dan in gedichten, waar zij ontstaat doordat somtijds een woord om de maat wordt samengetrokken. In proza, waar men niet aan een bepaald aantal lettergrepen is gebonden, scheidt men echter, wanneer de aard van het woord dit toelaat (zooals in de twee laatste voorbeelden), liever den tweeden en derden medeklinker van elkander door de toonlooze ç (d. i. het klankteeken *Pépèt*; zie § 8) en schrijve dus റാക്സെന്റാ \ in pl. v. റാക്സെന്റാ \ en റാക്സെന്റാ \ in pl. v. റാക്സെന്റാ \ . In gevallen, zooals in het eerste voorbeeld, waar de ç de beginletter is van een Werkwoord (zie Hoofdst. II § 5.), kan men veelal de zwaarigheid uit den weg ruimen door het Voorvoegsel en \ a vóór het Werkwoord te plaatsen en dus te schrijven $\text{ക്രാന്തെന്ഗ്ലാംഗ്കോംഗിപ്രെന്താഹ}$ \ . Indien de derde medeklinker eene *r* is, bestaat er in het schrijven geene zwaarigheid; daar deze door de *Tjâkrâ*

(1) De naam *Patèn* (afgeleid van *pati*, *dood*, *uitgedoofd*) beteekent om te dooven, dus *klankdoover*, en drukt de kracht van dit teeken uit. De benaming *Pangkon* (van *mangkoe*, *iets op den schoot* hebben) beteekent *schoot* en schijnt op den vorm en de plaats van het teeken te doelen.

(zie § 9) moet worden uitgedrukt, die zich gemakkelijk aan de Pasangan verbindt of er los wordt vóór geschreven, en ook in het lezen geene onduidelijkheid veroorzaakt; bijv. $\eta\kappa$ ($\eta\kappa$) \ djéndral (Kr. Ng.) *generaal*; ś (ś) \ of ś (ś) \ sěmbrānā (Kr. Ng.) *scherts*.

Er zijn drie Aksārā's de am \ an \ en at \ die aan het einde van eene lettergreep nimmer eene Pasangan of Patèn achter zich nemen. (1) Over de wijze, waarop dan de vocaallooze *h*, *r* en *ng* worden uitgedrukt, zie men § 9.

§ 5. Kapitale letters.

De Kapitale letters, die am \ an \ at \ af \ aksārā *moerdā* (Kw.) hoofdletters, sa (sa) \ sastrā *agēng* (Kr.) of am \ an \ at \ af \ aksārā *gēdē* (Ng.) *grootte letters*, dat wil zeggen *voornaamte of aanzienlijke letters* worden genoemd, zijn aan het Sanskrit ontleend; in welke taal zij geene hoofdletters zijn, maar wijzigingen van die aanverwante Aksārā's als welker kapitalen zij thans in het Javaansch worden gebezigd. Zoo is de am de tongletter *n*, in onderscheiding van de tandletter an ; de as de tongletter *s* en de am de gehemelteletter *s* (*sj*), in onderscheiding van de tandletter as ; de ah \ av \ aj \ as \ at \ en ax zijn de geadspireerde ah \ av \ aj \ as \ at \ en ax \ of *thj*, *kh*, *th*, *ph*, *gh* en *bh*; de ax , die den vorm van de ax maar den klank van de am heeft, is waarschijnlijk oorspronkelijk de Sanskritsche samengestelde letter *dijnj*.

(1) De am en an nemen ook aan het begin van eene lettergreep nimmer eene Pasangan of Patèn achter zich, hetgeen niet uit te spreken soude zijn. De at wel; bijv. in Werkwoorden, wier grondvorm met eene au aanvangt, zooals au (au) \ nglilami (Kr.) *vergunnen*, van au \ lilā , *vergunning*; en ook wel in het midden van een woord zooals au (au) \ nganglang (Kr. Ng.) *de ronde doen*.

§ 6. Aangenomen letters.

De *Aangenomen letters* (zie de Tafel in § 1) worden door bijvoeging van het teeken *sastrā swārā* (°) gevormd van andere Aksārā's, en dienen om in de uit het Arabisch of andere talen overgenomen woorden zoodanige klanken te schrijven, waarvoor in het eigenlijk Javaansch schrift geene teekens bestaan; bijv. شريف *Sjarif Hasan*, *Sjerif Hassan*; خميس *khëmis*, *Donderdag*; ذكرك *dzikir*, *verheerlijking van God*. Deze klanken kunnen echter door de Javanen slechts gebrekkig worden uitgesproken; waarom zij gewoonlijk zeggen *Sarip Hasan*, *këmis*, *dikir*, en dan ook veelal eenvoudig schrijven ساريس *enz.*

§ 7. Verandering van den vocaalklank *â* der Aksārā's en Pasangans in *a*.

Wij hebben boven gezien dat elke Aksārā lëgëñâ en Pasangan den klinker *â* bij zich heeft. Die klinker verandert in *a* in de volgende gevallen.

1° Wanneer de lettergreep, die met eene Aksārā lëgëñâ aanvangt, door een vocaalloozen medeklinker wordt gesloten; bijv. تانبد *tan-pâ* (Kr. Ng.) *zonder*; كارسد *kar-sâ* (Kr.) *de wil*; كان *kang* (Kr. Ng.) *die, welke*.

2° Wanneer op eene lettergreep, die uit eene Aksārā lëgëñâ bestaat, eene andere volgt, waarin de Aksārā eenig klank- of schrijfteeken aanneemt; bijv. واتو *watoe* (Ng.) *steen*; گاو *gawé* (Ng.) *doen*; داتنگ *datëng* (Kr.) *komen*; قاهر *qahar* (Kr.) *eten*; واريس *waris* (Kr. Ng.) *erfgenaam*; وادي *wadyâ* (Kw.) *volk*.

Het teeken *Tjâkrâ* (§ 9) heeft echter deze kracht niet; dus behoudt de Aksārā in de daaraan voorafgaande lettergreep den *â*-klank; bijv. راد *rad*.

Aanmerking. In vierlettergropige woorden, enkel uit Aksârâ lëgênâ's bestaande, blijft in alle lettergrepen de â-klank onveranderd; bijv. $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ bôjâwârâ}$ (Kr. Ng.) *kennisgeving*; $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ kr.} \text{ } \backslash \text{ sâtâwând}$ (Kr.) *boschhaan*. Deze woorden zijn meest van Kawischen oorsprong en uit twee andere samengesteld.

§ 8. Over de Klankteekens of Sandangans en de opzichzelf staande klinkers.

Behalve den â en a-klank, die, gelijk uit het voorgaande blijkt, niet door afzonderlijke teekens behoeven te worden voorgesteld, bestaan in het Javaansch nog vijf klinkers, $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ sandangan}$, *bekleedsel*, geheeten, welke door bijzondere teekens worden uitgedrukt, die men vóór, achter, boven of onder de Aksârâ lëgênâ plaatst.

1° De toonlooze ž, zooals in de twee laatste lettergrepen van het Nederlandsche woord *edele*, of in de Maleische $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ mal.} \text{ } \backslash \text{ bêsâr}$, $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ mal.} \text{ } \backslash \text{ përang}$. Zij wordt uitgedrukt door het teeken $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ Pëpët}$, dat onverbonden boven de Aksârâ, welke dien klank voorafgaat wordt geschreven; bijv. $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ tēmën}$ (Kr. Ng.) *oprecht*. Wanneer eene Pasangan, die onder de schrijfflijn staat, dezen klinker bij zich heeft, wordt de Pëpët boven de voorgaande Aksârâ geschreven; bijv. $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ mēndët}$ (Kr.) *nemen*. De Pasangans, die op de schrijfflijn staan, nemen de Pëpët boven zich; bijv. $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ sampoen pëtëng}$ (Kr.) *reeds donker*.

Die Pëpët is evenwel niet altijd eene eigenlijke ž, maar dikwijls slechts een geheel onbepaalde toonlooze vocaalklank, die zich in de uitspraak schikt, en dan ook in het schrift wel gewijzigd wordt naar de volgende letter. Zoo gaat zij bijv. vóór de halfklinkers $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ en}$ $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ over}$ in *oe* of *i*; bijv. $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ koe-wâsâ}$, voor $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ kēwâsâ}$ (Kr. Ng.) *machtig*; $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ nijâkâ}$ voor $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ nējâkâ}$ (Kw.) *hofgroote*; of wel zij vervalt geheel, zooals in $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ kwâsâ}$ voor $\text{aksârâ} \text{ lëgênâ} \text{ ng.} \text{ } \backslash \text{ kēwâsâ}$, en vooral vóór

de smeltletters *r* en *l*, zooals in prang voor prang (Kr. Ng.) *gevecht*; wlas voor welas (Kr. Ng.) *medelijden*.

Er zijn twee Aksârâ's de *n* en de *nu*, boven welke de Pëpët nimmer wordt geschreven, daar er afzonderlijke teekens zijn om de klanken *rë* en *lë* uit te drukken; namelijk voor den eersten de *Kërèt* en de *Pâ tjërèk*, en voor den laatsten de *Ngâ lëlët* (zie § 9). Alleen achter een vocaalloozen medeklinker in het midden van een woord drukt men den klank *lë* uit door de Pasangan $\text{}$ met de Pëpët; bijv. nglëboer (Kr. Ng.) *verwoesten*; blëdag (Kr. Ng.) *eene scheur in den grond*.

2° De *i*; deze wordt uitgedrukt door het teeken $\text{}$, $\text{}$, $\text{}$ *oeloe* (bij verbastering ook wel $\text{}$, $\text{}$ *woeloe* genaamd), dat hoofd beteekent, te plaatsen boven de Aksârâ, die den *i*-klank voorafgaat; bijv. iki (Ng.) *deze*; djisim (Kr. Ng.) *lijk*; pintën (Kr.) *hoeveel*. Behoort de *Oeloe* bij eene Pasangan, die onder de schrijffijn staat, dan wordt zij geschreven boven de daarboven staande Aksârâ; bijv. sëkti (Kr. Ng.) *macht*. De vier Pasangans, die op de schrijffijn staan, nemen de *Oeloe* boven zich; bijv. sëksi (Kr. Ng.) *getuige*.

De uitspraak der *Oeloe* verschilt naar gelang van de lettergreep, waarin zij voorkomt. In eene opene lettergreep is zij zacht-lang, gelijk de *i* in het Fransche woord *agile*, of de Nederlandsche *ie*; bijv. siram (Kr.) *baden*; bali (Ng.) *terugkeeren*; dienzelfden klank heeft zij ook in de laatste en voorlaatste lettergreep van een woord, wanneer deze door een neusklank wordt gesloten; bijv. mëskin (Kr. Ng.) *arm*; dintën (Kr.) *dag*; tinggal (Ng.) *nalaten*; timbâ (Kr. Ng.) *emmer*. In lettergrepen, door een anderen medeklinker gesloten, is zij scherp-kort, gelijk de *i* in *dik*, *brik*; bijv. sirnâ (Kr. Ng.) *verdwijnen*; inggh (Kr.) *ja*; taksih (Kr.) *nog*; awit (Kr. Ng.) *oorzaak*.

In een drielettergrepig grondwoord wordt de Oeloe in de eerste lettergreep, als die open of door een neusklink gesloten is, bijna toonloos uitgesproken en gaat dan somtijds over in de Pëpët; bijv. ᠘ᠢᠭᠠᠮᠠᠮ \ *wisésá* of ᠘ᠢᠭᠠᠮᠠᠮ \ *wěsésá* (Kr. Ng.) *oppermacht*.

3° De *oe*; deze wordt uitgedrukt door het teeken ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ , dat ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *soekoe*, *voet* heet en vastgehecht wordt onderaan den laatsten neerhaal van de Aksârâ of Pasangan, die den *oe*-klink voorafgaat; bijv. ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *toeroen* (Ng.) *af dalen*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *noedjoem* (Kr. Ng.) *planeet*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *samboeng* (Ng.) *samenvoegen*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *sampyoek* (Kr. Ng.) *tegenaanklotsen*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *bánjoe* (Ng.) *water*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *bandjoer* (Ng.) *voortgaan*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *antoeik* (Kr. Ng.) *met het hoofd knikken*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *sampo* *noempàki* (Kr.) *bereden hebben*.

Om de Soekoe met de Pasangans ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ en ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ te kunnen verbinden, worden deze geschreven gelijk hare gelijknamige Aksârâ's; zie § 4, bl. 14.

De Soekoe is zacht-lang of scherp-kort in dezelfde gevallen, als hierboven voor de Oeloe zijn opgegeven. Daar wij in onze taal dien scherp-korten *oe*-klink niet hebben, vereischt de uitspraak daarvan eenige oefening.

4° De *é* of *è*; deze wordt uitgedrukt door het teeken ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ , dat ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *taling* heet, van welk woord de oorspronkelijke betekenis niet bekend is. Zij wordt geschreven vóór de Aksârâ, waarachter de *e*-klink wordt uitgesproken; bijv. ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *déwé* (Ng.) *zelf*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *éngét* (Kr.) *indachtig zijn*. Behoort de *e*-klink bij eene Pasangan, die onder de schrijffijn staat, dan wordt de Taling geplaatst vóór de daarbovenstaande Aksârâ; bijv. ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *awàké* (Ng.) *zijn lichaam*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *těmbé* (Kr. Ng.) *de toekomst*. Wanneer de Taling behoort bij eene der vier Pasangans, die op de schrijffijn staan, plaatst men haar vóór de voorgaande Aksârâ; bijv. ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *sampéjan* (Kr.) *gij*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *toetoei sélá* (Kr.) *een deksel van steen*; ᠠᠵᠢᠭᠠᠨ \ *wis éling* (Ng.) *herdacht hebben*. Daar de Taling nimmer mag

benoorden, van ηαῖ \ lèr, noord. Maar heeft dat aanhecht-
sel den *â* of *a*-klank, dan wordt de *é* zacht; bijv. αηηαῖ;
αη \ αωῖᾶ (of αωῖᾶ), bewillig; αηηαῖαῖαῖαῖ \ kawéwé-
an (of kawéwéjan), geschenk.

In alle andere gevallen is de Taling zacht-lang; bijv. ηαῖ
αη \ déwâ (Kr. Ng.) godheid; αηηαῖ \ gèdè (Ng.) groot; ηαῖ
ηαῖ \ dèwé (Ng.) zelf; ηαῖαῖ \ ménâ (Kr.) schaap; ηαῖαῖαῖ \
bégal (Kr. Ng.) straatrooven; ηαῖαῖ \ éjang (Kr. i.) grootvader;
ηαῖαῖαῖ \ émoet (Kr.) ηαῖαῖ \ éling (Ng.) zich herinneren.

5° De *ó* of *ò*; deze wordt 'uitgedrukt door het samengestelde
teeken η... \ dat Taling-Taroeng heet. Het eerste gedeelte
van dit teeken (d. i. de Taling) wordt geschreven vóór, en
het tweede (de Taroeng) achter de Aksâra, waarbij de *o*-klank
behoort; bijv. ηαῖαῖ \ óra (Ng.) ηαῖαῖαῖ \ bdtèn (Kr.) neen,
niet. Behoort de *o*-klank bij eene Pasangan, die onder de schrijf-
lijn staat, dan worden de Taling en Taroeng geschreven ter
wederzijde van de daarboven staande Aksâra; bijv. ηαῖαῖαῖ
αῖαῖ \ pòndòk (Kr. Ng.) logement; maar wanneer die klank be-
hoort bij eene der vier Pasangans, welke op de schrijflijn staan,
dan wordt de Taling vóór de voorgaande Aksâra, en de Ta-
roeng onmiddellijk achter de Pasangan geplaatst; bijv. αηαῖ
ηαῖαῖαῖαῖ \ sampoen sówan (Kr.) zijne opwachting gemaakt
hebben.

De Taling-Taroeng is scherp-kort in de volgende gevallen :

a. In de laatste lettergreep van een woord, wanneer
die door een medeklinker is gesloten; en zoo ook in één-
lettergrepige woorden; bijv. αηηαῖαῖ \ akòñ (Ng.) be-
velen; αηηαῖ αωòr (Kr. Ng.) vermengd zijn; αηηαῖαῖαῖ \
abòt (Ng.) zwaar; αηηαῖαῖ \ addh (Ng.) ver; ηαῖαῖαῖ \ gòñ
(Ng.) plaats; ηαῖαῖ \ lòr (Ng.) noord.

b. In de voorlaatste lettergreep, als die door een an-
deren medeklinker dan een neusklank gesloten is; bijv.
ηαῖαῖαῖαῖ \ òrmat (Kr. Ng.) eerbied.

c. In de voorlaatste lettergreep, hetzij die gesloten is

2° De ᨗᨙ *Tjâkrâ*. Zij heeft deze gedaante ᨗ , en wordt insgelijks onderaan den laatsten neerhaal der *Aksârâ's* of *Pasangans* (voor zooverre de vorm van deze laatste dit toelaat) vastgehecht, op deze wijze ᨗᨙ ᨗᨙ ᨗᨙ . Wanneer echter eene letter zeer breed, of de vasthechting der *Tjâkrâ* aan eene *Pasangan*, die onder de schrijflijn staat, moeilijk is, wordt zij ook wel onverbonden vóór die letter, of voor de *Aksârâ*, waaronder die *Pasangan* staat, geschreven; bijv. ᨗᨙ ᨗᨙ ᨗᨙ . Wanneer de *Tjâkrâ* en *Soekoe* gelijktijdig bij dezelfde letter moeten gevoegd worden, geschiedt dit op deze wijze ᨗᨙ . De *Tjâkrâ* voegt eene *r* tusschen de *Aksârâ* of *Pasangan* en den daarbij behoorenden klinker in *dezelfde* lettergreep; als ᨗᨙᨗᨙ *krâmâ* (Kr. Ng.) *beleefd*; ᨗᨙᨗᨙ *santri* (Kr. Ng.) *priesterleerling*. Zij verschilt dus daardoor van de *Pasangan* ᨗ , die altijd de beginletter van eene *andere* lettergreep of een ander woord is, evenals zulks hierboven omtrent de ᨗ en de *Pasangan* ᨗᨙ is opgemerkt.

3° De ᨗᨙᨗᨙ *Kërét* of ᨗᨙᨗᨙᨗᨙ *Tjâkrâ gantoeng* (*hangende Tjâkrâ*). Zij heeft deze gedaante ᨗᨙ , en wordt op dezelfde wijze als de *Tjâkrâ* aan de voorgaande letter vastgehecht. Zij drukt den klank *rè* uit onmiddellijk achter den medeklinker in *dezelfde* lettergreep, en vervangt dus de *Tjâkrâ* met de *Pépét*; bijv. ᨗᨙᨗᨙ *prénah* (Kr. Ng.) *plaats*; ᨗᨙᨗᨙ *ngrêksâ* (Kr. Ng.) *bewaken*. Wanneer de *Kërét* aan eene onder de lijn staande *Pasangan* moet worden gehecht en dus drie medeklinkers op elkander volgen, wordt, om die opeenhooping te vermijden, de lettergreep *rè* somtijds omgekeerd tot *ër*; bijv. ᨗᨙᨗᨙᨗᨙᨗᨙ *ambèrsihi* in pl. v. ᨗᨙᨗᨙᨗᨙᨗᨙᨗᨙ *ambèrsihi*, *reinigen*, van ᨗᨙᨗᨙ *brèsh* (Kr. Ng.) *rein*.

4° De ᨗᨙᨗᨙᨗᨙ *Pâ tjêrêk*. Zij heeft deze gedaante ᨗᨙ , als *Pasangan* ᨗᨙ , en drukt den klank *rè* uit aan het begin van eene lettergreep; zij vervangt dus de ᨗ met de *Pépét*; bijv. ᨗᨙᨗᨙᨗᨙ *rêmén* (Kr.) *behagen scheppen*; ᨗᨙᨗᨙᨗᨙᨗᨙᨗᨙᨗᨙ *sampéjan rêmén*, *gij scheidt behagen*.

8° De *Wignjan* of *Sagnjan*. Zij heeft deze gedaante , en wordt op de schrijfflijn der Aksara's geschreven. Zij dient om de vocaalooze *h* aan het einde der lettergrepen uit te drukken, daar de *an* , nimmer eene *Pasangan* achter zich neemt; de *â*-klank der voorafgaande Aksara *lëgëna* wordt dus ook door haar, evenals door de *Lajar* en de *Tjëtjak*, in *a* veranderd. Over hare uitspraak zie men § 2 bl. 9. Bijv. *katàh* (Kr.) veel; *dàhwé* (Kr. Ng.) zich met eens anders zaken bemoeien; *sakéhing* (Ng.) alle.

9° De *Patèn*, *Pangkon* of *Kisas*, klankdooder of klankdoover, sluit de lettergreep, wanneer dit niet door eene *Pasangan* of een der drie voorgaande teekens geschiedt. Zie § 4 bl. 15.

§ 10. De Pâdâ's of Scheiteekens.

De *Pâdâ lingsâ* heeft deze gedaante , en wordt gebruikt in het midden en aan het einde van eenen volzin voor onze *komma*, *komma-punt* en *punt*.

De *Loengsi* heeft deze gedaante ; zij is eene sterkere afscheiding dan de *Lingsâ*, en wordt dus aan het einde van een volzin of van een hoofdstuk of eene afdeeling geplaatst.

Eene sterkere afscheiding dan door de , of de , wordt gevormd door deze op eenigen afstand van elkander te herhalen , op deze wijze , of ,

De *Pangkat* heeft deze gedaante : Zij wordt zelden anders gebruikt dan vóór en achter cijferletters, om die van de daarbij staande woorden te onderscheiden; bijv. *këmis tanggal ping pitoe las, sasi Soerd, Donderdag, den 17^{den} dag der maand Soera*. Ook kan men dit teeken gebruiken vóór en achter een uitroep, om dien van het overige van den zin af te scheiden; bijv. *sird arëp-arëp* (Ng.) wie is het, meisje! naar wien gij verlangt?

De $\begin{pmatrix} \text{P} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Poerwã-pãddã, Aanvang-pãddã*, wordt geschreven aan het begin van een gedicht.

De $\begin{pmatrix} \text{P} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Madyã-pãddã, Midden-pãddã*, wordt geschreven aan het begin van zulk eene afdeeling van het gedicht, waar eene nieuwe versmaat en zangwijs begint.

De $\begin{pmatrix} \text{P} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Wasãndã-pãddã, Eind-pãddã*, wordt geplaatst aan het einde van een gedicht.

Wanneer een van de drie laatstgenoemde Pãddã's op het einde van eenen regel komt en niet geheel daarop kan geplaatst worden, moet men er zooveel van schrijven als men kan, en haar op den volgenden regel geheel herhalen.

Schoon de hierboven opgegeven figuren de eigenlijke vormen der Pãddã's zijn, worden daaraan door de Javanen dikwijls nog eene menigte bloemen of krullen ter verfraaiing toegevoegd, die geheel willekeurig zijn en van ieders bijzonderen smaak afhangen.

In de Javaansche gedichten worden de regels niet elk afzonderlijk maar doorlopend geschreven; en de versregels van elk couplet (*Pãddã gèdè*) worden thans gewoonlijk van elkander gescheiden door de Pãddã-lingsã, die in dat geval geen zinscheiding is. De eigenlijke scheiteekens der versregels, die nog in oudere gedichten voorkomen, zijn de volgende:

Bestaat de laatste lettergreep uit eene Aksãrã lëgëndã, dan plaatst men daarachter eene Taroeng (•), die dan den naam draagt van $\begin{pmatrix} \text{R} \\ \text{a} \\ \text{s} \\ \text{w} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Ras-wadi* of $\begin{pmatrix} \text{P} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Pãddã watjan anglëgëndã*.

Gaat de laatste lettergreep op eene Oeloe uit, dan gebruikt men in plaats van dat teeken de $\begin{pmatrix} \text{O} \\ \text{e} \\ \text{l} \\ \text{o} \\ \text{e} \end{pmatrix}$ *Oeloe mëlík* of $\begin{pmatrix} \text{D} \\ \text{i} \\ \text{r} \\ \text{g} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Dirgã mëlík* (°).

Eindigt de laatste lettergreep op eene Soekoe, dan gebruikt men in plaats daarvan de $\begin{pmatrix} \text{S} \\ \text{o} \\ \text{k} \\ \text{o} \\ \text{e} \end{pmatrix}$ *Soekoe mendoet* (•)

Gaat de laatste lettergreep uit op Taling of Taling-Taroeng, dan neemt de Taling het teeken $\begin{pmatrix} \text{D} \\ \text{i} \\ \text{r} \\ \text{g} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \text{a} \\ \text{a} \\ \text{d} \end{pmatrix}$ *Dirgã moeré* boven zich, op deze wijze: (•).

soewarnánné. andjalompronggaké. grontol. præloe. miréng. planting. paléntjoet. pèlandang. djéngkéroet. anggòsong. bjoengbjoengngan. ngrèrèmpá. pèlèngngan. plèngngan. njir-nakhaké. Soerákartá. ngèmprèt. mangandappakèn. pandjènnèngngan.

ánnak lánnang. bagoes warnánné. kájá wong mati. bòtèn wòntèn. akoe ora roemàngsá. pratélánné batoerkoe. kawan wélas díntèn. panganggo pamèrran. sápa djènnèngmoe. barang kang koerang. kèmbang blimbing. satroe kaboejoettan. màngsá pat bélas. koelá tjang alit. kados pinggirring woelan. kálá roemijinnipoen. Pangéran Adipati annom. paðangnging srèngéngé. poesèrring tánnah Djáwá. farmánning Allah. tjarijosipoen Nabi Moesá. pinnarak ing grijánnipoen. akoe lagi mangan. páqá wong Melajoe. ikoe loepoetmoe. wis pirá lawassé. sampoen píntèn laminnipoen. liwat djam pitoe. sakéhhé wong tjilik.

dalan iki andjog mènjang ngèndi. andjog doematèng wáná ing krèndawahhána. alas ing krèndawahhána ikoe bawah ngèndi. bawah ing kamangkoenagaran. alassé ápa gèdé. bòtèn, namoeng wáná taratabban kémawon. ing ngalas ikoe ápa ána matjanné. tarkaðangngan inggih wòntèn; ingkang mèsti wòntèn, namoeng kidang akalijan sangsam toewin tjèlèng. ápa ora ána larangngánné wong ambèbèdil ing ngalas ikoe. mènawi tjang amboeboedjèng ing wáná wahoe, bòtèn térang saking ingkang kagoengngan wáná, dipoen awissi sartá katjèpèng sandjatánnipoen.

poenniká namánnipoen laré djalèr annakkipoen tjang alit-alit ingkang námá kjahi oetawi ingkang karan annak. poenniká jén taksih alit sami annámá tolé. jén sampoen imah-imah sami annámá ngantèn. jén sampoen gadag laré namánnipoen inggih manoet kados bapakkipoen wahoe poenniká. dénné jén annakkipoen mèdal èstri, kálá alittipoen annámá bèng, jén sampoen sami imah-imah annámá bòk ngantèn.

sarèng sampoen doemoegi grijá Nabi Soengèb, ladjèng

Nabi Moesâ dikakhakèn angèn méndánnipoen malih. Nabi Soengèb ngandikâ kalih ingkang poetrâ: Moesâ jén kowé angon wêdoes ádjâ angon alas koelon koewé, lan kowé ádjâ angon alas élor ikoe, krânâ ngâpâ alas lor rikoe wis ora di ambah ngoewong, moelánné kâjâ mêngkonno ânâ oelánné, angloewihhi tékâ gèdé angloewihhi tékâ galak, âpâ dénné angloewihhi akéh, malah wis dibasakhaké kadatonning ngoelâ, jén alas sidji koewé marang wong kénne, dénné goewâ kang koelon nikoe, kang ânâ sadjronning goewâ ikoe roepâ sémot, gèdénne sawêdoes-wêdoes; ikoe sok mangan oewong.

katjarijos Praboe Dásârâtâ Soedihjâ, akalijan pârâ najâkâ toewin pârâ mitránnipoen. Sang Nátâ anggali badé amikramèkhakèn poetránnipoen kakang sakawan. ing sadangoennipoen Sang Nátâ apirèmbaggan akalijan pârâ najakánnipoen ing pikramèn wahoe. Sang Panditâ linoewih kang annâmâ Wishwamitrâ daténg ing Ngajodyâ, badé toewi ing Sang Praboe. sidèkahhipoen Wishwamitrâ, Panditâ ambèk oetâmâ sâhâ bidjaksânâ, karisak daténg rasèksâ. Bagawan Wishwamitrâ noeljâ bòtèn sagéd angrampoengngakèn sidèkahhipoen. amargi saking doekánnipoen Sang Panditâ, soemèdyâ badé angrisak daténg pârâ dánnâwâ wahoe, milâ loemampah daténg kitâ ing Ngajodyâ.

djoemènnèngngipoen taksih salèbètting tahoen 1601, annâmâ kangdjéng Soesoehoennan Mangkoe Rat. saréng ing tahoen 1603 ngalih akadaton wòntèn ing Kartásoerâ, pandjènnèngngannipoen 24 tahoen. saréng ing tahoen 1667 nagari ing Soerákartâ kabedah doematèng Soesoehoennan Koenning, akantî bángsâ tjinnâ.

slag *ni* \ in *ni* \ *oe* of *ni* \ *i*; bijv. *ni* *ni* \ *oewis* van *ni* \ *wis* (Ng.) *reeds*; *ni* *ni* \ *oewong* van *ni* \ *wong* (Ng.) *mensch*; *ni* *ni* \ *ijdi* van *ni* \ *idi* (Ng.) *zoo*, *ja*; *ni* *ni* \ *ijdi* van *ni* \ *ijdi* (Kr. Ng.) *opwippen*.

Eénlettergrepige grondwoorden zijn ook wel tot tweelettergrepige verlengd door reduplicatie, d. i. door verdubbeling van de eerste Aksârâ met den daarbij behoorenden klinker (1); bijv. *ni* *ni* \ *papat* van *ni* \ *pat* (Ng.) *vier*; *ni* *ni* \ *wiwit* van *ni* \ *wit* (Kr. Ng.) *begin*; *ni* *ni* \ *têtêp* van *ni* \ *têp* (Kr. Ng.) *vast*, *zeker*; *ni* *ni* \ *toetoer*, van *ni* \ *toer* (Ng.) *zegen*, *spreken*. Ook bij deze is somtijds de voorgevoegde lettergreep door een neusklank gesloten; bijv. *ni* *ni* \ *doendoem* van *ni* \ *doem* (Kr. Ng.) *verdeelen*; *ni* *ni* \ *dangdang* en *ni* *ni* \ *dangdang* van *ni* \ *dang* (Kw.) *kraai*.

De bij de reduplicatie voorgevoegde lettergreep wordt minder betoond uitgesproken; daarom wordt ook, indien de klinker in het grondwoord eene *a* is, deze in de verdubbeling wel door eene Pëpët vervangen; bijv. *ni* *ni* \ *wëwah* van *ni* \ *wah* (Kr.) *vermeerderen*.

Op dezelfde wijze worden ook wel door reduplicatie tweelettergrepige grondwoorden zonder verandering van beteekenis tot drielettergrepige verlengd; bijv. *ni* *ni* \ *kakalih* of *ni* *ni* \ *këkalih*, van *ni* \ *kalih* (Kr.) *twee*; *ni* *ni* \ *dëdalan* van *ni* \ *dalan* (Ng.) *een weg*; *ni* *ni* \ *gëgaman* van *ni* \ *gaman* (Ng.) *wapentuig*.

Ook op andere, nu verouderde, wijzen zijn vroeger van grondwoorden andere gevormd, die thans als grondwoorden kunnen worden beschouwd; bijv. *ni* *ni* \ *ibër* (Kr. Ng.) *het vliegen*, van *ni* \ *ber*; *ni* *ni* \ *ifik* (Ng.) *weinig*, van *ni* \ *fik*;

(1) Hier worden alleen zulke woorden bedoeld, die door de reduplicatie geene verandering van beteekenis hebben ondergaan. Dat overigens door de reduplicatie ook afgeleide woorden met gewijzigde beteekenis worden gevormd zie men in §§ 2 en 18.

ḥḥḥḥ, *toewooh* (Ng.) *groeien*, van ḥḥ, *woeh*; ḥḥḥḥḥḥ, *bésoek* (Ng.) ḥḥḥḥḥḥ, *béndjing* (Kr.) *toekomstig*, van ḥḥḥḥḥḥ, *ésoek* en ḥḥḥḥḥḥ, *éndjing*, *ochtend*; ḥḥḥḥ, *tawang* (Kr. Ng.) *het aanschouwen*, en ḥḥḥḥ, *sawang* (Kr. Ng.) *zichtbaar*, van ḥḥ, *wang*; enz. Men zie hierover uitvoeriger de *Javaansche Grammatica* van T. ROORDA.

De zuiver Javaansche drielettergrepige grondwoorden zijn weinig talrijk; de meeste zijn aan het Sanskrit of eene andere vreemde taal ontleend; zooals ḥḥḥḥ, *sarirā* (Kr.) *lichaam*; ḥḥḥḥ, *nagārā* (Ng.) en ḥḥḥḥḥḥ, *nagari* (Kr.) *hoofdplaats*, *rijk*; ḥḥḥḥ, *soedārā* (Kr. Ng.) *broeder*; ḥḥḥḥḥḥ, *soedagar* (Perz. Kr. Ng.) *koopman*. En zoo ook de meerlettergrepige, die in het oorspronkelijke veelal reeds samengesteld zijn; zooals ḥḥḥḥḥḥ, *wānḥḥḥḥḥḥ*, *woud*; ḥḥḥḥḥḥḥḥ, *māntjḥḥḥḥḥḥ* (Ng.) *veelkleurig*.

Als grondwoorden kunnen thans ook worden beschouwd een aantal woorden, die van andere gevormd zijn hetzij door verandering van een klinker of van een medeklinker of van beide tegelijk; en dan wel of met eenige wijziging in de beteekenis maar met behoud van het hoofddenkbeeld, of met geheel dezelfde beteekenis maar verschil van taalsoort; over dit laatste zal nader worden gesproken in de volgende §. Voorbeelden zijn: ḥḥḥḥ, *oelā* (Ng.) *slang*, ḥḥḥḥ, *oelḥ* (Kr. Ng.) *worm*, ḥḥḥḥ, *éloer* (Kr. Ng.) *kleine aardworm*. ḥḥḥḥ, *giling* (Kr. Ng.) *rollen*, *wentelen*, ḥḥḥḥ, *goeloeng* (Kr. Ng.) *oprollen*. ḥḥḥḥḥḥ, *parék* (Ng.) *nabij*, *spoedig*, *weldra*, ḥḥḥḥḥḥ, *pérak* of ḥḥḥḥḥḥ, *pedak* (Ng.) *nabij*, *dichtbij*, *naast*. ḥḥḥḥḥḥ, *sangét* (Kr.) ḥḥḥḥḥḥ, *bangét* (Ng.) *zeer*, *uitermate*. ḥḥḥḥḥḥ, *inggil* (Kr.) *hoog*, *verheven*, ḥḥḥḥḥḥ, *oenggoel* (Kr. Ng.) *boven anderen uitsteken*, *de bovenste zijn*, *overwinnen*. ḥḥḥḥḥḥ, *kéndak* (Kr. Ng.) *bijzit*, *hoer*, ḥḥḥḥḥḥḥḥ, *goendik* (Kr. Ng.) *wettig bijwif*. ḥḥḥḥḥḥ, *lndḥḥ* (Kr. Ng.) *op iets liggen*, *neêrdrukken*, ḥḥḥḥḥḥ, *lndḥḥ* (Kr. Ng.) *tegen iets aanleunen*. ḥḥḥḥḥḥ, *poetjak* (Kr. Ng.) *de top of kruin van een berg*, ḥḥḥḥḥḥ, *poetjoek* (Kr.

Ng.) *de bovenste punt van iets, top, spits.* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *bəngkoek* (Kr. Ng.) *krom, gebogen,* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *woengkoek* (Kr. Ng.) *gebukt, gebogen,* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *bəngkok* (Kr. Ng.) *krom, bultig.* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *ḍbar* (Kr. Ng.) *branden,* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *ḍbḍr* (Kr. Ng.) *fakkelt, enz.*

Omtrent den vorm der Javaansche grondwoorden valt voornamelijk het volgende op te merken :

De laatste lettergreep kan uitgaan, op alle klinkers behalve de Pëpët; of zij kan door een medeklinker gesloten zijn, behalve door de gehemelteletters, de halfklinkers en de tongletters ᮘ \ en ᮒ \ Twee of meer medeklinkers op het einde van eene lettergreep komen in het Javaansch niet voor, en de Javaan kan ze ook niet uitspreken; hij wijzigt dus de vreemde woorden, waarin dit voorkomt, naar den aard van zijn spraakorgaan. In de Arabische woorden voegt hij tusschen die twee medeklinkers den laatst voorgaanden klinker, en zegt dus bijv. ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ of ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *hoekoem*, voor ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ *hoekm, vonnis, gericht;* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *dikir*, voor ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ *dzikr, godsverheerlijking;* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *sabar* voor ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ *ḡabr, geduld.* In Europeesche woorden laat hij een van de beide medeklinkers weg of voegt er een klinker tusschen; bijv. ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *Résidèn*, voor *Resident;* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *toewan Otman*, voor *Mijnheer Oortman;* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *pak*, voor *pacht;* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *balok*, voor *balk;* ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *ḍlès*, voor *els;* enz.*

De voorlaatste lettergreep kan uitgaan op alle klinkers of door een van de neusklanken, die met den volgenden medeklinker in aard overeenkomt, gesloten zijn, zonder dat de voorafgaande klinker daarom kort wordt. Soms zijn van hetzelfde woord beide vormen nevens elkander in gebruik, hetzij met dezelfde beteekenis, zooals ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ *ngipi* en ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *ngimpi* (Ng.) *droomen*, of met verschillende beteekenis, zooals ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *soedok* (Kr. Ng.) *dolk*, en ᮘᮞ᮪ᮒ᮪ \ *soendoek* (Kr.

Ng.) *braadspit*. Wanneer de laatste lettergreep aanvangt met een neusklinker wordt deze somtijds wel in het schrift verdubbeld, bijv. ᨗᨑᨗ \ voor ᨗᨑᨗ \ *singā* (Kr. Ng.) *leeuw*; ᨗᨑᨗ \ voor ᨗᨑᨗ \ *dəngēr* (Ng.) *begrijpen*. Die verdubbeling is algemeen in gebruik bij de *an* \ bijv. ᨗᨑᨗ \ *djēnē* (Kr.) ᨗᨑᨗ \ *koening* (Ng.) *geel*; en ook veel bij de *am* \ die dan door de *an* \ wordt verdubbeld; bijv. ᨗᨑᨗ \ *bānjāk* (Kr. Ng.) *eene gans*, (zie bl. 8 en 9). Als de laatste lettergreep met eene *aa* \ begint, wordt de voorgaande veelal in de uitspraak, en dan ook soms in het schrift, door de *ng* gesloten; bijv. ᨗᨑᨗ \ *roemāngā*, voor ᨗᨑᨗ \ *roemā* (Ng.) *gevoelen* van ᨗᨑᨗ \ *rāsā* \ *gevoel*.

Grondwoorden, waarin de voorlaatste, of ook de voorgaande, lettergreep door een anderen medeklinker dan een neusklinker gesloten is, zijn niet oorspronkelijk Javaansch, en de Javaan kan ze dan ook veelal bezwaarlijk uitspreken; hij wijzigt dus de uitspraak naar zijn spraakorgaan, hetgeen soms ook wel op de schrijfwijze invloed heeft, zooals in ᨗᨑᨗ \ *pitnah* voor ᨗᨑᨗ \ *pitnah* (Arab. فتن *fitnah*) *laster*; ᨗᨑᨗ \ *sēroewal* voor ᨗᨑᨗ \ *sērwal* (Arab. سروال *sērwal*) *broek*; enz.

In Javaansche woorden kan eene lettergreep slechts aanvangen met één medeklinker; of hoogstens met twee, wanneer de tweede een halfklinker of smeltletter is, zooals in ᨗᨑᨗ \ *sroe* (Kr. Ng.) *hevig*; ᨗᨑᨗ \ *blāndjā* (Kr. Ng.) *onkosten*; ᨗᨑᨗ \ *swārd* (Kr. Ng.) *geluid*; ᨗᨑᨗ \ *ngwétan* (Kr. Ng.) *oostwaarts*; ᨗᨑᨗ \ *prēdi* (Kr. Ng.) *op iets aandringen*; maar ook dan nog wordt die samenstelling van medeklinkers altijd in de uitspraak, en veelal ook in het schrift, verzacht door tusschenvoeging van een korten klinker, door omzetting der medeklinkers of door weglating van een van de twee; zoo zegt en schrijft men dan ᨗᨑᨗ \ *sēroe*, ᨗᨑᨗ \ *bēlāndjā*, ᨗᨑᨗ \ *soewārd*, ᨗᨑᨗ \ *ngétan*, ᨗᨑᨗ \ *perdi*.

In Hollandsche of andere vreemde woorden, waarin twee medeklinkers aan het begin van het woord of van eene lettergreep komen, worden deze gescheiden door voorvoeging of

kēmambang (Kr. Ng.) *drijvende zijn*, van *ကံင်္ဂ* \ *kambang*, *drijven*; het tweede is een Passieve vorm (§ 9); bijv. *ခိတိကျ* \ *tinoekoe*, *gekocht worden*, van *ကျ* \ *toekoe* (Ng.) *koop*; *ခိကျ* \ *ingoetoes*, *gezonden worden*, van *ကျေကျ* \ *oetoes* (Kr. i.) *zenden*; het derde is een Frequentatieve vorm (§ 10), bijv. *ခိတိကျ* \ *tëratab*, *hartklopping*, van *တိတိကျ* \ *tatab* (Kr. Ng.) *kloppen*, *ခိတိကျ* \ *bèlèbèr* of *တိတိကျ* \ *bèbèr* (Kr. Ng.) *heen en weder vliegen* van *တိတိကျ* \ *bèbèr*, *vliegen*.

3° Door reduplicatie of herhaling van den eersten medeklinker met den daarbij behoorenden klinker (§ 18); bijv. *လှလှ* \ *lèlèmbœt*, *iets fjns*, *een geest*, van *လှ* \ *lèmbœt* (Ng.) *fjn*. Woorden, die met eene *လ* beginnen, worden niet gereduplicateerd maar, met dezelfde beteekenis als die van de reduplicatie, geheel herhaald; bijv. *မာမာ* \ *omah-omah* (Ng.) *getrouwd zijn*, *een eigen huishouden hebben*, van *မာ* \ *omah* en *မာ* \ *émah*.

4° Door verdubbeling van het geheele grondwoord, met of zonder voorvoegsels of aanhechtsels; bijv. *ကတိကတိ* \ *katàh-katàh* (Kr.) *zeer veel*, van *ကတိ* \ *katàh*, *veel*; *ဂြိဂြိ* \ *grid-grid* (Kr.) *huizen*, van *ဂြိ* \ *grid*, *huis*; *မာမာ* \ *ambèdèl-bèdèl* (Ng.) *aanhoudend schieten*, van *မာ* \ *bèdèl*, *geweer*. Soms veranderen bij de verdubbeling de klinkers; bijv. *ကတိကတိ* \ *bola-bali*, *heen en weder gaan*, van *ကတိ* \ *bali* (Ng.) *terugkeeren*. (zie § 17.)

5° Door samenvoeging van twee woorden, die dezelfde of eene verschillende beteekenis hebben; bijv. *မာမာ* \ *andjaràh-rajàh* (Kr. Ng.) *plunderen*, van *မာ* \ *djaràh* en *မာ* \ *rajàh*, *plunderen*. *မာမာ* \ *tàn-ora* (Ng.) *niet*, van *မာ* \ *tan* (Kw.) en *မာ* \ *ora* (Ng.) *niet*; *မာမာ* \ *djoeroe-bàsà* (Kr. Ng.) *tolk*, van *မာ* \ *djoeroe*, *meester*, *baas*, en *မာ* \ *bàsà*, *taal*.

Voor zooverre er voor de Krāmā-vormen geene afzonderlijke woorden bestaan, worden deze van de Ngoko-vormen

afgeleid, hetzij door verandering van medeklinkers, of van klinkers, of van beide tegelijk. De voornaamste van die afleidingen deelen wij hier mede.

1° Door verandering van medeklinkers.

Deze zijn niet menigvuldig. Eenige hebben in het Krāmā aan het begin van een woord eene *wa*, waar het Ngoko eene *wa* of *en* heeft; bijv. *waras* (Ng.) *saras* (Kr.) hersteld; *bangët* (Ng.) *sangët* (Kr.) erg. Voorts worden somtijds verwante letters verwisseld; bijv. *tjèrak* (Ng.) *tjèlak* (Kr.) nabij; *djèmèn* (Ng.) *rèmèn* (Kr.) behagen scheppen; *djādjd* (Ng.) *borst*; *wahoe* (Ng.) *wahoe* (Kr.) zoo even; *kalawan* (Ng.) *kalajan* (Kr.) met.

2° Door verandering van klinkers.

a. Eene *i* of *a* in de laatste lettergreep verandert in *i*; bijv. *nègàrà* (Ng.) *nègari* (Kr.) rijk, hoofdplaats; *djāwā* (Ng.) *djawi* (Kr.) Javaansch; *toenggā* (Ng.) *toenggil* (Kr.) eenheid.

b. Eene *oe* in de laatste lettergreep verandert in *a*, vooral wanneer de voorlaatste eene *a* of *è* heeft; bijv. *lèsah* (Ng.) *lèsah* (Kr.) vermoeid; *dawoeh* (Ng.) *dawah* (Kr.) bevel; *kèpoeng* (Ng.) *kèpang* (Kr.) omsingeld; *toewoeh* (Ng.) *toewah* (Kr.) groeien.

c. Indien de twee laatste lettergrepen eene *oe* hebben en de laatste in *a* overgaat, dan verandert de voorlaatste veelal in *è*; bijv. *goepoeh* (Ng.) *gèpah* (Kr.) spoed; *toetoeè* (Ng.) *tètah* (Kr.) snoeien; *loepoet* (Ng.) *lèpat* (Kr.) verkeerd; *goegoe* (Ng.) *gègè* (Kr.) vertrouwen. Somtijds verandert ook de *oe* in beide lettergrepen in eene Taling, bijv. *doeroeng* (Ng.) *dèrèng* (Kr.) nog niet;

en. ook wel in eene Pëpët; bijv. *ḗḗḗ* \ poengkoer (Ng.) *ḗḗḗ* \ pëngkër (Kr.) *iomand den rug toedraaien*.

d. De *oe* in de voorlaatste lettergreep verandert in *i*, wanneer de laatste eene *a*, *ä* of *ë* heeft; bijv. *ḗḗḗ* \ koerang (Ng.) *ḗḗḗ* \ kirang (Kr.) *ontbreken*; *ḗḗḗ* \ koetä (Ng.) *ḗḗḗ* \ kiefä (Kr.) *vesting*; *ḗḗḗ* \ roebëd (Ng.) *ḗḗḗ* \ ribëd (Kr.) *hinderlijk*; en ook soms in *é*; bijv. *ḗḗḗ* \ oemah (Ng.) *ḗḗḗ* \ émah (Kr.) *gewoon zijn*.

e. De Taling-taroeng verandert zoowel in de voorlaatste als in de laatste (of eenige) lettergreep in Taling; bijv. *ḗḗḗ* \ gòn (Ng.) *ḗḗḗ* \ gèn (Kr.) *plaats, of wijze van doen*; *ḗḗḗ* \ anggo (Ng.) *ḗḗḗ* \ anggé (Kr.) *gebruik, kleeding*; *ḗḗḗ* \ owòh (Ng.) *ḗḗḗ* \ éwòh (Kr.) *verandering*.

3° Door verandering van klinkers en medeklinkers beide. Deze vorming, die het menigvuldigst voorkomt, bestaat in geheele verandering van den uitgang of van de laatste lettergreep der woorden.

a. *en* en *uu* \ veranderen, hóewel zeldzaam, in *ḗḗḗ* \ bijv. *ḗḗḗ* \ mēngkänd (Ng.) *ḗḗḗ* \ mēngkatèn (Kr.) *zoo*; *ḗḗḗ* \ boja (Kw. en Ng.) *ḗḗḗ* \ bötèn (Kr.) *nist*.

b. *en* \ *n* \ *ḗḗḗ* en *ḗḗḗ* \ veranderen in *ḗḗḗ* \ bijv. *ḗḗḗ* \ dind (Ng.) *ḗḗḗ* \ dintèn (Kr.) *dag*; *ḗḗḗ* \ pird (Ng.) *ḗḗḗ* \ pintèn (Kr.) *hoeveel*; *ḗḗḗ* \ soré (Ng.) *ḗḗḗ* \ sòntèn (Kr.) *avond*; *ḗḗḗ* \ noeli (Ng.) *ḗḗḗ* \ noentèn (Kr.) *voortgaan, vervolgens*.

c. *ḗḗḗ* \ *ḗḗḗ* \ *ḗḗḗ* en *ḗḗḗ* \ veranderen in *ḗḗḗ* \ bijv. *ḗḗḗ* \ sari (Ng.) *ḗḗḗ* \ santoen (Kr.) *bloem*; *ḗḗḗ* \ kirim (Ng.) *ḗḗḗ* \ kintoen (Kr.) *zenden*; *ḗḗḗ* \ prijaji (Ng.) *ḗḗḗ* \ prijantoen (Kr.) *ambtenaar*; *ḗḗḗ* \ salin (Ng.) *ḗḗḗ* \ santoen (Kr.) *verwisselen*.

d. *Oe*, *oeh* en *oeng* veranderen in *ët*; en *woe* of *woeh* in *bët* of *bëd*; bijv. *ḗḗḗ* \ lëboe (Ng.) *ḗḗḗ* \ lëbët (Kr.)

ingaan; imboek (Ng.) imboek, imbët (Kr.) vermeerdering; samboeng (Ng.) sambët (Kr.) samengevoegd; kelawoe (Ng.) kelabët (Kr.) aschgrauw; t'woeh (Ng.) t'woeh (Kr.) moeilijk.

e. I, ir, in of an veranderen achter eene d of t in os; bijv. dadi (Ng.) dados (Kr.) worden; koewatir (Ng.) koewatos (Kr.) beducht; batin (Ng.) batos (Kr.) inwendig; dandan (Ng.) dandos (Kr.) gekleed.

f. u verandert in u; bijv. soepadjã (Ng.) soepados (Kr.) opdat.

g. a, an, en, e, ee, ee en ee, veranderen in a; bijv. wadjã (Ng.) wahos (Kr.) lezen; waspãdã (Ng.) waspahos (Kr.) duidelijk; soepãdã (Ng.) soepahos (Kr.) eed; rãdã (Ng.) rahos (Kr.) gevoel; trãsi (Ng.) trahos (Kr.) zekere toespis; wãdjã (Ng.) wahos (Kr.) staal; wãdji (Ng.) wahos (Kr.) waarde; tradjoe (Ng.) en trahos (Kr.) weegschaal.

h. Arang, aram en arã veranderen in ar; bijv. sãmarang (Ng.) sãmarwis (Kr.) Samarang; materam (Ng.) matawis (Kr.) Mataram; prakãrã (Ng.) prakawis (Kr.) zaak.

i. a, ay, ay, ay, ay en ay, veranderen in a; bijv. adjoe (Ng.) adjëng (Kr.) voortrukken; kajoe (Ng.) kadjëng (Kr.) boom; ajoen (Kw.) adjëng (Kr.) willen; pitadjã (Ng.) pitadjëng (Kr.) vertrouwen; boeroe (Ng.) boedjëng (Kr.) vervolgen; wëloekoe (Ng.) wëloedjëng (Kr.) ploeg.

j. Zeldzaam zijn veranderingen als de volgende: *ru* of *ru:* \ in *ḡawuḡ* \ bijv. *uru* \ *ḡiḡ* (Ng.) *urawuḡ* \ *awon* (Kr.) *slecht*; *uru:* \ *kalah* (Ng.) *urawuḡ* \ *kawon* (Kr.) *overwonnen*; — van *ru* en *ru:* \ in *awuḡ* \ bijv. *ḡiḡ* *ru* \ *ilang* (Ng.) *ḡiḡawuḡ* *itjal* (Kr.) *verdwijnen*; *awuḡ* \ *boewang* (Ng.) *urawuḡ* \ *boetjal* (Kr.) *wegwerpen*; — van *ru:* \ in *awuḡ* \ bijv. *uru:* \ *wali* (Ng.) *urawuḡ* \ *wangsoel* (Kr.) *terugkeeren*; en andere dergelijke.

Voorts worden nog van enkele Ngoko-woorden Krāmā-vormen gemaakt door voor- of achtervoeging van *awuḡ* \ *poen*; bijv. *uru* \ *ḡpḡ* (Ng.) *urawuḡ* \ *poendḡpḡ* (Kr.) *wat*; *ḡiḡ* \ *iki* (Ng.) *urawuḡ* \ *poeniki* (Kr.) *deze, dit*; *ru:* \ *di* (Ng.) *urawuḡ* \ *dipoen* (Kr.), een hulpwoord tot vorming van het Passief.

§ 3. Over de soortverdeeling der woorden.

De verdeeling der woorden in Woordsoorten of zoogenaamde Rededeelen (Lidwoorden, Zelfstandige en Bijvoeglijke Naamwoorden, Voornaamwoorden, Werkwoorden, Bijwoorden, Voorzetsels, Voegwoorden en Tusschenwerpsels) bestaat in het Javaansch niet op dezelfde wijze als in het Nederlandsch en andere Westersche talen; en evenmin de verbuiging door naamvallen, enkel- en meervoudsvormen, trappen van vergelijking, of de vervoeging voor de personen en tijden der werkwoorden. Wel bestaat natuurlijk het *logisch* onderscheid, of een woord gebruikt wordt als Onderwerp, waarvan men iets zegt, als Attriboot of benaming van hoedanigheid, die aan eenige zaak wordt toegekend, als Zegwoord (Praedicaat) of benaming van een accident, dat aan eenig voorwerp wordt toegeschreven; zoo ook het verschil tusschen Subject (handelenden persoon of zaak) en Object (lijdenden persoon of zaak); maar dat alles wordt niet door den *grammatischen* vorm der woorden aangeduid.

Met uitzondering van enkele Voegwoorden, Voorzetsels en

Lidwoorden bestaan in het Javaansch niet. Over de wijzen, waarop zij worden vervangen, zie men o.a. §§ 15 en 21 C, D en E.

Hoewel dus niet elke woordsoort haar eigen woordvorm heeft, zijn er toch een aantal vormen, die eene bepaalde beteekenis hebben, en woorden, die op eene bepaalde wijze worden gebezigd. Wij zullen deze nu afzonderlijk beschouwen en de soortverdeeling der woorden daarbij bepalen naar het meest gewone gebruik, dat er in de taal van wordt gemaakt.

§ 4. Over het Eenvoudig werkwoord.

Hoewel, gelijk uit de voorgaande § blijkt, het Javaansch geen afzonderlijken woordvorm behoeft om het Zegwoord, d.i. het hoofdwoord in een Gezegde, uit te drukken, bestaan er toch bijzondere woordvormen, die meestal als Zegwoorden worden gebruikt en in beteekenis het naast met de Nederlandsche Werkwoorden overeenkomen. Er zijn drie zulke Werkwoordsvormen; den eersten noemt men het *Eenvoudig werkwoord*, in onderscheiding van de meer samengestelde, aan welke wij den naam van *Transitieve werkwoorden* geven.

Het Eenvoudig werkwoord wordt gevormd door vóór de beginletter van het grondwoord den met die beginletter overeenkomenden neusklank uit te spreken. Woorden, wier grondvorm reeds met een van de neusklanken aanvangt, ondergaan dus geene verandering in spelling of uitspraak; bijv. *ꦤꦗꦏꦤ* \ *njānd* (Kr. Ng.) *vermoeden*; *ꦩꦒꦁ* \ *magang* (Kr. Ng.) *solliciteeren, naar eene betrekking staan*; *ꦒꦺꦤꦺꦤ꧀* \ *ngondō* (Kr. Ng.) *zich onttrekken, wegblijven*.

Van enkele met een neusklank beginnende Naamwoorden worden Werkwoorden gevormd door voorvoeging van den neusklank *ng* met de Pëpët; maar deze hebben dan ook eene eenigszins andere beteekenis als de op de gewone wijze gevormde; bijv. *ꦒꦺꦤꦺꦤ꧀* \ *ngëni* (Kr. Ng.) *tegen iemand grootmoeder zeggen*, van *ꦤꦶꦩ* \ *nimi*, *grootmoeder*; *ꦒꦺꦤꦺꦤ꧀* \ *ngë-*

matjan (Ng.) op een tijger gelijken, van *matjan*, *tijger*.

Maar ook voor de keelletter *m*, de lipletter *n*, de gehemelte-letter *ɲ*, de tandletter *ɲ* en de tongletter *ɲ*, wordt de neusklink niet geschreven (tenzij achter het voorvoegsel *ɲm*, zie bl. 51) maar alleen uitgesproken; zoodat zulk een Werkwoord op het gezicht niet van het grondwoord is te onderscheiden; bijv. *goegat*, *aanklacht* en *ngoe-gat*, *aanklagen*; *dahar*, *spijs*, en *ndahar*, *eten*; *bantoe*, *hulp*, en *mbantoe*, *helpen*; enz. Aan dit gebrek in de spelling kan men te gemoet komen door zulke Werkwoorden te schrijven met den korten voorslag *m*, *n*; bijv. *mgoegat*, *mbantoe*, *mdahar*.

Om'trent de verbinding der neusklinken met het grondwoord valt het volgende op te merken.

De neusklink *ng* komt voor de keelletters *ɲm*, *ɲn* en *ɲ*; daarbij vervallen de beginletters *ɲm* en *ɲn*, en de hierbij behorende vocaal gaat op den neusklink over; bijv. *ngoetoes* (Kr. i.) *iemand afvaardigen*, van *oetoes*; *ngirim* (Ng.) *iets zenden* van *irim*; *nggolèk* (Ng.) *zoeken*, van *golèk*.

Wanneer een Werkwoord wordt gemaakt van een tweelettergrepig woord, dat door het voorvoegsel *ɲm*, van een éénlettergrepigen grondvorm is afgeleid, geschiedt dit somtijds rechtstreeks van dat tweelettergrepige woord; bijv. *ngadang* (Kr. Ng.) *iemand opwachten*, van *adang*, grondvorm *ang*, *ang*; maar somtijds ook van den éénlettergrepigen grondvorm met den korten voorslag *m*, *n*; bijv. van den grondvorm *mong* komt het woord *among* (Kr. Ng.) *iemand oppassen*, maar het Werkwoord *ngemong* van *emong*.

De neusklink *m* komt voor de lipletters *ɲm*, *ɲn* en *ɲ*; daarbij vervallen de beginletters *ɲm* en *ɲn*, en haar vocaal gaat op den neusklink over; bijv. *moeroek* (Ng.) *onderwijzen*, van *oeroek*; *mëndzè* (Kr.)

nemen, van ᠋ᠠᠨᠠᠵᠠᠭᠠᠨ \ pëndžet ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ mboeroe (Ng.) *najagen*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ boeroe .

De ᠋ᠠ neemt echter, ten gevolge van hare hoedanigheid van halfklinker, in vele woorden den neusklink *ng* vóór zich, die dan ook geschreven wordt; bijv. ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ ngwèndh (Ng.) *geven*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ wèndh ; en in enkele valt zelfs de ᠋ᠠ achter dien neusklink weg; bijv. ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ ngétan (Kr. Ng.) *oostwaarts gaan*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ wétan .

De neusklink *nj* komt voor de gehemelteletters ᠋ᠠ en ᠋ᠠᠵ , en ook voor de tandletter ᠋ᠠᠨ , daar tusschen deze en de gehemelteletter ᠋ᠠᠨ thans in de uitspraak geen onderscheid wordt gemaakt. De ᠋ᠠ en ᠋ᠠᠵ vervallen daarbij, en haar vocaal gaat op den neusklink over; terwijl vóór de ᠋ᠠᠨ de *nj* wordt uitgesproken als *n*. Bijv. ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ njanđak (Kr. Ng.) *vatten*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ tjanđak ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ njérat (Kr.) *schrijven*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ sérat ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ ndjagi (Kr.) *de wacht houden*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ djagi . Wanneer echter in woorden, die met ᠋ᠠ of ᠋ᠠᠵ aanvangen, de tweede lettergreep ook begint met ᠋ᠠ of ᠋ᠠᠵ , nemen zij den neusklink *n* aan; en zoo ook meestal, wanneer de tweede lettergreep aanvangt met eene ᠋ᠠᠵ of ᠋ᠠᠨ , met eene van de liplletters, of met ᠋ᠠᠨ ; bijv. ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ noetjoek (Kr. Ng.) *met den snavel pikken*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ tjoetjoek ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ noesoeh (Ng.) *nestelen*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ soesoeh ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ nédjé of ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ njédjé (Ng.) *veranderen*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ sédjé ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ nédyá (Kr. Ng.) *bedoelen*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ sédyá ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ néboet of ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ njéboet (Kr. Ng.) *vermelden*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ séboet ; ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ noehoén of ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ njoehoén , en ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ noewoén of ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ njoewoén (Kr. i.) *verzoeken*, van ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ soehoén , en ᠋ᠠᠨᠵᠠᠭᠠᠨ \ soewoén .

De neusklink *n* komt voor de tandletters ᠋ᠠᠨ en ᠋ᠠᠨᠵ , en voor de tongletters ᠋ᠠᠨ en ᠋ᠠᠨᠵ . Wanneer die neusklink in het schrift wordt uitgedrukt, behoort dat bij de twee laatstgenoemde letters te geschieden door de tongletter ᠋ᠠᠨ (zie § 5, bl. 17) hetgeen dan ook bij de ᠋ᠠᠨ werkelijk veelal wordt ge-

daan, maar bij de *ɛ* niet, omdat deze achter den neusklink vervalt en men tegenwoordig geen onderscheid maakt tusschen de uitspraak van de *an* en de *am*, aan het begin van eene lettergreep. Bijv. *anɛɛɛ* \ *ndandos* (Kr.) *zich kleeden*, van *anɛɛɛ* \ *dandos*; *anɛɛɛ* \ *noembas* (Kr.) *koopen*, van *anɛɛɛ* \ *toembas*; *anɛɛɛ* \ *ndɛndɛ* (Kr. Ng.) *beboeten*, van *anɛɛɛ* \ *dɛndɛ*; *anɛɛɛ* \ *noetok* (Kr. Ng.) *kloppen*, van *anɛɛɛ* \ *toetok*.

De smeltletters *n* en *an*, en de halfklinker *an*, nemen (evenals somtijds de halfklinker *an*, zie bl. 50) den neusklink *ng* voor zich, die ook in het schrift wordt uitgedrukt; bijv. *anɛɛɛ* \ *ngrisak* (Kr.) *verwoesten*, van *nɛɛɛ* \ *risak*; *anɛɛɛ* \ *nglohoeng* (Kw.) *overtreffen*, van *anɛɛɛ* \ *lohoeng*; *anɛɛɛ* \ *ngjoejoe* (Kr. Ng.) *op eene kreeft gelijken*, van *anɛɛɛ* \ *joejoe*.

De dus gevormde Werkwoorden nemen zeer dikwijls het voorvoegsel *an*, *a* voor zich, dat volstrekt geen invloed heeft op de beteekenis, maar alleen dient om het woord, waarvóór het wordt gevoegd, aan te duiden als een voornaam bestanddeel van den zin, of om er bijzonder de aandacht op te vestigen (zie § 15). Achter dit voorvoegsel worden dan ook de neusklinken zichtbaar bij de letters, waar dit anders niet het geval is; en zoo ontstaan dan van de hierboven opgegevene voorbeelden de volgende vormen:

- van *anɛɛɛ* \ *oetoes*, *anɛɛɛ* \ *ngoetoes* en *anɛɛɛ* \ *of anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *angoetoes*.
- » *anɛɛɛ* \ *noentak*, *anɛɛɛ* \ *anoentak*.
- » *anɛɛɛ* \ *tjandak*, *anɛɛɛ* \ *njandak* en *anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *anjandak*.
- » *anɛɛɛ* \ *toetjoek*, *anɛɛɛ* \ *noetjoek* en *anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *anoetjoek*.
- » *nɛɛɛ* \ *risak*, *anɛɛɛ* \ *ngrisak* en *anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *angrisak*.
- » *nɛɛɛ* \ *kirim*, *nɛɛɛ* \ *ngirim* en *anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *angirim*.
- » *anɛɛɛ* \ *dandos*, *anɛɛɛ* \ *ndandos* en *anɛɛɛ* \ *anɛɛɛ* \ *andandos*.

- van *toembas*, *toembas* \ *noembas* en *anoembas*.
 » *mitrat* \ *sèrat*, *mitrat* \ *njèrat* en *mitjèrat* \ *anjèrat*.
 » *soesoeh* \ *soesoeh*, *soesoeh* \ *noesoeh* en *anoesoeh*.
 » *sédjé*, *sedjé* \ *nédjé* of *netdjé* \ *njédé* en *anjédé*.
     édé \ *andjé* of *anjédjé* \ *anjédjé*.
 » *sédym*, *sedym* \ *nédym* en *anjédym*.
 » *sèboet*, *sèboet* \ *nèboet* of *mitboet* \ *njèboet*, en
     mitboet \ *anjèboet* of *mitboet* \ *anjèboet*.
 » *soehoeh* \ *soehoeh*, *soehoeh* \ *noehoeh* of *mitsoehoeh* \ *njoehoeh*,
     en *mitsoehoeh* \ *anoehoeh* en *mitsoehoeh* \ *anjòehoeh*.
 » *woeroek* \ *woeroek*, *woeroek* \ *moeroek* en *mitwoeroek* \ *amoe-*
     roek.
 » *wèndèh* \ *wèndèh*, *wèndèh* \ *ngwèndèh* en *mitwèndèh* \ *angwè-*
     ndèh.
 » *wétan* \ *wétan*, *wétan* \ *ngétan* en *mitwétan* \ *angétan*.
 » *loehoeng* \ *loehoeng*, *loehoeng* \ *ngloehoeng* en *mitloehoeng* \ *angloehoeng*.
 » *mèndjèt* \ *mèndjèt*, *mèndjèt* \ *mèndjèt* en *mitmèndjèt* \ *amèndjèt*.
 » *djèndjè* \ *djèndjè*, *djèndjè* \ *ndjèndjè* en *mitdjèndjè* \ *andjèndjè*.
 » *djagi* \ *djagi*, *djagi* \ *ndjagi* en *mitdjagi* \ *andjagi*.
 » *joejoe* \ *joejoe*, *joejoe* \ *ngjoejoe* en *mitjoejoe* \ *angjoejoe*.
 » *mitdjèndjè* \ *mitdjèndjè*, *mitdjèndjè* \ *mitdjèndjè*.
 » *mitdjangèt* \ *mitdjangèt*, *mitdjangèt* \ *mitdjangèt*.
 » *goldèk* \ *goldèk*, *goldèk* \ *nggoldèk* en *mitgoldèk* \ *anggoldèk*.
 » *boeroe* \ *boeroe*, *boeroe* \ *mboeroe* en *mitboeroe* \ *amboeroe*.
 » *toetoek* \ *toetoek*, *toetoek* \ *noetoek* en *mittoetoek* \ *anoetoek*.
 » *ngatjir* \ *ngatjir*, *ngatjir* \ *ngatjir*.

In de Kawi-taal, en vandaar ook soms in Javaansche poëzie, gebruikt men, evenals in het Maleisch, vóór Werkwoorden het voorvoegsel *en* \ *ma* inplaats van *mit* \ *a*, dat evenmin als dit op de beteekenis invloed heeft; bijv. *mitsoesoeh* \ *manoesis* (Ng.) *schrijven*, van *soesoeh* \ *toelis*; *mitsoesoeh* \ *manggadè* (Ng.) *met een knots slaan*, van *soesoeh* \ *gadè*.

Dit Eenvoudig werkwoord beteekent niet, gelijk het Nederlandsche werkwoord, alleen een accident, dat aan een subject wordt toegeschreven, of iets, dat van een onderwerp wordt gezegd; maar het drukt eene werkzaamheid uit van het Subject ten opzichte van hetgeen door het grondwoord wordt beteekend, zoodat dit daardoor wordt gedaan, bewerkt, te weeg gebracht, gemaakt of voortgebracht. Het Eenvoudig werkwoord kan evengoed intransitief als transitief zijn, daar het alleen de werking van het Subject maar niet den overgang van die werking op eenig object uitdrukt; het kan een object bij zich hebben, doch dit is niet noodzakelijk, en de betrekking tusschen het Werkwoord en het object wordt door dezen woordvorm niet aangeduid. Bijv. *stān* (Kr. Ng.) beteekent *staan*, maar *ngadēg*, *opstaan*, *gaan staan*; *griānipoen bēs m i* (Kr.) *zijn huis is verbrand*, maar *priambākipoen sampoen a m bēs m i griānipoen*, *hij heeft zelf zijn huis verbrand*. *sadé* (Kr.) *verkoopen*, van iemand, wiens bestendig bedrijf het is, maar *njadé*, *verkoopen*, van iemand, die werkelijk iets verkoopt; *kapal* (Kr.) *mijn vader verkoopt paarden*, *is paarden kooper*, maar *kapalipoen njadé*, *mijn vader heeft zijn paard verkocht*. *tinggal* en *ninggal* (Ng.) *verlaten*; maar *tinggal* *doenjd*, *de wereld verlaten*, *sterven*, en *ninggal désané*, *zijn dorp verlaten*. *lawas* (Ng.) *lang*, *lang duren*, *lang geleden zijn*, maar *nglawas*, *verlengen*, *uitstellen*.

Deze Werkwoorden worden niet alleen gevormd van grondwoorden, die, zooals in de bovenstaande voorbeelden, zelf reeds de beteekenis van een Zegwoord hebben, maar ook evenzeer van Naamwoorden, zoowel afgeleide als oorspronkelijke, van Passieve werkwoordsvormen, enz. Hunne bijzondere beteekenis wijzigt zich dan natuurlijk naar den aard van hun

mòndòk, logeeren; പാസംഗ്രാഹനം \ pasanggrahan (Kr. Ng.) pasanggrahan, verblijfplaats voor aanzienlijke reizigers, പാസംഗ്രാഹനം \ masanggrahan, in een pasanggrahan zich ophouden, of, als men er nog niet is, daarheen gaan.

Is het grondwoord de benaming van een ambt, waardigheid of betrekking, dan beteekent het Werkwoord veelal iemand als zoodanig erkennen of zoo noemen bijv. $\text{രാജാ$ \ ratoe (Kr. Ng.) vorst, $\text{പ്രഭു$ \ ngratoe, als vorst erkennen, ബേക്കൽ \ békèl (Kr. Ng.) een Bekel, ondergeschikt hoofd, അംബേക്കൽ \ ambèkèl, iemand Bekel noemen of als zoodanig erkennen; $\text{അനക$ \ anak (Kr. Ng.) kind, $\text{അനക$ \ nganak, iemand kind noemen. Maar van enkele, die niet zoozeer eene betrekking maar meer een stand uitdrukken, beteekent het Werkwoord zich tot datgene verklaren, wat door het grondwoord wordt beteekend, of zich als zoodanig gedragen, bijv. van അബ്ദി \ abdi (Kr. i.) en കാവോൾ \ kawoelè (Kr.) dienaar, komt അബ്ദി \ ngabdi en കാവോൾ \ ngawoelè, zich tot dienaar verklaren, dienen; van അകോ \ akoe (Ng.) ik, അകോ \ ngakoe, zeggen ik ben het, ik heb het gedaan, zich toeigenen, erkennen, belijden; van നഗ്ഗാൻ \ lawan (Kr. Ng.) tegenpartij, നഗ്ഗാൻ \ nglawan, zich als tegenpartij gedragen, wederstaan.

Is het grondwoord de benaming van een voorwerp, dat eene bijzonder in het oog loopende gedaante of hoedanigheid heeft, dan kan het Werkwoord beteekenen op dat voorwerp gelijken, zich als zoodanig voordoen; bijv. കാറ്റോംബർ \ katoembar (Kr. Ng.) korianderzaad, കാറ്റോംബർ \ ngatoembar, op korianderzaad gelijken; അടാറ്റോ \ ðaðoe (Kr. Ng.) dobbelsteen, അടാറ്റോ \ andaðoe, op een dobbelsteen gelijken, als een dobbelsteen zijn; മാട്ട്യാൻ \ matjan (Ng.) een tijger, മാട്ട്യാൻ \ ngèmatjan (zie bl. 48) op een tijger gelijken, als een tijger zijn; പാറ്റർ \ pagèr (Kr. Ng.) omheining, muur, പാറ്റർ \ magèr, als een omheining of muur zijn, onbeweeglijk zijn.

Is het grondwoord de benaming van eene eigenschap of hoedanigheid, dan beteekent het Werkwoord die eigenschap of hoedanigheid bewerken of teweeg brengen; bijv. പുറുടാൻ \ brèsih

(Kr. Ng.) rein, *ambrēsā*; *ambrēsāh*, reinigen; *āpāk* (Kr.) *apāk*; *poetih* (Ng.) wit, *mētak* en *apāk*; *moe-tih*, witten, bleeken; *bēnēr* (Ng.) recht, *ambēnēr*, recht maken; *katingal* (Kr.) *katon* (Ng.) zichtbaar, *ngatingal* en *ngaton*, zich vertoonen, verschijnen.

Is het grondwoord een Telwoord, dan geeft de werkwoordsvorm daaraan de beteekenis van een distributief telwoord, dat wij uitdrukken door bijvoeging *elk* of *ieder*; bijv. *ēnēh* (Kr. Ng.) zes, *ngēnēm*, elk zes; *saddāsā* (Kr.) *sapoeloeh* (Ng.) tien, *njaddāsā* en *njapoeloeh*, elk tien. En zoo ook bij de woorden *mirā* (Ng.) en *pintēn* (Kr.) hoeveel? *mirā* en *mīntēn*, hoeveel elk?

En zoo zijn er een aantal andere, waarvoor bezwaarlijk algemeene regels zijn op te geven.

§ 5. Over het Transitief werkwoord met het aanhechtsel *akēn* (Kr.) of *aké* (Ng.).

In de vorige § is gezegd dat het Eenvoudig werkwoord zoowel transitief als intransitief kan zijn en dus een Object bij zich kan hebben; maar dat, ook wanneer dit plaats heeft, de betrekking tusschen het Werkwoord en het Object niet door dien vorm wordt aangeduid. Er zijn echter twee andere met aanhechtsels samengestelde Werkwoordsvormen, die altijd transitief zijn en eene bepaalde betrekking op een Object uitdrukken.

De eerste wordt van het grondwoord gemaakt door achtervoeging van het aanhechtsel *akēn* (Kr.) of *aké* (Ng.) (1), terwijl hij ook als Werkwoord den neusklank voor

(1) In den Oosthoek van Java is, volgens Prof. T. BOERDA, de vorm

zich neemt, waarvan de beteekenis op bl. 53 is opgegeven. Omtrent de wijze, waarop dit aanhechtsel met het woord wordt verbonden, valt het volgende op te merken.

1° Wanneer het grondwoord op een medeklinker uitgaat, wordt de *an* van het aanhechtsel door dienzelfden medeklinker vervangen; bijv. *noetoepakèn* (Kr.) *noetoepaké* (Ng.) met iets sluiten, voor *noetoepakèn* en *noetoepaké* van *toetoe* (Kr. Ng.) deksel, sluiting; *mandjangakèn* (Kr.) *mandjangaké* (Ng.) verlengen, voor *mandjangakèn* van *mandjang* (Kr.) lang; *nglèbètakèn* (Kr.) *nglèbètaké* (Ng.) binnenbrengen, voor *nglèbètakèn* van *lèbèt*, ingaan; *ngroesàkaké* (Ng.) *ngroesàkaké* (Ng.) verwoesten, voor *ngroesàkaké* van *roesak*, verwoest.

2° Als het grondwoord op een klinker eindigt, wordt de opene eindlettergreep eerst door eene *an*, gesloten, en dan het aanhechtsel onveranderd daarachter gevoegd; is de eindklinker van het woord eene Oeloe of Soekoe, dan veranderen deze daarbij, de eerste in Taling en de laatste in Talingtaroeng; bijv. *ngrasàkaké* (Ng.) *ngrasàkaké* (Ng.) gevoel van iets hebben, van *rasà*, *rasà*, gevoel; *ndadèkaké* (Ng.) *ndadèkaké* (Ng.) scheppen, maken, van *dadi*, *dadi*, worden; *mètòkaké* (Ng.) *mètòkaké* (Ng.) naar buiten brengen, van *wètò*, *wètò*, het buitenkomen. (1)

akèn als Ng. en *aké* als Kr. in gebruik. — Dit aanhechtsel *aké* is eerst in later tijd in het Javaansch in gebruik gekomen, misschien uit het Madoereesch; in het oud-Javaansch had men voor beide taalsoorten alleen *kèn* of *akèn*, gelijk men nog in poëzie *kèn* heeft (zie bl. 58); en vandaar, dat ook in beide taalsoorten de Imperatief op dezelfde wijze wordt gevormd (zie '§ 11.)

(1) Volgens den Hoogleraar ROORDA zoude die sluitletter *an*, eigenlijk het aanhechtsel *an* zijn, dat eerst achter het grondwoord gevoegd en daarmede samengetrokken wordt, en waarvan dan de *n* in *k* verandert om de overeenstemming met den medeklinker van

ook stelt het Javaansche taaleigen somtijds eene betrekking als *direct* voor, welke het onze als *indirect* beschouwt. Van de wijzen, waarop men ze kan vertalen, en van hunne verbinding met het Object, volgen hier eenige voorbeelden.

Het eenvoudigst is de beteekenis van deze Werkwoorden, als men ze in het Nederlandsch kan vertalen door een Transitief werkwoord met direct object; zooals $\text{ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ}$ \ *ngoempëttakën madat, opium verbergen, opium smokkelen*; of door zulk een waarmede het Object verbonden is door een van de Voorzetsels *aangaande, omtrent, van, over, betreffende*; bijv. ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *ngimpëkaké, van of over iemand of iets droomen*. De persoon of zaak, waaromtrent de handeling plaats heeft, is dan het direct object en wordt bij den Passieven vorm het onderwerp; bijv. $\text{ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ}$ \ *ngimpëkaké anàké, droomen van zijn kind*, en $\text{ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ}$ \ *anàké di impëkaké, van zijn kind wordt door hem gedroomd*.

Somtijds kan men ze vertalen door het Nederlandsche werkwoord samen te stellen met een van de Voorzetsels *aan, toe, ver*; bijv. ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *mirëngakën, aanhooren, toehooren, van ᨗᨑᨗ \ mirëng, hooren*; ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *ngirimaké, verzenden, toezenden, van ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ ngirim, zenden*; dat is dan: zoo werkzaam zijn, dat de handeling van *hooren* of *zenden* ten opzichte van iemand of iets plaats heeft. Maar dan moet men ook dikwijls in het Nederlandsch een geheel ander woord gebruiken; bijv. ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *mětoekakën, zoo omtrent iemand handelen dat men hem ontmoet, d.i. iemand afhalen of tegemoet gaan, van ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ pětöek, ontmoeting op weg*.

Als het grondwoord de beteekenis heeft van een Bedrijvend werkwoord, dan kan het Transitief werkwoord beteekenen *iets als werktuig of middel gebruiken om de handeling van het werkwoord te verrichten* of *met iets de handeling van het werkwoord verrichten*; bijv. van ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *njoedoek (Kr. Ng.) steken, ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ njoedoekakën* en ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *njoedoekaké, iets gebruiken om mede te steken, met iets steken*; ᨗᨑᨗ ᨗᨑᨗ \ *ambalang*

(Kr. Ng.) *werpen*, *ambalangakén*, met iets *werpen*; *ambatjoek* (Kr. Ng.) *hakken*, *ambatjoekaké*, met iets *hakken*. De zaak, die als *werktuig* of *middel* wordt gebruikt, is dan het direct object en wordt ook bij den Passieven vorm het onderwerp; bijv. *njoedoekaké toembaké*, met zijn lans steken, *toembaké disoedoekaké*, zijn lans wordt door hem gebruikt om mede te steken, met zijn lans wordt door hem gestoken. De persoon of zaak, die het *doel* der handeling is, d. i. naar wien men *steekt*, *werpt* of *hakt*, komt dan als indirect object achteraan; bijv. *ing tjèlèng*, met zijn lans steken naar een wild zwijn, een wild zwijn met zijn lans steken, *tjis sampéjan sampéjan gitlaka kèn ing tojâ bènawi Nil* (Kr.) *slagij met uw staf op het water van den Nijl*.

Somtijds kan het Transitief werkwoord dan ook beteekenen de door het grondwoord uitgedrukte *handeling* voor of ten behoeve van iemand *verrichten*; bijv. *moendoet*, vragen, nemen, *moendoetakèn* en *moendoetaké*, voor iemand iets vragen of nemen; *njarios*, verhalen, *njaridsakèn*, aan iemand iets verhalen; *andjoepoek*, halen, nemen, *andjoepoekaké*, voor iemand iets halen; *ngoengkab* (Kr. Ng.) *oplichten*, *ngoengkabaké*, voor iemand iets *oplichten*. Men kan in dit geval in het Javaansch zoowel het persoonlijk voorwerp (het Nederlandsche indirect object) als het zakelijk voorwerp (het Nederlandsche direct object) als direct object beschouwen; maar de constructie is dan verschillend. In het eerste geval komt dat persoonlijk voorwerp dadelijk achter het Werkwoord en het zakelijk voorwerp onmiddellijk als complement daarachter; bijv. *andjoepoekaké akoe kèrtas* (Ng.) *papier voor mij halen*; maar in het laatste geval komt het zakelijk voorwerp

verklaren; ngaramakën babi , een varken voor onrein verklaren.

De Transitieve werkwoorden in hunne Causatieve beteekenis worden ook somtijds gebezigd als Bijvoeglijke naamwoorden, die beteekenen voortbrengend hetgeen door het grondwoord wordt aangeduid, zooals die in het Nederlandsch worden gevormd door wekkend of barend achter een zelfstandig naamwoord te voegen; bijv. van kagèt (Kr. Ng.) schrikken, ngagètakën en ngagètaké , doen schrikken, en schrikbarend, schrikwekkend; van goejoe (Ng.) goedjèng (Kr.) lachen, anggoedjèngaké en anggoedjèngakën , doen lachen, en lachverwekkend; van éram (Kr. Ng.) verbaasd, ngéràmaké en ngéràmakën , doen verbaasd staan en verbazingwekkend.

§ 6. Over het Transitief werkwoord met het aanhechtsel am , i (Kr. Ng.)

Een tweede Transitieve werkwoordsvorm wordt gemaakt door achter het grondwoord het aanhechtsel am , i (Kr. Ng.) te voegen, terwijl het ook, evenals de andere werkwoorden, den neusklink vóór zich neemt.

Omtrent de wijze, waarop dit aanhechtsel met het woord wordt verbonden, valt het volgende op te merken :

1° Wanneer het grondwoord op een medeklinker uitgaat, wordt de am van het aanhechtsel in het schrift door dienzelfden medeklinker vervangen; bijv. gëntos (Kr.) anggëntòsi , vervangen.

2° Als het grondwoord op een klinker eindigt, wordt die laatste lettergreep eerst door eene oj , gesloten, en daarachter het aanhechtsel am gevoegd, waarvan de am dan in oj verandert; is de eindklinker van het grondwoord eene Oeloe of Soekoe, dan veranderen deze daarbij, de eerste in Taling,

daalde neder tot den vorst; ကင်္ဂိယေ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ ngadēgi pakramāning anākipoen (Kr.) tegenwoordig zijn bij het huwelijk van zijn kind; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ ngloenggoehi watoe (Ng.) gaan zitten op een steen; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ njaritani (Ng.) နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ njaridsi (Kr.) verhalen aan iemand. En dat Object wordt dan bij den Passieven vorm het onderwerp; bijv. နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ nabi Moesā dipoen toeroeni datēng māld-ēkat (Kr.) tot den profeet Mozes werd nedergedaald door een engel; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ watoe kang kd-loenggoehi (Ng.) de steen, waarop door u gezeten wordt, of die door u bezeten wordt.

Wanneer zulk een Werkwoord twee verschillende objecten, een direct en een indirect, bij zich heeft, dan is datgene, wat in het Nederlandsch het *indirect object* zoude zijn, in het Javaansh het *direct object* en komt als zoodanig onmiddellijk achter het Werkwoord, terwijl het Nederlandsche direct object als complement daarachter komt; bijv. နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ ngwènēhi wong doewit (Ng.) geven aan iemand duiten; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ akoe ngirimi kowé lajang iki (Ng.) ik zend u dezen brief; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ ngēddli si Djājd omah, verkoopen aan Djājd huizen. En dat Javaansche direct object wordt dan ook bij den Passieven vorm het Onderwerp; bijv. နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ wong diwènēhi doewit, aan iemand worden duiten gegeven, iemand wordt begiftigd met duiten; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ kowé dak-kirimi lajang, aan u wordt door mij een brief gezonden; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ si Djājd di-ēddli omah, aan Djājd worden huizen verkocht.

Wanneer het grondwoord de benaming is van eenig, hetzij stoffelijk of onstoffelijk, voorwerp, kan het Transitief werkwoord beteekenen het object met die zaak voorzien, die zaak aan het object toedienen of aandoen; bijv. နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ pàgèr (Kr. Ng.) omheining, နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ magèri, van eene omheining voorzien, omheinen; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ oetjèng-oetjèng (Kr. Ng.) eene lampepit, နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊ ngoetjèng-oetjèngi, eene pit in de lamp doen; နေ့မေ့မေ့ပျော်ပျော် ၊

§ 7. Over het Toestandswoord.

Er is nog een woordvorm, die ook veelal als Zegwoord wordt gebezigd en den naam draagt van Toestandswoord.

Dit wordt gevormd door achter den eersten medeklinker van het grondwoord den neusklank *m* in te voegen, op welken dan de bij dien eersten medeklinker behoorende klinker overgaat. Tot verzachting van de uitspraak wordt tusschen de beginletter van het woord en den neusklank de korte klinker *oe* of *ë* ingevoegd; de invoeging wordt dus *oem* of *ëm*; het eerste wordt geschreven, het laatste veelal uitgesproken; bijv. ကျေမံ ḙm \ koemambang of *kë*mambang (Kr. Ng.) *drijvende zijn*, van ကျေမံ \ kambang, *drijven*; လှေကား \ loemakoe of လှေကား \ lëmakoe (Ng.) *op reis zijn, gaan*, van လှေကား \ lakoe, *gang, reis*; ကျေးဇူး \ toemoeroen (Ng.) *nederdalen*, van ကျေးဇူး \ toeroen, *nederdalen*. Maar wanneer het grondwoord begint met eene မ \ *m* \ of လ \ *l* \ die onmiddellijk vóór den neusklank *m* in de uitspraak niet hoorbaar zijn, wordt die beginletter door de မ \ vervangen; bijv. မေတ္တာ \ moendoer (Kr. Ng.) *teruggaan*, van မေတ္တာ \ oendoer, *teruggang*; မေတ္တာ \ moeroeb (Kr. Ng.) *vlammen*, van မေတ္တာ \ oeroeb, *vlam*; မိတ္တူ \ midjil (Kw.) *voor den dag komen*, van မိတ္တူ \ widjil, *uitgang*; မိတ္တူ \ mësät (Kr. Ng.) *schielijk weggaan*, van မိတ္တူ \ pësät, *schielijk vertrek*; မိတ္တူ \ mangkat (Kr. Ng.) *vertrekken*, van မိတ္တူ \ angkat (Kw.) *vertrek*. Bij die, welke afgeleid zijn van woorden met မ \ of လ \ beginnende, verschilt dus deze vorm niet van dien van het Eenvoudig werkwoord. Alleen in poëzie gebruikt men den verlengden vorm မေတ္တာ \ oemoendoer, မေတ္တာ \ oemoeroeb, မိတ္တူ \ oemidjil, enz.

Het Toestandswoord beteekent niet, gelijk het Werkwoord, het verrichten van eene handeling door het Subject (zie bl. 53), maar *een toestand of wijze van zijn van het Subject, het zich bevinden in eenigen toestand, of het bezig zijn aan iets*; maar dat *bezig zijn* wordt dan ook niet beschouwd als eene

handeling, maar als een toestand, waarin het Subject verkeert. Bijv. van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>soeroep (Ng.) ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>sērēp (Kr.), *begrip, verstand*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>soemoeroep en ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>soemērēp, *met iets bekend zijn, begrijpen*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>adjoer (Kr. Ng.) *gesmolten*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>oemadjoer, *in vloeibaren toestand zijn*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>lakoe (Ng.) ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>lampah (Kr.) *gang, reis*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>loemakoe en ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>loemampah, *op gang zijn, op reis zijn, gaan, reizen*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>gantoeng (Kr. Ng.) *grondwoord van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>ang-gantoeng*, *hangen, ophangen*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>goemantoeng, *hangen, hangende zijn of blijven*.

En van zulke Toestandswwoorden worden dan somtijds weder Transitieve werkwoorden gevormd; bijv. van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>soemērēp, *begrijpen*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>njoemērēpi, *kennis van iets dragen*, en ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>njoemērēpakēn, *iemand iets aan het verstand brengen, bekend maken*.

Sommige Toestandswwoorden hebben de beteekenis van *zich voordoen of aanstellen als hetgeen door het grondwoord woordt beteekend*; bijv. van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>kaki (Ng.), *een oud man*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>koemaki, *zich aanstellen als een oud man*. Maar bij eenige ondergaat dan de beginletter van het woord eene bijzondere verandering; namelijk de ᠰᠢᠶᠢᠨ wordt vervangen door ᠰᠢᠶᠢᠨ , de ᠰᠢᠶᠢᠨ \textit>en door ᠰᠢᠶᠢᠨ ; bijv. van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>bisā (Ng.) *bekwaam*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>goemisā, *zich aanstellen of men bekwaam is, verwaand zijn*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>bagoes (Kr. Ng.) *schoon*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>goemagoes, *zich aanstellen of men schoon is*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>ajoe (Kr. Ng.) *mooi* (van eene vrouw), ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>koemajoe, *zich aanstellen of men mooi is*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>walāndā (Kr. Ng.) *een Europeaan*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>koemalāndā, *zich het voorkomen geven van een Europeaan*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>pintēr (Ng.) *verstandig*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>koemintēr, *zich als verstandig voordoen*; van ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>mēndoeng (Kr. Ng.) *eene regenwolk*, ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>koemēndoeng, *naar eene regenwolk gelijken*. (1)

(1) Den onregelmatigen vorm ᠰᠢᠶᠢᠨᠠᠵᠢᠶᠢᠨ \textit>koemini (Kr. Ng.) *zich als*

Voorbeelden, dat woorden in den vorm van Toestandswor-
den niet als Zegwoord maar in eenige andere beteekenis worden
gebruikt, zijn: loemakoe , dat behalve *op reis zijn* ook
beteekent *opdat*; toemoeli (Ng.) en toemoentèn (Kr.) *vervolgens, terstond*; doemoegi (Kr.) *be-*
reiken, tot aan; doematèng (Kr.) *komen tot en aan,*
jegens, door; mangkat (Kr. Ng.) *vertrekken en ver-*
trek; enz.

§ 8. Over de Passieve of Objectieve vormen.

Men onderscheidt in het Javaansch vier Passieve vormen,
namelijk: twee vormen van het *Zuiver of Objectief passief*, het
Accidenteel passief en het *Subjectief passief*. Bij al deze Pas-
sieve vormen verliest het Werkwoord den neusklink, die het
bepaalde kenmerk van den Actieven vorm is, en, wanneer de
beginletter van het grondwoord daardoor was vervallen, wordt
deze hersteld.

Het Zuiver of Objectief passief.

1° De eerste vorm van het Zuiver passief (die door den
Hoogleeraar ROORDA het *Oud passief* wordt genoemd, omdat
hij tegenwoordig in de gewone spreektaal niet meer wordt ge-
bruikt dan in woorden, die in dezen vorm zijn in zwang ge-
bleven) wordt gemaakt door achter den eersten medeklinker
van het grondwoord den neusklink *n* in te voegen, waarop
dan de bij dien medeklinker behorende vocaal overgaat. Tot
verzachting van de uitspraak wordt tusschen de beginletter
van het woord en den neusklink de klinker *i* ingevoegd; de
invoeging wordt dus *in*; bijv. sinèrat (Kr.) tinoelis (Ng.) *geschreven worden*, van njèrat en

eene oude vrouw aanstellen, van nini , *eene oude vrouw*, verklaart
de Hoogleeraar ROORDA als ontstaan te zijn uit analogie van koemaki
zich als een oud man aanstellen, van kaki .

ကျေလှေ့ \ *noelis* (grondw. *မိကလှေ့* \ *sérat* en *ကျေလှေ့* \ *toelis*)
schrijven; *မိခိခိ* \ *pinangghih* (Kr.) *ခိခိ* \ *tinèmoè* (Ng.)
aangetroffen worden, van *မိခိ* \ *mangghih* en *မိခေ* \ *nèmoè*
 (grondw. *မိခိ* \ *pangghih* en *ခိခေ* \ *tèmoè*), *aantreffen*; *မိခေ*
ကျေ \ *tjinandak* (Kr. Ng.) *ခေကျေ* \ *gegrepen worden*, van *ခေကျေ* \
njandak (grondw. *ခေကျေ* \ *tjandak*) *grijpen*; *မိခေ* *ကျေ* *ကျေ* \ *pinandjangakèn* (Kr.) *ခေကျေ* *ကျေ* \ *verlengd worden*, van *ခေကျေ* *ကျေ* \ *man-*
djangakèn (grondw. *ခေကျေ* \ *pandjang*) *verlengen*. Wanneer het
 grondwoord met eene *မ* aanvangt, wordt deze vervangen
 door den neusklink *ng* en dan dáárvóór de klinker *é* gevoegd;
 bijv. *မိကျေ* \ *ingoetoes* (Kr. i.) *gezonden worden*, van *ကျေ*
ကျေ \ *ngoetoes* (grondw. *ကျေ* \ *oetoes*) *zenden*; *မိကျေ* \ *ingoendjoeek* (Kr. i.) *voorgesteld, aangeboden worden*, van *ကျေ*
ကျေ \ *ngoendjoeek* (grondw. *ကျေ* \ *oendjoeek*), *voorstellen,*
aanbieden; *မိကျေ* \ *ingoendoerakèn* (Kr.) *teruggezét*
worden, van *ကျေ* \ *ngoendoerakèn* (grondw. *ကျေ* \ *oen-*
doer) *terugzetten*. In poëzie wordt om de maat die voorgevoegde
i ook wel weggelaten en dus *ကျေ* \ *ကျေ* \ *geschreven*,
 waardoor deze Passieve vorm dan niet van den Actieven te on-
 derkennen is. Wanneer het grondwoord oorspronkelijk één-
 lettergrepig was, maar door den korten voorslag *မိ* \ *é* (bl. 36)
 of door het Voorvoegsel *မ* \ *a* (§ 15) tweelettergrepig is ge-
 worden; wordt dit Passief gemaakt van den éénlettergrepigen
 grondvorm; bijv. *မိကျေ* \ *kinon* (Ng.) *ကျေ* \ *kinèn* (Kr.)
gelast worden van *ကျေ* \ *akèn* en *ကျေ* \ *akèn* (grondw.
ကျေ \ *kèn* en *ကျေ* \ *kèn*) *gelasten*.

Wordt dit Passief gevormd van een Transitief werkwoord
 met het aanhechtsel *မိ* (§ 6), dan wordt dit laatste daarbij ver-
 vangen door *မ* \ *an*, dat op dezelfde wijze als *မိ* \ *an* met
 het grondwoord wordt verbonden; bijv. *မိကျေ* \ *tinim-*
balan (Kr. i.) *ontboden worden*, van *မိကျေ* \ *nimbáli* (grondw.
မိကျေ \ *tmbal*) *ontbieden*; *မိကျေ* \ *ingisènan* (Ng.)
gevuld worden, van *မိကျေ* \ *ngisèni* (grondw. *မိ* \ *isi*) *vullen*.

2° De tweede, thans gebruikelijke, vorm van dit Zuiver

käprènah (Kr. Ng.) *gelegen zijn, liggen*, van *prènah* plaats, *ligging*.

Ook worden van dezen vorm somtijds weder Actieve werkwoorden gemaakt; als *ngeli* (Kr. Ng.), *zich met den stroom laten afdrijven*, van *kèli*, door den stroom afgevoerd worden, (grondw. *ili*), *afdrijven*; *ngatngal* (Kr.) *zich vertoonen en laten blijken*, van *kätngal*, *zichtbaar zijn*; bijv. *Praboe Bandjéran ladjèng angatngal djoemè-nèng wöntèn ngadjèngipoen kjäi Satâmâ* (Kr.) *Vorst Bandjaran vertoonde zich toen staande voor Kjäi Satâmâ*; *sami angatngal kèn kapoerendnipoen* (Kr.), *allen toonden hunne dapperheid*.

Het Subjectief passief.

Het Subjectief passief wordt gevormd door onmiddellijk vóór het Werkwoord, zonder neusklank, het Persoonlijk voornaamwoord of eene van de uitdrukkingen, die in het Javaansch als zoodanig worden gebruikt (zie § 21) te plaatsen, als benaming van het Subject, waardoor de handeling wordt verricht; bijv. *koelâ tingali* (Kr.) *akoe dëlèng* (Ng.) *door mij gezien worden*, *sampéjan tingali* (Kr.) *kowé dëlèng* (Ng.) *door u gezien worden*; *piambâkipoen tingali* (Kr.) *qawêkê dëlèng* (Ng.) *door hemzelf gezien worden*; *praboe tingali* (Kr.) *door den vorst gezien worden*; *bapâkoe dëlèng* (Ng.) *door mijn vader gezien worden*.

Voor den 1sten en 2den persoon wordt dit Passief in het Ngoko dikwijls gevormd door voorvoeging van *dak* of *tak* en *kè* (nagenoeg uit te spreken als *kèq*); bijv. *dak-tjèkèl*, of *tak-tjèkèl*, *door mij gegrepen worden*, *kè-tjèkèl*, *door u gegrepen worden*. Voor den 3den persoon heeft men dan *di* (Ng.), *dipoen* (Kr.) en *dèn* (Md. Kr. Ng.); bijv. *dè*

Omtrent het woord *adak* of *adak* \ *tak* valt nog op te merken dat het somtijds gevoegd wordt achter een ander Ngoko-Persoonlijk voornaamwoord van den 1sten persoon, in de beteekenis van *wat mij betreft* of *voor mijn persoon*, om zoo uitdrukkelijk aan te wijzen wat men zelf doet of doen wil in tegenstelling van wat iemand anders doet of doen moet of wil. *adak* \ of *adak* \ vormt dan geen Subjectief passief; maar het andere Voornaamwoord is het Subject van het Werkwoord, dat dan ook den actieven vorm kan behouden; bijv. *adak karid ing djibba baé, akoe dak maléboe kadaton sadéla* (Ng.) *broeder, blijf gij maar buiten, ik voor mij ga een oogeblik in het paleis.* *adak noenoe woen ing jwang widi* (Ng.) *wel Aman, wacht een oogeblik; ik zal tot den grooten God bidden.* *adak mangsi bodowa kowé, akoe tak tjatjaka rmenjang ing atas angin* (Ng.) *Bremana zeide: wat het land Java betreft, dat laat ik aan u over; ik voor mij ga een rijk zoeken in het Westen.* (Zie § 11).

§ 9. Over den Wederzijdschen of Wederkeerigen (reciproquen) vorm.

Deze vorm, die te kennen geeft dat eene handeling door twee of meer personen of partijen wederkeerig wordt verricht, zoodat dezelfde persoon nu eens het Subject en dan weder het Object is, wordt gemaakt door het grondwoord (zonder den neusklink) samen te stellen met den 1sten vorm van het Zuiver passief (bl. 69) (1); bijv. *toeloeng-tinoeloeng* (Kr. Ng.)

(1) In het algemeen wordt in samengestelde woorden, ook wanneer

derkeerig moet of althans kan zijn; bijv. *toekàran* of *toetokàran* (Kr. Ng.) *met elkander vechten*, van *noekar* vechten; *pabon* (Ng.) *met elkander twisten*, van *paboe* en *pabèn*, twist; *djambàkan* (Kr. Ng.) *elkander bij het haar trekken*, van *andjambak*, iemand bij het haar trekken. *radjã Pirangon kagèt jèn Saïd Moesã witjantënan*, *bòtèn wòntèn réntjangipoen witjantënan* (Kr.) *Vorst Pirangon ontstelde dat Saïd Moesa met iemand sprak, daar er geen van de bedienden met hem sprak. Hij bespreekt de koning, en hij spreekt met de koning, dipoen pëtoek kalih radjã Pirangon, ladjëng sami pinarakan* (Kr.), *toen gingen zij in het paleis, ontmoetten Vorst Pirangon en gingen bij elkander zitten. Hij spreekt met de koning, hij spreekt met de koning, hij spreekt met de koning, malah sami pandingan pëntil, bòtèn njãnd jèn ing taman sampoen kalëbëtan pandoeng* (Kr.), *zelfs vergeleken zij onder elkander de donkere kleur van hare borsten, en vergeleken met elkander hare tepels, niet vermoedende dat er iemand in den hof was geslopen.*

Als het grondwoord eene eigenschap of hoedanigheid te kennen geeft, beteekent deze vorm ook wel *zich met elkander vergelijken of meten ten opzichte van die eigenschap*; bijv. van *rikat* (Kr. Ng.) *snel*, *rikatan noelis* (Ng.) *met iemand om het snelst schrijven*; van *ambã* (Ng.) *breed*, *ambanan dãdã* (Ng.) *zich met iemand vergelijken wie de breedste borst heeft.*

de aanhechtsels *an* *an* *an* \ *an* *an* \ en *an* \ die alleen achter dit laatste worden gevoegd; bijv. *an* *an* *an* \ *ambèdèil-mbèdèil* (Ng.) *aanhoudend schieten*, van *an* *an* \ *ambèdèil* (grondw. *an* *an* \) *schieten*; *an* *an* *an* \ *nakon-nakon* (Ng.) *gedurig vragen*, van *an* *an* \ *nakon* (grondw. *an* *an* \) *vragen*; *an* *an* *an* \ *mriksàn-mriksàni* (Kr. Ng.) *overal onderzoek doen*, van *an* *an* \ *mriksàni* (grondw. *an* *an* \ *priksà*) *onderzoeken*; *an* *an* *an* \ *nggoejdk-nggoejdkaké* (Ng.) *aanhoudend of hartelijk doen lachen*, van *an* *an* \ *nggoejdkaké* (grondw. *an* *an* \ *goejoe*) *doen lachen*.

Over andere beteekenissen van de herhaling en verdubbeling der woorden, en de wijze waarop zij plaats heeft, zie men § 17.

De Collectieve vorm drukt uit dat *de handeling door velen geschiedt* of dat *velen in den* door het grondwoord uitgedrukten *toestand verkeeren*. Deze beteekenis wordt aan vele woorden gegeven door het achtervoegsel *an* \ *an*, dikwijls met reduplicatie; worden zij van Werkwoorden gevormd, dan verliezen deze daarbij den neusklank, omdat *an* \ eigenlijk eene objectieve beteekenis heeft. Bijv. *an* *an* \ *lalàngèn* (Kr. Ng.) *met velen zwemmen, met elkander zwemmen*, van *an* \ *nglàngi*, *zwemmen*; *an* *an* \ *lòrdàn* (Kr. Ng.) *met velen gezamenlijk terugdeinzen*, van *an* *an* \ *lòrd*, *terugdeinzen*; *an* *an* \ *rèmbàgan* (Kr.) *met velen overleggen*, van *an* *an* \ *rèmbag*, *overleggen*; *an* *an* \ *bèdèlan* (Ng.) *schieten van velen*, van *an* *an* \ *ambèdèil*, *schieten*; *an* *an* \ *pinaràkan* (Kr.) *met velen zitten, bij elkander zitten*, van *an* *an* \ *pinarak*, *zitten*. En dat deze woorden dan dikwijls, ten gevolge van de beteekenis van hun grondwoord, eene *wederzijdsche* beteekenis krijgen, is reeds opgemerkt op bl. 78.

Over andere beteekenissen van het aanhechtsel *an* \ zie men voorts § 12.

§ 11. Over de Voluntatief.

Onder de algemeene benaming *Voluntatief* vat men de verschillende wijzen samen, waarop men zijnen wil uitdrukt, dat iemand iets doen of niet doen, dat iets geschieden of niet geschieden zal; en die men kan onderscheiden in de *Imperatief* of Gebiedende wijs, de *Jussief* of Aanbevelende of Aanradende wijs, de *Concessief* of Toelatende wijs, de *Propositief* of Voorstellende of Voornemende wijs, de *Optatief* of Wenschende of Smeekende wijs, en de *Vetatief* of Verbiedende of Afradende wijs.

De Imperatief.

De Imperatief drukt een stellig bevel uit aan den persoon, tot wien men spreekt, en kan dus in het Javaansch alleen in het Ngoko te pas komen. Er is eene *Subjectieve* of *Actieve*, en eene *Objectieve* of *Passieve Imperatief*. De *Subjectieve Imperatief* drukt uit wat men wil dat het Subject zal doen, zonder dat men daarbij het ondergaan van de handeling door het Object op het oog heeft; zij is dus een Actieve vorm, waarbij het Subject het logisch onderwerp is; — de *Objectieve Imperatief* daarentegen drukt uit wat men wil dat aan een bepaald Object zal gedaan worden, en is dus een Passieve vorm, waarbij het Object het logisch onderwerp is.

De *Subjectieve Imperatief* wordt van Transitieve werkwoorden gevormd door de Aanhechtsels an \ , i (Kr. Ng.) en $\text{an} \ \text{ng} \ \text{an}$ \ , aké (Ng.) $\text{an} \ \text{ak} \ \text{ng}$ \ , akèn (Kr.) te veranderen het eerste in $\text{an} \ \text{an}$ \ , $\text{an} \ \text{ak}$ \ , de beide laatste in $\text{an} \ \text{ng}$ \ , $\text{an} \ \text{ak}$ \ of ook wel alleen an \ , ak \ (1); deze aanhechtsels worden op dezelfde wijze als an \ .

(1) De Imperatief van de laatstgenoemde Transitieve werkwoorden, die oorspronkelijk in de beide taalsoorten het aanhechtel kèn of akèn hadden (zie bl. 57 noot) is eigenlijk dáárvan gevormd door eenvoudige achtervoeging van an \ , ak \ , evenals bij de Eenvoudige werkwoorden (zie

ingsoen marang sirā, praboe Djākdā dīsīkādā, mijne aanwijzing aan u is: v o o r k o m vorst Djākdā. ကုလေယျ : သရက်ဒုက္ခဗျာဓိကုဋ္ဌာနာရီ \ karēpkoe: sakèhé lēlaran l o e w à r ā n ā (Ng.) mijn verlangen is: o n t s l a alle gevangenen. En zoo ook in negatieve zinnen: ကာရန်တို့အားကုသောစေတနာရှိစေရန် \ karsaningsoen: ā d j ā ā n ā mētōni ing paprangan (Ng.) mijn verlangen is: e r z i j n i e m a n ā, die tegen hen uitrukt naar het slagveld.

Het verlangen dat een meerdere in rang iets zal doen, dus wanneer men in Krāmā en soms ook in Madyā spreekt, kan natuurlijk niet in den vorm van de Imperatief worden uitgedrukt. Men gebruikt dan, in plaats van de Subjectieve Imperatief of de Jussief, den Actieven werkwoordsvorm met een Krāmā-voornaamwoord er vóór, en in plaats van de Objectieve Imperatief, het Subjectief passief; en geeft den wensch, dat iemand iets zal doen, alleen te kennen door den toon, waarop men spreekt; bijv. ကျေးဇူးပြု၍အိမ်ပြန်ကြရအောင် \ သေမာပူဇော်ရန် ကျေးဇူးပြု၍အိမ်ပြန်ကြရအောင် \ t o e w a n k o n d o e r dātēng kahjangan, sampoen dangoe-dangoe wdntēn ing pamoedjan kawoelā (Kr.) k e e r g i j t e r u g n a a r h e t g o d e n v e r b l i j f ; g i j z i j t r e e d s t e l a n g i n m i j n e b i d k a p e l g e w e e s t . M a a r s o m t i j d s v o e g t m e n e r o o k v ó ó r e e n v a n d e w o o r d e n သူမာပူဇော် \ soemānggā of မာပူဇော် \ mānggā (Kr. i.) သူမာပူ \ soewawi of မာပူ \ wawi (Kr.) of မာပူ \ mawā (Md.), die dan zooveel beteekenen als wees zoo goed of als 't u belieft; bijv. သူမာပူဇော်အားကူညီပေးရန် \ သိရဉ်ကူညီပေးရန် \ s o e m ā n g g ā s a m p é j a n g a l i h , p i n t i t ē n k a t ā h i p o e n b ā l ā s a m p é j a n (Kr.) b e d e n k a l s ' t u b e l i e f t h o e g r o o t d e s t e r k t e v a n u w l e g e r i s . မာပူဇော်အားကူညီပေးရန် \ သူမာပူဇော် \ d a w ṣ g d i k ā t o e l o e n g i k o e l ā (Md.), w e e s z o o g o e d m i j t e h e l p e n .

De Imperatief en de Jussief worden dikwijls gevolgd door eene bepaling, die aanduidt de wijze, waarop men wil dat iets geschieden zal; deze laatste uitdrukking van den wil wordt dan te kennen gegeven door vóór die bepaling het woord သိပူဇော် \ dipoen (Kr.) ကူညီပေးရန် \ dēn (Md.) of သိ \ di (Ng.) te

aan het Werkwoord niet den neusklink behoeft te ontnemen; bijv. *တၢ်မၤတၢ်တၢ်* \ *tak mall'boe, ik wil naar binnen gaan*; *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *tak noelis, ik ga schrijven*; *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *dak atoeraké marang tjang, ik ga het aan grootvader vertellen*. Als men daarbij met nadruk wil te kennen geven wat men zelf gaat doen, in tegenstelling van anderen, wordt vóór dit *တၢ်မၤတၢ်* of *တၢ်မၤတၢ်* \ nog een van de Persoonlijke voornaamwoorden geplaatst; zie bl. 77.

Wanneer men een bepaald voorwerp of bepaalde voorwerpen van den 3^{den} persoon als Object op het oog heeft, hetzij dit in den zin is uitgedrukt of uit het voorgaande er bij gedacht moet worden, gebruikt men het Subjectief passief en voegt daarachter het Bezittelijk voornaamwoord van den 3^{den} persoon, *တၢ်မၤတၢ်* \ *ipoen* (Kr.) *တၢ်မၤတၢ်* \ *é* (Ng. Md.), dat op dezelfde wijze als het aanhechtsel *တၢ်မၤတၢ်* \ *i* met het Werkwoord wordt verbonden (bl. 63); bijv. *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *koelá tjandákipoen* (Kr.) *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *tak tjandáké* (Ng.) *ik ga hem pakken*. *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *dak godané* *sing bakal dadi ratoe iki* (Ng.) *ik ga of laat ik dezen toekomstigen koning in verzoeking brengen*. Bij Transitieve werkwoorden samengesteld met het aanhechtsel *တၢ်မၤတၢ်* \ *i* verandert dit eerst in *တၢ်မၤတၢ်* \ *an*, en neemt dan *တၢ်မၤတၢ်* \ of *တၢ်မၤတၢ်* \ achter zich; bijv. *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *koelá tingalámipoen* (Kr.) *ik ga het bekijken*, van *တၢ်မၤတၢ်* \ *ningàli*; en bij Transitieve werkwoorden met aanhechtsel *တၢ်မၤတၢ်* \ *akén* (Kr.) *တၢ်မၤတၢ်* \ *aké* (Ng.) verandert dit zoowel in *Krámá* als in *Ngoko*, in *တၢ်မၤတၢ်* \ *né*; bijv. *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *dak roengðkné* (Ng.) *ik ga er naar luisteren*, van *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *ngroengðkake*.

Wanneer het Object niet van den 3^{den} maar de 2de persoon is, gebruikt men natuurlijk dit aanhechtsel niet; men bezigt dan de gewone constructie, en drukt het voorstel of voornemen alleen uit door den toon, waarop men spreekt; bijv. *တၢ်မၤတၢ်* *တၢ်မၤတၢ်* \ *howé dak rabèkake* (Ng.) *ik ga u uithuwelijken of laat ik u uithuwelijken*.

De *Collectieve propositief*, waarmede men aan anderen voorstelt gezamenlijk iets te doen, wordt uitgedrukt door een van de hulpwoorden soemānggā (Kr. i.), soewawi (Kr.), *wees zoo goed, als 't u belieft*, dawōg (Md.) *welaan*, ajo , pajo of majo (Ng.) *welaan, komaan, laten we*, te plaatsen voor het Zegwoord, dat dan geene verandering in den vorm ondergaat, maar het meervoud- of collectief-vormend woord sami (Kr.) pāqā (Ng.) onmiddellijk vóór zich neemt; bijv. $\text{heer, laten wij stilsthouden}$; $\text{ajo pērang pāqā sidji}$ (Ng.) *kom, laten wij man tegen man vechten*; ajo pāqā mangkat (Ng.) *welaan, laten wij vertrekken*.

Wanneer men een bepaald Object op het oog heeft, gebruikt men het Subjectief passief van den 3^{den} persoon, waarbij dan dat Object het onderwerp is; bijv. $\text{ajo toemoeli pāqā digdōki}$ (Ng.) *kom, laat het dadelijk gezocht worden*; voor: *laten wij het dadelijk gaan zoeken*.

De Optatief.

De Optatief drukt *den wensch, de bede of het verzoek uit dat iets geschieden of dat iemand iets doen zal*. Zij wordt gevormd door het woord moegi (Kr.) moge (Ng.) *moge, ik bid, wees zoo goed, vóór het Zegwoord te plaatsen*; tot vermeerdering van den nadruk wordt het dikwijls verdubbeld, en somtijds ook wel voorafgegaan door het woord ing kang (Kr.) kang (Ng.), dat anders meest als Betrekkelijk voornaamwoord voorkomt. Veelal gaat aan de Optatief nog eene zinsnede vooraf, die te kennen geeft dat men iets verzoekt, zooals: *mijn verzoek is, mijne bede is*, of iets dergelijks. Het Zegwoord zelf neemt gewoonlijk den vorm van de Objectieve Imperatief aan, wanneer het een verzoek is aan den persoon, tot wien men spreekt, en men dezen niet met een Voornaamwoord noemt; maar den vorm van de Jussief, wanneer het een

akèn doekè sampéjan (Kr.) gij moest toch uw toorn niet volhouden.

De Vetatief.

De Vetatief drukt, hetzij gebiedender- of afradender-wijs, den wil of het verlangen uit dat iets niet geschieden of dat iemand iets niet doen zal. Zij wordt gevormd door het woord *saepo* (Kr.), *emboen* (Md.), *adja* (Ng.), *ajwa* (Kw.) *het moet niet, het mag niet, laat niet, dat niet*, te plaatsen vóór het Zegwoord, dat daarbij in geen geval eenige verandering ondergaat. Wanneer er bij het Zegwoord een Onderwerp is uitgedrukt, kan het Vetatieve woord zoowel vóór als achter dat Onderwerp staan. Bijv. *toewan sampoen sěmbrānā (Kr.) gij moet geene gekheid maken.* *adja kakèhan padoe (Ng.) spreek niet zooveel tegen.* *Priantoen sampoen enggal doekā (Kr.) de Prijaji's moeten niet dadelijk boos worden.* *adja toetoer marang adi-adi-koe (Ng.) vertel het niet aan mijne broeders.* *saepo toewan enggal kondoe, éjang (Kr.) ga niet zoo spoedig heen, grootvader.* *adja dadi tinirā, nini (Ng.) wees niet boos, zusje.* *adja ānā soesah oetdāwā koewatir (Ng.) er zij geen kommer of ongerustheid.*

Wanneer bij de dus gevormde Vetatief nog eene ontkenning, d. i. een van de woorden *ora* of *tānora (Ng.) niet, neen*, wordt gevoegd, drukt zulks eene sterk Gebiedende wijs uit; dit kan dus alleen in Ngoko te pas komen. Bijv. *adja tānora kalakon ing sa-oeniné lajang manirā paréntah iki (Ng.) het moet niet niet (d. i. het moet volstrekten) volbracht worden volgens den geheelen inhoud van dit mijn bevelschrift.*

Om een wensch of eene bede uit te drukken dat iets niet

geschieden of dat iemand iets niet doen zal, wordt het woord moegi (Kr.), moegã (Ng.) (bl. 90) vóór de Veta-
tief gevoegd; bijv. moegisampoen
toewan mangkat (Kr.) *vertrek toch niet*.

De woorden moeg , moegã , en moeg worden ook
gebezigd tot uitdrukking van eene negatieve veronderstelling;
maar dan wordt hetzij aan die woorden zelf of aan het vol-
gende Zegwoord de vorm van de Jussief gegeven; bijv. moeg
 $\text{sampoenã koeld tingal}$, of moeg
 $\text{sampoenã koeld tingalã}$ (Kr.)
indien ik het niet gezien had; of ook zonder Voeg-
woord: $\text{sampoenã koeld tingal}$,
hadde ik het niet gezien. Maar in deze beteekenis ge-
bruikt men evenzeer op dezelfde wijze het ontkennend Bij-
woord bdiën (Kr.), ora (Ng.) *niet* (1)

§ 12. Over de Afgeleide Naamwoordsvormen.

Door Afgeleide naamwoordsvormen verstaan wij hier zoo-
danige woorden, die *gewoonlijk* als Naamwoorden voorkomen,
hoewel zij, evenals andere woordvormen, ook als Zegwoorden
of in eenige andere beteekenis kunnen worden gebruikt
(zie § 3.). Zij worden gevormd door middel van het aanhechtsel
 an en de voorvoegsels ka , pa , pi en pra , prã , par of pã , për .

Omtrent de wijze, waarop het aanhechtsel an en de
voorvoegsels ka , en pa , met het grondwoord worden verbon-
den, valt het volgende op te merken.

A. Het Aanhechtsel an ,

1° Als het grondwoord op een medeklinker uitgaat, wordt
de an van het aanhechtsel in het schrift door dienzelfden

(1) De Tijden der Zegwoorden worden niet door vormverandering
aangeduid; de wijze, waarop zulks geschiedt, zie men hierachter in § 22.

medeklinker vervangen, zonder dat die verdubbeling in de uitspraak wordt gehoord; bijv. ՏԵՂԱՆԻՆԻՆԻ \ *sèkàran* (Kr.) *gebloemte*, van ՏԵՂԱՆ \ *sèkar*, *bloem*. Is die eindmedeklinker eene չ , voorafgegaan door eene *Aksârâ lëgëñâ* of eene Taling-taroeng, dan wordt deze չ somtijds weggelaten en de ւո eenigszins geaspireerd uitgesproken; bijv. ԱՇԱՇԱՆԻՆԻ \ of ԱՇԱՇԱՆԻՆԻ \ *djadjahan* (Kr. Ng.) *grondgebied*, van ԱՇԱՇ \ *djadjah*, *betreden*; ԴՆԻԴԻԴԻՆԻՆԻՆԻ \ of ԴՆԻԴԻՆԻՆԻՆԻՆԻ \ *wòwòhan* (Kr. Ng.) *vruchten*, van ԴՆԻԴ \ *wòh*, *vrucht*; en is de voorafgaande klinker eene Oeloe, Taling of Soekoe, dan wordt de չ met de ւո van het aanhechtsel dikwijls vervangen door աւ of ւո \ *wanneer* niet de voorgaande *Aksârâ* ook eene աւ of ւո is; bijv. ԿՍՈՂՈՂԱՆԻՆԻ \ *kasoeqijan* (Kr. Ng.) in pl. v. ԿՍՈՂՈՂՆԻՆԻՆԻ \ *kasoeqihan*, *rijkdom*, van ՍՂՈՂ \ *soeqih*, *rijk*; ՏԵՄԲԵԼԵՅԱՆԻՆԻ \ *sëmbëlèjan* (Kr. Ng.) in pl. v. ՏԵՄԲԵԼԵՅՆԻՆԻՆԻ \ *sëmbëlèhan*, *het geslachte*, van ՏԵՄԲԵԼԵՅ \ *sëmbëlèh*, *slachten*; ԳԱԾՈՒԱՆԻՆԻ \ *gadoewan* (Kr. Ng.) in pl. v. ԳԱԾՈՒՆԻՆԻՆԻ \ *gadoehan*, *leengoed*, van ԳԱԾՈՒ \ *gadoeh*, *in leen hebben*. (Vergel. bl. 8 en 9).

2° Als het grondwoord op een klinker uitgaat, smelt het aanhechtsel daarmede dikwijls samen, namelijk de *â* tot *an*, de *i* en *é* tot *èn*, de *o* en *oe* tot *òn*; bijv. ՐԱՏԱՆԻՆԻ \ *ratan* (Ng.) *een effen weg*, in pl. v. ՐԱՏԱՆԱՆԻՆԻ \ *rata-an*, van ՐԱՏԱՆ \ *râtâ*, *effen*; ԿՍՈՂՈՂԱՆԻՆԻ \ *kasorèn* (Ng.) *te laat op den avond*, in pl. v. ԿՍՈՂՈՂՆԻՆԻՆԻ \ *kasoréan*, van ԿՍՈՂՈՂ \ *soré*, *avond*; ԿՍԵՔՍԵՆԻՆԻ \ *kasëksèn* (Kr. Ng.) *getuigenis*, in pl. v. ԿՍԵՔՍԵՆՆԻՆԻ \ *kasëksian*, van ՏԵՔՍԵՆ \ *sëksi*, *getuige*; ԿԱՐԱՏՈՆԻՆԻ \ *karatòn* (Kr. Ng.) *paleis*, in pl. v. ԿԱՐԱՏՈՆԱՆԻՆԻ \ *karatoean*, van ՐԱՏՈՒ \ *ratoe*, *vorst* (1); ԿԱՐՈՆԻՆԻ \ *karon* (Ng.) *zich vereenigen*, in pl. v. ԿԱՐՈՆԱՆԻՆԻ \ *karoan*, van ԿԱՐՈՆ \ *karo*, *vereenigd*.

3° Die samentrekking heeft echter niet altijd plaats; dik-

(1) In poezie wordt, om den klank, soms *oe* met *an* samengetrokken tot *oen*; zoo in de laatste stanza van de Manik Mâjâ: ՄԱԼԵՅՆԵՆԻՆԻ \ *malëbëng djro ka d a t o e n*, *hij ging in het paleis*.

wijls wordt het aanhechtsel in zijn geheel achter het grondwoord gevoegd, maar dan altijd met die beginletter, welke zich in de uitspraak het best naar den eindklinker van het woord voegt; bijv. *ပၢတၢ်ဂၢၤသးတၢ်* \ *pagawéjan* (Ng.) *bedrijf*, in pl. v. *ပၢတၢ်ဂၢၤသးတၢ်* \ *pagawé-an* van *တၢ်ဂၢၤ* \ *gawé*, *doen*; *ကၢတၢ်သိၤသးတၢ်* \ *kadadijan* of *ကၢတၢ်ဂၢၤသးတၢ်* \ *kadadéjan* (Ng.) *uitkomst*, in pl. v. *ကၢတၢ်သိၤသးတၢ်* \ *kadadi-an*, van *သိၤ* \ *dadi*, *geschieden*; *ကၢတၢ်ဆၢၤတၢ်* \ *katamtoewan* (Kr. Ng.) *zekerheid*, in pl. v. *ကၢတၢ်ဆၢၤတၢ်* \ *katamtoe-an*, van *ဆၢၤ* \ *tamtoe*, *zeker*.

4° De verbinding van het aanhechtsel met woorden, die op een klinker uitgaan, heeft ook wel, ofschoon zelden, zoo plaats, dat de opene eindlettergreep eerst door eene *z* wordt gesloten (waarbij dan de Oeloe en Soekoe somtijds in Taling en Taling-taroeng veranderen) en daarachter het aanhechtsel *an* \ in zijn geheel wordt geplaatst; bijv. *ကၢတၢ်ကၢၤဆၢၤတၢ်* \ *kanjataan* (Ng.) *waarheid*, in pl. v. *ကၢတၢ်ကၢၤဆၢၤတၢ်* \ *kanjata-an*, van *ကၢၤ* \ *njidi*, *waar*; *ကၢတၢ်လၢၤတၢ်* \ *kalakoean* (Ng.) *handelwijz*, in pl. v. *ကၢတၢ်လၢၤတၢ်* \ *kalakoe-an*, van *လၢၤ* \ *lakoe*, *gedrag* (1); *ကၢတၢ်ဂၢၤသးတၢ်* \ *kadadéhan* (Ng.) *uitkomst*, in pl. v. *ကၢတၢ်သိၤသးတၢ်* \ *kadadi-an*, van *သိၤ* \ *dadi*.

In andere wordt de opene eindlettergreep van het woord eerst door eene *h* gesloten, en daarachter het aanhechtsel gevoegd; bijv. *ကၢတၢ်ကၢၤဆၢၤတၢ်* \ *kasahènan* (Ng.) *goedheid*, van *ကၢၤ* \ *sahé*, *goed*; *ကၢတၢ်သးတၢ်* \ *djadjànan* (Kr. Ng.) *koopwaar*, van *သး* \ *djàdjà*, *venten*.

In enkele woorden is de opene eindlettergreep door eene *ng* \ gesloten; bijv. *ပၢတၢ်တၢ်* \ *patènggàkan* (Kr.) *plaats waar men wacht houdt*, van *တၢ်* \ *tènggà*, *wacht houden*.

In weinige woorden is de *ng* van het aanhechtsel in *ng* veranderd; bijv. *ကၢတၢ်ဂၢၤ* \ *darbèk* (Kr. Ng.) *doewèk* (Ng.) *bezitting*, van *ကၢတၢ်ဂၢၤ* \ *darbé* en *ကၢတၢ်ဂၢၤ* \ *doewé*, *bezitten*.

(1) Te onderscheiden van *ကၢတၢ်လၢၤ* \ *kalakon*, dat de Passieve vorm is en beteekent *volbracht worden*, *volbracht*.

Dit alles zijn wellicht overblijfsels van een vroeger dialectverschil.

5° Wanneer met het aanhechtsel an \ samengestelde Werkwoorden het aanhechtsel an \ aannemen, vervalt an \ Zie bl. 70 en 71.

B. De Voorvoegsels an \ en an \

1° Wanneer het grondwoord met eene an \ aanvangt, worden deze voorvoegsels veelal met de eerste lettergreep samenge trokken, en wanneer de an \ eene Oeloe of Soekoe bij zich heeft, veranderen deze daarbij in Taling en Taling-taroeng; bijv. an \ an \ $karèp$ (Ng.) *begeerte*, van an \ an \ $arèp$, *begeeren*; an \ $kéndèl$ (Kr.) *het zwijgen*, van an \ $indèl$, *zwijgen*; an \ $kèndoer$ (Kr. Ng.) *teruggang*, van an \ $oendoer$, *teruggaan*; an \ $potang$ (Ng.) *schuldeischer*, van an \ $oetang$, *schulden*.

Die samentrekking heeft echter niet altijd plaats; bijv. an \ $ka-andapan$ (Kr.) *laagheid*, van an \ $andap$ *laag*; an \ $ka-inan$ (Kr. Ng.) *nalatigheid*, van an \ in , *gebrek*; an \ $ka-oentoengan$ (Kr. Ng.) *voorspoed*, van an \ $oentoeng$, *geluk*; en zij geschiedt nooit wanneer de an \ aan het begin van het woord ontstaan is uit de Arabische $ح$, bijv. an \ $pahoekoeman$ (Kr. Ng.) *straf* van an \ $hoekoem$ (Ar. $ح$) *vonnis*; an \ $kahoermatan$ (Kr. Ng.) *eerbiedbetuiging* van an \ $hoermat$ (Ar. $ح$) *eerbied*.

Ook wanneer de samentrekking niet plaats heeft, verandert toch somtijds de Oeloe in Taling; bijv. an \ $ka-élangan$ (Ng.) *dageen, die iets verliest*, van an \ $itjal$ en an \ $ilang$, *verliezen*.

2° Wanneer het grondwoord met eene van de smeltletters n of an \ aanvangt, wordt het voorvoegsel ook daarmee dikwijls samengetrokken; bijv. an \ $kraton$ of an \ $karaton$ (Kr. Ng.) *palais*, van an \ $ratoe$, *vorst*; an \ $klangkoeng$ of an \ $kalangkoeng$ (Kr.) *overheen gekomen*, van an \ $langkoeng$, *voorbijgaan*; an \ $pradja$ (Kr. Ng.) *residentie*, van an \ $radja$, *vorst*.

3° Bij alle andere beginletters wordt het voorvoegsel onveranderd daarvoor geplaatst; bijv. *kasènngan* (Kr. Ng.) *tevredenheid*, van *sènng*, *tevéden*; *pasaréan* (Kr.) *slaapplaats*, van *saré*, *slapen*. Wanneer het voorvoegsel *an* komt voor een Werkwoord, waarvan de neusklink in het schrift onzichtbaar is (bl. 49), wordt deze achter dat voorvoegsel ook in het schrift uitgedrukt; bijv. *pandèlèng* (Ng.) *het zien*, van *ndèlèng*, *zien*; *pambèdil* (Ng.) *het schieten*, van *mbèdil*, *schieten*.

4° Er zijn sommige schijnbare onregelmatigheden, waarbij achter de voorvoegsels *an* en *in* (welk laatste overigens altijd onveranderd voor het grondwoord wordt geplaatst), wanneer deze voor een woord komen, dat met eene *an* aanvangt, die *an* in *an* wordt veranderd; zooals *pakèwèd* (Kr.) *an* *ηκτωε*, *pakèwoeh* (Ng.) *moeilijkheid*, van *ηκτωε*, *èwèd* en *ηκτωε*, *èwoeh*, *moeilijk*; *pikantoe* (Kr.) *an* *ηκτωε*, *pakólèh* (Ng.) *het verkrijgen*, van *ηκτωε*, *antoek* en *ηκτωε*, *òlèh*, *verkrifgen*, enz. Doch deze zijn waarschijnlijk niet rechtstreeks van die grondwoorden gevormd, maar van de Accidenteel-passieve vormen *ηκτωε*, *kèwèd*, *ηκτωε*, *kèwoeh*, *ηκτωε*, *kantoe*, *ηκτωε*, *kólèh*, enz. Tenzij men mocht willen aannemen dat die verandering van *an* in *an* geschiedt om de twee bij elkander komende klinkers te scheiden (*pa-èwèd*, *pa-èwoeh*, *pa-antoek*, *pa-òlèh*); doch dan doet zich de vraag voor, waarom dit bij de groote meerderheid der woorden, die met eene *an* aanvangen, niet geschiedt; of waarom in woorden als de hier opgegevene het voorvoegsel *an* niet met het grondwoord wordt samengetrokken, gelijk gewoonlijk plaats heeft; terwijl het voorvoegsel *in* in andere met *an* beginnende woorden eenvoudig daarvoor wordt geplaatst; zooals *pi-awon* (Ng.) *in* *ηκτωε*, *pi-awon* (Kr.) *iets kwaads*, van *ηκτωε*, *òlèh* en *ηκτωε*, *awon*, *kwaad*, *slecht*.

Door middel van de op bl. 93 genoemde voorvoegsels en

aanhechtsels worden Afgeleide naamwoorden gevormd op de volgende wijzen.

I. Door het voorvoegsel *am* voor het grondwoord te voegen.

De op deze wijze afgeleide woorden zijn eigenlijk *Accidenteel-passieve* werkwoordsvormen (bl. 72), die gebruikt worden als *benaming van een voorwerp, dat het Object is van de door het Werkwoord uitgedrukte handeling*, zooals in het Nederlandsch *geschenk, gebraad, beminde*; bijv. *amasa* \ *karsa* (Kr. i.) *amak* \ *kadjeng* (Kr.) *amajaj* \ *karap* (Ng.) *het begeerde, begeerte, wil*, van *asa* \ *arsa*, *amak* \ *adjeng* en *amajaj* \ *arap*, *begeeren, willen*; *amaj* \ *karwoeh* (Kr. Ng.) *wat gekend of geweten wordt, kennis, wetenschap*, van *aj* \ *wroeh*, *kennen, weten, vernemen*.

II. Door het aanhechtsel *amaj* \ achter het grondwoord te voegen.

De algemeene beteekenis van dit aanhechtsel is dat het eene *objectieve (passieve) of accidenteele gesteldheid* van eenig voorwerp uitdrukt; en het dient dan ook tot het vormen van de benaming van *voorwerpen, die in zoodanige gesteldheid verkeeren*. (1)

Wordt het Naamwoord gevormd van Eenvoudige of Transitieve werkwoorden (die dan daarbij natuurlijk den neusklank verliezen, wegens de objectieve beteekenis van het afgeleide woord, en ook het aanhechtsel, dat bij het Werkwoord de betrekking tot het Object uitdrukt), dan komt het in beteekenis dikwijls overeen met de Nederlandsche woorden, die van den wortel van een Werkwoord worden gemaakt door voorvoeging van *ge* of door achtervoeging van *sel* of *ling*, zooals, *geschenk, baksel, zendeling*; bijv. *amajasa* \ *oetoësan* (Kr.) *afgezant*, van *amaj* \ *ngoetoës*, *afvaardigen*; *amajasa* \ *toelisan* (Ng.) *geschrift*, van *amaj* \ *noelis*, *schrijven*; *amajasa* \ *gadahan* (Kr.) *bezitting*, van *amaj* \ *nggadah*, *bezitten*; *amaj*

(1) Over de beteekenis van den gewijsgiden vorm *amaj* \ zie men § 16.

တၢ်ပၤ , pangðnan (Ng.) *wat gegeten wordt, spijs*, van တၢ်မၤတၢ်တၢ် *mangan, eten*; ဂၢၢ်တၢ်မၤတၢ် *bégalan* (Kr. Ng.) *geroofd goed, roof* van ဂၢၢ်တၢ်မၤတၢ် *mbégal, rooven*; တၢ်မၤတၢ် *rangkèpan* (Kr. Ng.) *wat gebruikt wordt om iets mede te voeren, voering*, van တၢ်မၤတၢ် *ngrangkèpi, iets (een kleed) ergens mede voeren*; မၤတၢ်မၤတၢ် *pinaràkan* (Kr. i.) *iets waarop gezeten wordt, zitplaats*, van မၤတၢ်မၤတၢ် *minaràki, op iets zitten*.

Maar dikwijls beteekent het ook, als het grondwoord een Bedrijvend of Transitief werkwoord is, *de werking of daad*, en als het grondwoord Intransitief is *den toestand*, die door het grondwoord wordt uitgedrukt, zooals *het vechten* of *gevecht*, *het schreien* of *géschrei*, en wel veelal zóó dat die werking of toestand aan meer dan één persoon of partij wordt toegeschreven. Zoo beteekent ဂၢၢ်တၢ်မၤတၢ် *bégalan* ook, *het rooven, straatroof*; တၢ်မၤတၢ် *tangisan* (Ng.) *het weenen, geweën*, van တၢ်မၤတၢ် *tangis, weenen*; မၤတၢ်မၤတၢ် *paréntàhan* (Kr. Ng.) *het bevelen, regeering*, van မၤတၢ်မၤတၢ် *maréntah, bevelen, regeeren*; တၢ်မၤတၢ် *toekàran* of တၢ်မၤတၢ် *toetokàran* (Kr. Ng.) *getwist, gevecht*, van တၢ်မၤတၢ် *noekàri, twisten, vechten*; မၤတၢ်မၤတၢ် *angkàtan* (Kr. Ng.) *het vertrekken, de afmarch*, van မၤတၢ်မၤတၢ် *angkat, vertrekken*; မၤတၢ်မၤတၢ် *wangsoelan* (Kr.) *het terugkeeren, terugkeer*, van မၤတၢ်မၤတၢ် *wangsoel, terugkeeren*; မၤတၢ်မၤတၢ် *pèràngan* (Kr. Ng.) *gevecht*, van မၤတၢ်မၤတၢ် *pèrang, vechten*; မၤတၢ်မၤတၢ် *rèmbàgan* of မၤတၢ်မၤတၢ် *rèrèmbàgan*, (Kr.) *beraadslaging*, van မၤတၢ်မၤတၢ် *rèmbag, raadplegen*. En wanneer de beteekenis van het grondwoord daartoe aanleiding geeft, hebben zulke woorden dan ook wel eene *wederzijdsche* beteekenis, zooals in မၤတၢ်မၤတၢ် *een onderling gevecht*, တၢ်မၤတၢ် *getwist met elkander*, မၤတၢ်မၤတၢ် *onderlinge beraadslaging*; hierbij wordt het woord somtijds gereduplicateerd, zooals in de twee laatste voorbeelden. (Vergel. bl. 78 en 81.)

Sommige van Werkwoorden afgeleide Naamwoorden beteekenen de *geschiktheid om de handeling* door het grondwoord uitgedrukt *te ondergaan*, zooals ons *begaanbaarheid, rekbaar-*

heid; het grondwoord wordt daarbij gewoonlijk verdubbeld. Bijv. van တိတ်တိတ် \ *njèkèl* (Ng.) *vatten, grijpen*, တိတ်တိတ်တိတ်တိတ် \ *tjèkèl-tjèkèlan*, *de geschiktheid om gevat of gegrepen te worden, grijpbaarheid*, bijv. van iets dat glad of stekelachtig is; van တံင်တံင် \ *njamboeng* (Ng.) *verbinden, aaneenknoopen*, တံင်တံင်တံင်တံင် \ *samboeng-samboengan*, *verbindbaarheid, aaneenknoopbaarheid*; $\text{အဂ္ဂိလ်အဂ္ဂိလ်အဂ္ဂိလ်အဂ္ဂိလ်}$ \ *angèl samboeng-samboengané pandjalin*, *de aaneenknoopbaarheid van rotting is moeilijk, rotting is moeilijk aaneen te knoopen*.

Van Intransitieve Zegwoorden afgeleid beteekent het Naamwoord ook wel een persoon of eene zaak, die zich in den door het grondwoord uitgedrukten toestand bevindt; bijv. van ကျဆင်း \ *roentoech* (Ng.) *afvallen*, ကျဆင်းတံင် \ *roentoechan*, *het afgevallene, afval*; van အိတ်အိတ် \ *inggat* (Ng.) *vluchten*, အိတ်အိတ်တံင် \ *ing-gàtan*, *vluchteling*; van တိတ်တိတ် \ *tèloek* (Kr. Ng.) *zich onderwerpen*, တိတ်တိတ်တံင် \ *tèloèkan*, *onderwerpeling*.

Als het grondwoord eene benaming van hoedanigheid of eigenschap, dus een Bijvoeglijk naamwoord, is, heeft het afgeleide woord somtijds dezelfde beteekenis doch met eenige wijziging, die het ontstaan, het worden, of iets anders accidenteels van de hoedanigheid of eigenschap uitdrukt; bijv. van အင်္ဂါ \ *anjâr* (Ng.) *nieuw*, အင်္ဂါတံင် \ *anjàran*, *versch, pas gekregen*; ဝဲဒိ \ *wèdi* (Ng.) *beveesd*, ဝဲဒိတံင် \ *wèdèn*, *beveesd van aard, vreesachtig*. Maar wanneer de zoo gevormde woorden voorkomen als Zelfstandige naamwoorden, beteekenen zij veelal een persoon of eene zaak, waaraan de door het grondwoord uitgedrukte eigenschap of hoedanigheid bijzonder eigen is; bijv. van ကျွဲ \ *koening* (Ng.) ကျွဲ \ *djéné* (Kr.) *geel*, ကျွဲတံင် \ *koeningan* en ကျွဲအင်္ဂါ \ *djènéan*, *geel koper*; van လဲဂိ \ *lègi* (Kr. Ng.) *zoet*, လဲဂိတံင် \ *lègèn*, *palmwijn*; van ပဲတံင် \ *pètak* (Kr.) *wit*, ပဲတံင်တံင် \ *pètàkan*, *wit katoen, zilver, zilvergeld*; van အိတ် \ *irèng* (Ng.) *zwart*, အိတ်တံင် \ *irèngan*, *eenig zwart voorwerp*, en *onbebouwde grond*, waarop geen gewas staat; en zoo beteekent ook အင်္ဂါတံင် \ *anjàran*, *iets nieuws en een nieuweling*.

Als het grondwoord een Zelfstandig naamwoord is, hebben de Afgeleide naamwoorden verschillende beteekenissen.

Sommige drukken iets uit, dat een namaaksel of eene verkleining is van of eenige overeenkomst heeft met het door het grondwoord beteekende voorwerp, of daarvan de accidenteele gesteldheid heeft; bijv. van ကျွဲ \ koeping (Ng.) het oor, ကျွဲကပ် \ koepingan, het oor van een pot of van eene mand; van မြေကပ် \ sègàrà (Ng.) de zee, မြေကပ်ကပ် \ sègáran (Kr. Ng.) een meer; van ကပ်ချွဲ \ baloembang (Kr. Ng.), een vijver, ကပ်ချွဲကပ်ချွဲ \ baloembangan, een badkom, badplaats; van ကပ် \ kali (Ng.), eene rivier, ကပ်ချွဲ \ kalèn, eene gracht, waterleiding; van ကပ် \ baloeng (Kr. Ng.) gebeente, ကပ်ချွဲ \ baloengan, het zware houtwerk in een gebouw; van ကပ် \ anak (Kr. Ng.) een kind, ကပ်ချွဲ \ anàkan of ကပ်ချွဲကပ်ချွဲ \ anak-anakan, eene pop; van မြေ \ pèdang (Kr. Ng.) eene sabel, မြေကပ် \ pèdangan of မြေမြေကပ် \ pèdang-pèdangan, eene nagemaakte sabel; van ကပ် \ djaran (Ng.) een paard, ကပ်ချွဲ \ djarànan of ကပ်ချွဲချွဲ \ djaran-djarànan, een nagemaakt paard. De verdubbeling van het grondwoord, zooals in de laatste voorbeelden, komt vooral voor wanneer het voorwerp als speelgoed wordt gebruikt.

Andere hebben eene collectieve beteekenis, zooals ons geboomte, gebergte; hierbij wordt het woord veelal gereduplicateerd of, wanneer het met eene *m* aanvangt, verdubbeld (bl. 42); bijv. မြေကပ် \ sèskàran (Kr.) gebloemte, van မြေ \ sèkar, bloem; ကပ်ချွဲ \ kèkajon (Ng.) ကပ်ချွဲချွဲ \ kèkadjàngan (Kr.) geboomte, van ကပ် \ kajoe en ကပ် \ kadjàng, boom; ကပ်ချွဲ \ wowohan en ကပ်ချွဲချွဲ \ oewoh-oewohan (Kr. Ng.) vruchten, van ကပ် \ wòh en ကပ်ချွဲ \ oewoh, vrucht.

Enkele, die van benamingen van personen of titels gevormd zijn, beteekenen *hetgeen door zoodanigen persoon beheerd of bewoond wordt of aan hem behoort*; bijv. ကပ်ချွဲ \ kaoeman (Kr. Ng.) de priesterwijk, van ကပ်ချွဲ \ kaoem, priester; မြေချွဲ \ pradjoeritan (Kr.) wat tot een krijgsman behoort,

hetgeen getuigd wordt, verklaring; van ဝိင်္ဂါလီ \ *ningàli* (Kr.) naar iets zien, ကိင်္ဂါလီ \ *katingàlan*, *hetgeen te zien is, gezicht, visioen*; van န္ဂလော့ဂိ \ *ngloenggoehi* (Ng.) *op iets zitten, en een ambt bekleeden*, ကလော့ဂိ \ *kaloenggoehan*, *hetgeen waarop men zit, en een ambt, dat bekleed wordt*.

Is het grondwoord een Intransitief Zegwoord, dan beteekent het Naamwoord den *toestand*, die door het grondwoord wordt aangeduid; bijv. van ယာဝ် \ *and* (Ng.) *zijn, bestaan*, ကာဟာဝ် \ *kahaman*, *het bestaan, het aanzijn*; van သာဝ် \ *dadi* (Ng.) *worden*, ကာသာဝ် \ *kadadian*, *wording*; van ဂါဝ် \ *eling* (Ng.) *indachtig zijn*, ကါဂါဝ် \ *ka-elingan*, *herinnering*; van ဝိလော့ဂိ \ *wiloedjèng* (Kr.) *welvarend zijn*, ကဝိလော့ဂိ \ *kawiloedjèngan* *'gezondheid*; van လော့ \ *lakoe* (Ng.) *gaan, zich gedragen*, ကလော့ \ *kalakoean* (Kr. Ng.) *gedrag, handelwijze*.

Als het grondwoord eene eigenschap of hoedanigheid uitdrukt, dus een Bijvoeglijk naamwoord is, beteekent het afgeleide woord *die hoedanigheid* als Zelfstandig naamwoord, gelijk de Nederlandsche woorden, die door achtervoeging van *heid* of *dom* van Bijvoeglijke naamwoorden worden gemaakt; bijv. ကာဆိင်္ဂါ \ *kasènngan* (Kr. Ng.) *tevredenheid*, van ဆိင်္ဂါ \ *sènng*, *tevreden*; ကာဆိင်္ဂါ \ *kasèktèn* (Kr. Ng.) *machtigheid, macht*, van ဆိင်္ဂါ \ *sèkti*, *machtig*; ကာဆိင်္ဂါ \ *kabisan* (Ng.) *bekwaamheid*, van ဆိင်္ဂါ \ *bisà*, *bekwaam*; ကာဆိင်္ဂါ \ *kasoe-gian* (Kr. Ng.) *rijkdom*, van ဆိင်္ဂါ \ *soegih*, *rijk*.

Is het grondwoord een Zelfstandig naamwoord, dan beteekent het afgeleide woord somtijds *een persoon, die de acciden-teele gesteldheid heeft van de* door het grondwoord beteekende zaak, *daarmede in aanraking komt, of die bezit*; bijv. ကာတမော့ \ *katamoean* (Kr.) *iemand die gasten heeft, gastheer*, van တမော့ \ *tamoe*, *gast*; ကာမော့ \ *kèmasan* (Kr. Ng.) *goudsmid, van မော့ \ èmas, goud*; en zoo kunnen ook de op bl. 102 aangehaalde voorbeelden ကာမိင်္ဂါ \ *em* ကာမိင်္ဂါ \ *iemand, die een verlies heeft, geacht worden afgeleid te zijn van de*

grondwoorden *ilang* en *itjal*, die evenzeer *verlies* als *verliezen* beteekenen.

Andere beteekenen *hetzelfde als hun grondwoord*, doch in ruimeren zin; zij duiden alles aan, wat de accidenteele gesteldheid van de door het grondwoord beteekende zaak heeft; bijv. *kalangënan* (Kr. Ng.) *alles wat tot vermaak strekt*, van *langën*, *vermaak*; *kaentoengan* (Kr. Ng.) *allerlei geluk, voorspoed, welvaart*, van *oentoeng*, *geluk; voordeel*; *karðban* (Kr. Ng.) *overstroming, ook overstroomd land*, van *rðb*, *de vloed*.

Wanneer het grondwoord den naam, titel of rang van een persoon aanduidt, beteekent het afgeleide woord *hetgeen door dien persoon bezeten, beheerd of bewoond wordt, of tot hem behoort*; bijv. van *ratoe* (Kr. Ng.) *vorst*, *karaton* of *kraton*, *vorstelijk gebied, residentie, paleis*; van *poetri* (Kr. i.) *prinses*, *kapoetrèn*, *serail*; van *boepati* (Kr. Ng.) *een Boepati, regent*, *kaboepatèn*, *het gebied van een Boepati, regentschap*; van *déwdatã* (Kr. Ng.) *godheden*, *kadéwatan*, *godenverblijf*; van *Mangkoe Nègârð*, *kamangkoe-nègaran*, *het gebied of het hof van Mangkoe Nègârð*. En zoo ook van sommige plaatsnamen; als van *Dèmak*, *kadèmakkan*, *het tot Dèmak behorende, het Dèmaksche*; van *Magëtan*, *kamagëtan*, *het tot Magëtan behorende, het Magëtansche*; in welk laatste woord het aanhechtsel *an* wordt weggelaten, omdat het grondwoord zelf reeds op die lettergreep eindigt.

IV. Door het voorvoegsel *sa* voor het grondwoord te voegen.

Door dit voorvoegsel, dat ook somtijds als *li pè* wordt geschreven en uitgesproken, worden Naamwoorden gevormd van Eenvoudige werkwoorden (1), van Toestandswoorden, en

(1) Slechts in enkele gevallen van Transitieve werkwoorden (die

in het algemeen van woorden, die een eenvoudig *handelen* of *iets zijn* beteekenen. Van Werkwoorden gevormd behouden de afgeleide woorden den neusklank, wanneer zij eene subjectieve of actieve beteekenis hebben; zij nemen dien dan ook zelfs aan, al heeft het grondwoord niet den werkwoordsvorm; bijv. ᠠᠨᠵᠢᠷᠠᠲ \ *panjèrat* (Ng.) *het schrijven*, van ᠠᠨᠵᠢᠷᠠᠲ \ *njèrat*, *schrijven*; ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *pangintoen* (Kr.) *het verzenden, de zender*, van ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *ngintoen*, *zenden*; ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *panggèdè* (Ng.) *aanvoerder*, van ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *gèdè*, *groot, groot zijn*. Wanneer het afgeleide woord eene objectieve of passieve beteekenis heeft, krijgt het den neusklank niet; zooals ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *pakintoen*, *het gezondene, de bezending*; ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *pawartà* (Ng.) *tijding, bericht, wat bericht wordt*, van ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *awartà*, *berichten*. Deze woorden zijn niet zeer talrijk. — Als het grondwoord een Toestandswoord is, komt het voorvoegsel onveranderd daarvoor; bijv. ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *pamangkat* (Kr. Ng.) *het vertrekken*, van ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *mangkat*, *vertrekken*. Ook deze woorden zijn weinig in gebruik, omdat dikwijls het Toestandswoord zelf als Naamwoord wordt gebezigd (zie bl. 69).

Het voorvoegsel *ᠠ* geeft aan het woord den vorm en de beteekenis van een Naamwoord, *dat de* door het grondwoord aangeduide *handeling of toestand voorstelt als een voorwerp, als eene zaak*; zooals wij dit doen door de Onbepaalde wijs van het Werkwoord als Zelfstandig naamwoord te gebruiken, of door een Naamwoord, dat gevormd is door *ing* achter den wortel van het Werkwoord te voegen, of ook door dien wortel zelf als Naamwoord te bezigen; zooals *het verdedigen, de verdediging; het verkoopen, de verkoop; het afmarscheeren, de*

---

dan natuurlijk het aanhechtsel verliezen), wanneer het Eenvoudig werkwoord niet in gebruik is of eene andere beteekenis heeft; bijv. ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *pamadjèg* (Ng.), *het pachten en het verpachten*, van ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *madjègi*, *pachten* en ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *madjègaké*, *verpachten*. Het Eenv. werkw. ᠠᠨᠵᠢᠳᠤᠨ \ *madjèg* beteekent *vast of bestendig iets zijn*.

afmarsch; *het zenden, de zending*. Doch deze woorden hebben dan in het Javaansch eene actieve of passieve beteekenis naar gelang zij wel of niet den neusklank hebben, in welk laatste geval zij de Onbepaalde wijs van den Lijdenden vorm als Naamwoord beteekenen: *het verkocht worden, het gezonden worden*. Zoo komt dan, met eene actieve beteekenis, van ambèdil ambèdil (Ng.) *schieten*, pambèdil pambèdil , *het schieten*; van nandoer nandoer (Ng.) *planten*, panandoer panandoer , *het planten*; van ngirim ngirim (Ng.) *zenden*, pangirim pangirim , *het zenden*; van noekoe noekoe (Ng.) *koop*, panoekoe panoekoe , *het koop*; van ngoelon ngoelon (Ng.) *westwaarts gaan*, pangoelon pangoelon , *het westwaarts gaan*; van oeloe oeloe (Kw.) *hoofd, hoofd zijn*, pangoeloe pangoeloe , *het aan het hoofd staan*; van ningali ningali (Kr.) *iets zien*, paningal paningal , *het zien*; van ndamèl ndamèl (Kr.) *doen*, nggawé nggawé (Ng.) *doen*, pandamèl pandamèl en panggawé panggawé , *het doen, bedrijf*; van ngolah ngolah (Kr. Ng.) *bereiden* (ook van spijzen) pangolah pangolah , *het bereiden*; van njoekeer njoekeer (Kr. Ng.) *scheren*, panjoekeer panjoekeer , *het scheren* (1). En met eene passieve beteekenis: van ngirim ngirim (Ng.) ngintoen ngintoen (Kr.) *zenden*, pakirim pakirim en pakintoen pakintoen , *het gezonden worden*; van awarti awarti (Kr.) awartid awartid (Ng.) *berichten*, pawarti pawarti en pawartid pawartid , *het bericht worden*; van padamèl padamèl en pagawé pagawé , *het gedaan worden, bedrijf*; van kèwoeh kèwoeh (Ng.) kèwèd kèwèd (Kr.) *in*

(1) Men vindt echter ook enkele woorden, die geene actieve beteekenis hebben, met den neusklank; zoo als pambòbot pambòbot (Kr. i.) *het zwanger zijn, zwangerschap*, van ambòbot ambòbot , *zwanger, zwanger zijn*; panjakit panjakit (Kr.), panglārā panglārā (Ng.), *plaatselijke ziekte* (maar ook met de actieve beteekenis van *kwaaadstoker, toovenaar*), van sakit sakit en lārā lārā , *ziek, pijnlijk*.

moelijkheid geraakt zijn, မကုတ်ဘူး ၊ pakèwoeh en မကုတ်မိဘူး ၊ pakèwèd, het in moeilijkheid geraakt zijn, moeilijkheid, bezwaar.

Maar vele van deze woorden hebben ook eene andere beteekenis gekregen; namelijk door ze te beschouwen als bepaling of attriboot van een ander, veelal niet uitgedrukt, Naamwoord, dat een persoon of een voorwerp beteekent. En zoo geven zij dan te kennen, met den neusklank, *den persoon of de zaak, die de handeling van het Werkwoord verricht*; en zonder den neusklank, *den persoon of de zaak, die de handeling ondergaat of in zekeren toestand verkeert*. Zoo beteekent bijv. မပိုင်မိဘူး ၊ ook, *de persoon die schiet*; မပိုင်မိဘူး ၊ en မပိုင်မိဘူး ၊ *de persoon die zendt, de zender*; မပိုင်မိဘူး ၊ *het geld om te koopen, koopsom*; မပိုင်မိဘူး ၊ *een oord dat westwaarts loopt, het westwaarts gelegene land*; မပိုင်မိဘူး ၊ *iemand die aan het hoofd staat, een opperpriester*; မပိုင်မိဘူး ၊ *het gezicht, gezichtsvermogen*; မပိုင်မိဘူး ၊ *iemand die spijszen bereidt, een kok*; မပိုင်မိဘူး ၊ of မပိုင်မိဘူး ၊ *lading panjoekoer, een mes om te scheren, scheermes*. En zonder neusklank: မပိုင်မိဘူး ၊ en မပိုင်မိဘူး ၊ *goederen die gezonden worden, bezending*; မပိုင်မိဘူး ၊ en မပိုင်မိဘူး ၊ *iets dat bericht wordt, tijding*; မပိုင်မိဘူး ၊ en မပိုင်မိဘူး ၊ *eene daad die uitgevoerd wordt, bedrijf, streek*. (Zie ook § 13).

V. Door het voorvoegsel မ ပြီ en het aanhechtsel မဟူ ၊ achter het grondwoord te voegen.

Op deze wijze worden afgeleide Naamwoorden gevormd van Werkwoorden en van oorspronkelijke Zelfstandige naamwoorden.

Hoewel het aanhechtsel မဟူ eene objectieve beteekenis heeft (bl. 98) en dus eigenlijk niet kan samengaan met den neusklank, die het kenmerk van den actieven of subjectieven vorm is, behouden toch de van Werkwoorden afgeleide woorden den neusklank, wanneer zij een voorwerp of eene zaak uitdrukken, die de *werking* van eenig Subject veronderstelt, terwijl het aanhechtsel မဟူ den objectieven zin aan het woord geeft; maar wanneer zoodanige *werking* niet wordt

verondersteld, hebben zij den neusklink niet. Zij missen natuurlijk ook den neusklink, wanneer het grondwoord niet den werkwoordsvorm kan hebben, dus ook als dit een Zelfstandig naamwoord is, en, gelijk vanzelf spreekt, wanneer het afgeleide woord eene passieve beteekenis heeft. Vandaar, dat sommige woorden met en zonder den neusklink kunnen voorkomen naarmate men zich de daardoor beteekende zaak voorstelt als door een Subject teweeggebracht of zonder dat nevenbeeld.

Van Werkwoorden gevormd met behoud van den neusklink schijnen zij eigenlijk te beteekenen *de* door het grondwoord uitgedrukte *handeling, voorgesteld als een voorwerp, als eene zaak, die door eenig Subject* (door iemand, door of met iets) *wordt teweeggebracht*; dus hetzelfde als die alleen door het voorvoegsel *u* worden gevormd, doch, ten gevolge van het objectieve aanhechtsel *u* met het nevenbegrip van *teweeggebracht worden*; bijv. *u* *ḥḥḥḥḥḥ* *pandamēlan* (Kr.) *u* *ḥḥḥḥḥḥ* *panggawéan* (Ng.) *het werken dat iemand doet, werk, bedrijf*, van *u* *ḥḥḥḥḥḥ* *ndamēl* en *ḥḥḥḥḥḥ* *nggawé, werken, doen*; *u* *ḥḥḥḥḥḥ* *pangoeripan* (Kr.) *u* *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* *panggèsangan* (Ng.) *het laten leven, het levend maken, dat door iemand of iets geschiedt*, van *ḥḥḥḥḥḥ* *ngoeripi* en *ḥḥḥḥḥḥ* *nggèsàngi, laten leven*, of *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* *ngoeripakèn* en *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* *nggèsangaké, levend maken*; *u* *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* *panoekon* (Ng.) *het koopen, dat iemand doet, de koop, dien iemand sluit*, van *ḥḥḥḥḥḥ* *noekoe, koopen*. Maar nu worden deze woorden veelal gebruikt als bepaling of attriboot van een ander, hetzij al of niet uitgedrukt, Naamwoord, dat een *werktuig, middel, oorzaak, vermogen of kunst* uitdrukt; en zoo beteekenen zij dan, ook zonder dat hoofdwoord, gewoonlijk het *werktuig, middel* enz. waarmede de door het grondwoord uitgedrukte handeling wordt verricht. Zoo is dan *u* *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* en *u* *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* ook een *levendmakend middel*, bijv. *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* *tojè pangoeripan, levendmakend water*; *u* *ḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥḥ* ook *het geld of de prijs*

waarvoor iets (bijv. eene bruid) wordt gekocht, koopsom; van *ကလေး* \ ngaseb (Kr. Ng.) schuilen, *မကလေး* \ pangaoeban, iets dat dient om onder te schuilen, bijv. een afdak, een boom; van *ဂံဂဲရဲ* \ nggorèng (Kr. Ng.) braden, *မံဂံဂဲရဲ* \ panggorèngan, braadpan, braadspit; van *ယဏ်* \ ndadar (Kr. Ng.) toetsen, *ယဏ်* \ pandadaran, toetssteen; van *ဂံဂီ* \ nggiling (Kr. Ng.) draaien, malen, *မံဂံဂီ* \ panggilingan, een handmolen; van *နီရတ်* \ njèrat (Kr.) *နီရတ်* \ noelis (Ng.) schrijven, *ပန်ရတ်* \ panjèratan en *ပန်ရတ်* \ panoe-lisan, iets wat tot schrijven gebezigd wordt, schrijftafel.

Maar zij worden ook dikwijls gebruikt als benaming van eene plaats, waar, en somtijds van een tijd, waarop iets geschiedt, dus eigenlijk als bepaling of attriboot van eenig plaats- of tijd-aanduidend hoofdwoord. In deze beteekenis behoeven zij den neusklink niet aan te nemen; bijv. *ပတ်ဝေ* \ patoeron (Ng.) *ပတ်ဝေ* \ pasaréan (Kr.) slaappleats, van *ပတ်* \ toeroe en *ပတ်* \ saré, slapen; *ပတ်ဝေ* \ pamoeroekan (Ng.) *ပတ်ဝေ* \ pamoelangan (Kr.) plaats waar onder-richt wordt gegeven, school, van de Werkwoorden *ပတ်* \ moeroek en *ပတ်* \ moelang (grondw. *ပတ်* \ en *ပတ်* \ leeren; *ပတ်ဝေ* \ paseban (Ng.) *ပတ်ဝေ* \ pasowan (Kr.) (1), plaats waar men voor eenen meerdere verschijnt, en ook de bepaalde dag waarop dit moet geschieden, zitdag, van *ပတ်* \ sébā en *ပတ်* \ sowan, voor eenen meerdere verschijnen; *ပတ်ဝေ* \ panèn (Kr. Ng.) de tijd om de rijst te snijden, rijst-oogst, van *ပတ်* \ ngèni (grondw. *ပတ်* \ ni), rijstsnijden; *ပတ်ဝေ* \ pabarisan (Kr. Ng.) plaats waar troepen gelegerd zijn, legerplaats, van *ပတ်* \ abaris, gelegerd zijn; *ပတ်ဝေ* \ pagantoengan (Kr. Ng.) plaats waar iets wordt opgehangen, galg, rek, van *ပတ်* \ nggantoeng, ophangen. En zoo is ook

(1) In dit woord wordt voor de welluidendheid het aanhechtsel *an* weggelaten, omdat het grondwoord ook reeds op die lettergreep eindigt.

မင်္ဂလာတိုင်း ၊ *pasèratan* en မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *patoelisan*, *schrijftafel*, als *plaats* waar men schrijft (verg. bl. 109). Doch men vindt ook မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *pambarisan*, မိတက္ခီတိုင်း ၊ *panggan-toengan*, enz.; en dit beteekent dan eigenlijk *de plaats waar men troepen legerd, de plaats waar men iemand of iets op-hangt, enz.*

Wanneer overigens op deze wijze Naamwoorden worden gevormd van Werkwoorden met verlies van den neusklank, hebben zij eene zuiver objectieve beteekenis, d. i. zij duiden een *persoon of eene zaak aan die het Object is van de door het Werkwoord uitgedrukte handeling*; bijv. မနိဝိစိုတိုင်း ၊ *pakiri-man* (Ng.) မနိဝိစိုတိုင်း ၊ *pakintoenan* (Kr.) *hetgeen gezonden wordt, een geschenk*, van မိဝိစိုတိုင်း ၊ *ngirim* en မိဝိစိုတိုင်း ၊ *ngintoen*, *zenden*; မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *parantéan* (Kr. Ng.) *een geketende, kettingganger* (ook het *kettinggangersverblijf*) van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *ngranitè*, *ketenen*; မင်္ဂလာတိုင်း ၊ *patjèlaton* (Ng.) *hetgeen gesproken wordt, gesprek*, van မင်္ဂလာတိုင်း ၊ *njèlatoe*, *spreken*; မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *pagawéan* (Ng.) မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *padamèlan* (Kr.) *hetgeen gedaan wordt, werk*, van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *nggawé* en မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *ndamèl*, *doen, werken*; မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *pagilingan* (Kr. Ng.) *hetgeen rondgedraaid wordt, een molenrad*; မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *pataknan* (Ng.) *iemand die gevraagd wordt, een vraagbaak* en *hetgeen gevraagd wordt, vraag*, van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *nakóni*, *iemand iets vragen*; မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *pasoeson* (Ng.) *een kind dat gezoogd wordt, zuigeling*, van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *noesoe*, *zogen*. En zoo zal မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *patèlèsan*, *een badkleed*, van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *nèlès*, *nat maken*, en မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *pasàtan* (Kr. Ng.) *een kleed dat men na het baden aantrekt*, van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *ngasat*, *drogen*, eigenlijk ook wel beteekenen *het nat gemaakte* en *het gedroogde*, of anders *de plaats* (het kleed) *waarin men nat en droog is* (bl. 109). Evenwel vindt men met dezelfde objectieve beteekenis doch met den neusklank: မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *panèmbahan* (Kr. Ng.) *een persoon die vereerd wordt of bij wien men zijne sembah maakt* (vorstentitel), van မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *nèmbah*, *eene sembah maken, vereeren*; en မဟေဗိမာနတိုင်း ၊ *panoetan*,

nevens പതോസ്തൻ \ *patoetan* (Kr. Ng.) *een persoon die gevolgd wordt, voorganger*, van പതോസ്തൻ \ *anoet, volgen*; en enkele andere.

Is het grondwoord een Zelfstandig naamwoord, dan beteekent het afgeleide woord *de plaats waar de door het grondwoord aangeduide persoon of zaak zich bevindt, zijn of haar grondgebied*; bijv. van ദക്ഷിണ \ *djèksā* (Kr. Ng.) *rechter, Djaksa*, പദ്മകുടാരം \ *padjèksan*, *de woning van een Djaksa, gerechtsplaats*; van ദമം \ *dēmang*, *districtshoofd, Demang*, പദ്മമംഗലം \ *padēmangan*, *de woning of het gebied van een Demang*; van $\text{അഷ്$ \ *awoe* (Kr. Ng.) *asch*, പാവനം \ *pawon*, *stookplaats*; van ഗൃഹം \ *grīd* (Kr.) *een huis*, പാഗ്രിയം \ *pagrian*, *de plaats waarop een huis staat, erf*; van ദേശം \ *désā* (Ng.) *een dorp*, പാദേശം \ *padésan*, *de plaats waar een dorp staat, dorpsgrond*; van കോബ \ *koebor* (Kr.) *een graf*, പാകോബ \ *pakoeboran*, *begraafplaats*.

VI. Door het voorvoegsel പ voor het grondwoord te voegen.

Het voorvoegsel പ verschilt van പ daardoor, dat het geene Naamwoorden vormt van Actieve werkwoordsvormen en dus nooit den neusklink achter zich neemt (1), en dat het daarmee samengestelde woord nooit een *persoon* beteekent. Het hiermede gevormde woord heeft eene objectieve beteekenis; het drukt het accident uit als *eene zaak die gedaan wordt*; bijv. van പരിവൃത്തി \ *toeloeng* (Kr. Ng.) *helpen, hulp* in het algemeen, പിതോലംഗം \ *pitoeloeng*, *hulp die verleend wordt*; van $\text{പരിബാഹ$ \ *rēm̄bag* (Kr.) $\text{പരിബാഹ$ \ *rēm̄boeg* (Ng.) *overleg, beraadslaging*, $\text{പിരിബാഹ$ \ *pirēm̄bag* en $\text{പിരിബാഹ$ \ *pirēm̄boeg*, *beraadslaging die gehouden wordt*; van പരിവൃത്തി \ *toeroet* (Kr. Ng.) *volgen, gehoorzamen*, പിരിവൃത്തി \ *pitoeroet*, *het gehoorzamen, gehoorzaamheid die bewezen wordt*; van പരിവൃത്തി \ *toetoer* (Ng.)

(1) Prof. ROORDA vermeldt echter in zijne *Grammatica* en ook in het *Woordenboek* പിനോദ്യോ \ *pinoedjoe* nevens പനോദ്യോ \ *panoedjoe* (Kr. Ng.) *het juiste oogenblik*, van പനോ \ *noedjoe* (grondw. പനോ \ *toedjoe*), *juist treffen*.

zeggen, onderrichten, *പിതൃ* \ *pitoeter*, *gezegde*, *onderrichting* die gegeven wordt; van *തറുക്കുക* \ *takèn* (Kr.) *തറുക്കുക* \ *takòn* (Ng.) *vragen*, *പിതൃക്കുക* \ *pitakèn* en *പിതൃക്കുക* \ *pitakòn*, *vraag* die gedaan wordt; van *അവ* \ *av* (Ng.) *അവ* \ *awon* (Kr.) *slecht*, *പിതൃ* \ *pidlè* en *പിതൃക്കുക* \ *piawon*, *slechtheid*, *iets slechts* dat ontstaat of bedreven wordt; *പിതൃ* \ *pikantok* (Kr.) *hetgeen verkregen wordt*, *bevinding*, *baat*, van *കണ്ടുക* \ *kantok*, *passieve vorm* van *കണ്ടുക* \ *antok*, *verkrijgen*. Deze woorden worden ook weder onveranderd als Zegwoord gebruikt; zoo beteekent dan *പിതൃ* \ *helpen*, *പിതൃക്കുക* \ *vragen*, *പിതൃ* \ *verkrijgen*, enz.

Er zijn eenige weinige woorden, die bij het voorvoegsel *പി* ook het aanhechtsel *ക* aannemen; deze hebben dan dezelfde beteekenis als die met *ക* en *ക* zonder neusklink worden gevormd. Zoo heeft men *പിതൃക്കുക* \ (Ng.) *പിതൃക്കുക* \ (Kr.) *iemand die gevraagd wordt* en *hetgeen gevraagd wordt*, *vraagbaak*, *vraag* (bl. 110); *പിതൃ* \ *pitëpoengan* (Ng.) *പിതൃ* \ *pitëpangan* (Kr.), *gemeenschap*, *omgang*, *gezelligheid*, van *പിതൃ* \ *tëpoeng* en *പിതൃ* \ *tëpang*, *zich aansluiten*, *vereenigd zijn*; *പിതൃ* \ *pitënggahan* (Kr.) *പിതൃ* \ *piloenggoehan* (Ng.) *het zitten*, *zitplaats* en *bij elkander zitten*, van *പിതൃ* \ *lënggah* en *പിതൃ* \ *loenggoeh*, *zitten*.

VII. Door het voorvoegsel *പ്ര* \ *പ്ര* \ *പ്ര* \ of *പ്ര* \ voor het grondwoord te voegen.

Omtrent dit voorvoegsel valt op te merken: 1° dat het voorkomt in vele woorden, die daarmede samengesteld in hun geheel uit het Sanskrit zijn overgenomen en niet eerst na hunne inlijving in het Javaansch dit praefix hebben gekregen; zooals *പ്രാർത്ഥന* \ *pratjãrdh* (Ng.) *geloof*, *vertrouwen*; *പ്രാർത്ഥന* \ *prakãrdh* (Ng.) *zaak*, *onderwerp*; *പ്രാർത്ഥന* \ *partiwã* (Kr.) *bevelhebber*, *held*; *പ്രാർത്ഥന* \ *prëtiwi* (Kw.) *de aarde*, enz. 2° dat het in andere woorden eene samentrekking is van *പ്ര* \ *pãrdh*, *gedeelte*, zooals in *പ്രാർത്ഥന* \ *pratigan* (Kr.) *പ്രാർത്ഥന* \ *pratillon* (Ng.) *derde gedeelte*, van *പ്രാർത്ഥന* \ *tigã* en *പ്രാർത്ഥന* \ *tëloe*, *drie*; of van een

ander man \ pârâ , dat eene collectieve beteekenis heeft, zooals in prâmantri , in pl. pârâ mantri , de *gezamenlijke Mantri's*.

Het eigenlijke Javaansche voorvoegsel pr schijnt in beteekenis weinig van m \ te verschillen, behalve dat de daarmede gevormde woorden altijd een actieven zin hebben; hoewel zij nooit van Werkwoorden worden afgeleid, en het voorvoegsel dus ook nooit den neusklank achter zich neemt. Voorbeelden zijn: prândâ (Kr. Ng.) *bewijs, beteekening*, van tândâ , *blijk, teeken, merk*; pratêlâ (Kr. Ng.) *verklaring, opgaaf*, van têlâ , *klaar, duidelijk*; pratingkah (Kr. Ng.) *handelwijs, gedrag, kuren*, van tingkah , *gedrag, kuren*; pramîlâ (Kr.) *oorzaak, begin*, van mîlâ , *oorzaak, begin, reden*; pradjangdji (Kr. Ng.) *overeenkomst, belofte*, van djangdji , *overeenkomst, belofte*; praddîtâ , *twist, proces*, ook de naam van eene rechtbank, de *Praddîtâ*, van dâtâ , *twist, strijd, proces*; pradjoerit (Kr. Ng.) *krijgsman*, van djoerit , *krijg*.

Enkele woorden nemen bij het voorvoegsel pr ook het aanhechtsel an aan; zooals prapên (Kr. Ng.) *stookplaats, fornuis*, van apî , *vuur*; pradatan (Kr. Ng.) *plaats waar de Praddîtâ (rechtbank) gehouden wordt of waar de processen gevoerd worden*, van dâtâ , of van praddîtâ ; pradjangdjéan (Kr. Ng.) *onderlinge afspraak, verdrag*, van djangdji ; pèripéan (Kr. Ng.) *zwagerschap*, van ipé , *zwager*.

§ 13. De hulpwoorden nggên (Kr.) nggèn (Ng.)
en nggôn (Kr.) nggòñ (Ng.)

De woorden nggên en nggèn (ge-
woonlijk éénlettergrepig uitgesproken *nggèn* en *nggòñ*), die

wanneer men den nadruk minder wil leggen op het zoo uitgedrukte Naamwoord dan wel op hetgeen daarvan wordt gezegd; zooals in de bijgebrachte voorbeelden op *het schade lijden, de langdurigheid van de regeering, de vastheid van den slaap, enz.*

Waarschijnlijk maken de Javanen wel eenig onderscheid in het gebruik van de hulpwoorden *ລິၤကၢၤတၢၢ်* \ en *လၢၤတၢၢ်* \ die toch oorspronkelijk eene geheel verschillende beteekenis hebben; maar dit is ons nog niet duidelijk.

§ 14. De hulpwoorden *လၢၤ* \ (Kr.) *လၢၤ* \ (Ng. Md.)
လၢၤ \ (Kr. Ng.) en *လၢၤ* \ (Kr. Ng.)

De woorden *လၢၤ* \ *sami*, *လၢၤ* \ *pàdà* en *လၢၤ* \ *pàrà* worden, evenals *၂ၤ segala* in het Maleisch, gebezigd bij een Naamwoord of Persoonlijk voornaamwoord om de daardoor aangeduide zaken of personen *collectief* voor te stellen, hetgeen in onze taal veelal door een bepaald Meervoud kan worden uitgedrukt, zooals *လၢၤတၢၢ်ကၢၤတၢၢ်* \ *pàdà djaran* (Ng.) *လၢၤတၢၢ်ကၢၤတၢၢ်* \ *sami kapal* (Kr.) *de paarden of de gezamenlijke paarden*. Hierbij valt op te merken dat *လၢၤ* \ altijd onmiddellijk voor het Naamwoord staat en uitsluitend gebezigd wordt bij benamingen van titels, rangen of standen van personen; bijv. *လၢၤကၢၤတၢၢ်မိၤကၢၤတၢၢ်* \ *မိၤ* \ *pàrà ratoe ing tanah Djawi* (Kr.) *de vorsten van het land Java*; *လၢၤကၢၤတၢၢ်မိၤကၢၤတၢၢ်* \ *မိၤ* \ *pàrà noedjoem batàngen impènkoè* (Ng.), *(gezamenlijke) sterrenwicheelaars, verklaart mijnen droom*. Daarentegen worden *လၢၤ* \ en *လၢၤ* \ niet altijd onmiddellijk voor het bijbehorende Naamwoord geplaatst, maar dikwijls ook daarachter en dan door andere woorden ervan gescheiden; somtijds zelfs gaat dit Naamwoord niet vooraf, maar volgt eerst later of moet er uit den samenhang worden bijgedacht; voorbeelden zijn: *ၣ်မိၤမိၤမိၤ* \ *လၢၤတၢၢ်ကၢၤတၢၢ်မိၤမိၤမိၤ* \ *éh Boepati ing Mèsir*, *pàdà sirà roengdènd* (Ng.) *o Boepati's van Mèsir, luistert gij (alleen) toe*; *လၢၤတၢၢ်ကၢၤတၢၢ်* \ *လၢၤတၢၢ်ကၢၤတၢၢ်* \ *sarèng mèn d*

Ng.) *zekerlijk, noodwendig*, ᨗᨑᨗ \ *margā* (Ng.) ᨗᨑᨗ \ *margi* (Kr.), *doordien, doordat*, ᨗᨑᨗ \ *moerih* (Kr. Ng.), *ten einde, met oogmerk om, enz.*, waarvoor men met meer nadruk zegt ᨗᨑᨗ \ *ananging*, ᨗᨑᨗ \ *amēsti*, ᨗᨑᨗ \ *amargā*, ᨗᨑᨗ \ *amargi*, ᨗᨑᨗ \ *amoerih*, enz. ᨗᨑᨗ \ *amēsti akoe mitoehoe mēnjang kowé* (Ng.) *zekerlijk gehoorzaam ik u.*

Eindelijk wordt dit voorvoegsel, zoo het schijnt alleen voor de welluidendheid, gebezigd achter éénlettergepige woorden, die op de Tjëtjak eindigen, en verandert dan in ᨗᨑᨗ \ b.v. ᨗᨑᨗ \ *wong ngatoewa-toewané* (Ng.), *zijne ouders*; ᨗᨑᨗ \ *wong ngahoerip* (Ng.), *een levend mensch*. Is dit voorafgaande woord de partikel ᨗᨑᨗ \ *ing*, dan krijgt het volgende daardoor tevens de beteekenis van een Zelfstandig naamwoord; b.v. ᨗᨑᨗ \ *namaning ngagēsang* (Kr.), *de namen der levenden*; ᨗᨑᨗ \ *moenggoeshing ngahoerip* (Ng.) *wat de levenden betreft*. (1)

ᨗᨑᨗ \ *ing* is een aanwijzend voorvoegsel en wordt als zoodanig vooral gebezigd bij eigennamen van plaatsen en andere plaatsbenamingen; b.v. ᨗᨑᨗ \ *ing Sēmawis poenikā nēgari agēng* (Kr.) *dat Samarang is eene groote stad*. Wordt de eigennaam door een soortnaam voorafgegaan, dan komt het voorvoegsel tusschen die beide; b.v. ᨗᨑᨗ \ *nēgari ing Ngajogjākartā* (Kr.) *de stad Djogjakarta*; ᨗᨑᨗ \ *toemoet nēgari Bali* (Kr.), *dat dorp Karas behoorde tot het rijk Bali*. Door toonlooze uitspraak van den klinker *i* is dit voorvoegsel somtijds tot ᨗᨑᨗ \ samengesmolten met woorden, die met eene ᨗᨑᨗ \ of de smeltletters ᨗᨑᨗ \ of ᨗᨑᨗ \ aanvangen; b.v. ᨗᨑᨗ \ *ngarēp*

(1) Zie T. ROEBDA, *Beknopte Javaansche Grammatica* bl. 118.

(Ng.) $\text{ngadj\`e}ng$  (Kr.)  $\text{ngars\`a}$ (Kr. i.) *vooraan, vooruit, voor*, van $\text{ars\`e}$   $\text{ing ar\`e}p$, $\text{adj\`e}ng$   $\text{ing ars\`a}$; ngriki (Kr.) *hier*, ngrikoe (Kr.) *daar*, $\text{ngrik\`a}$  (Kr.) *ginds*, van  $\text{riki}$   $\text{ing rikoe}$  en  $\text{rik\`a}$ $\text{ing rik\`a}$. In dezelfde beteekenis wordt het ook gebruikt bij de Bijwoorden van tijd; b. v. sapoeniki (Kr.) *nu, thans*. (Zie § 22).(1)

Het voorvoegsel al heeft verschillende beteekenissen.

1° Beteekent het *al, geheel, gansch*, en vormt dan met het woord, waarvóór het wordt geplaatst, eigenlijk eene *benaming van eene hoeveelheid of hoegrootheid als een geheel of als eenheid* beschouwd. Wanneer men die beteekenis bepaaldelijk wil doen uitkomen, wordt het uitgesproken als $\text{s\`a}$  (soms als  $\text{s\`ak}$ en dan ook geschreven al); maar wanneer dit niet het geval is, als $\text{s\`e}$  en dan ook dikwijls geschreven  $\text{al}$ , en dan wordt het ook veelal met de eerste lettergreep van het woord samengetrokken als deze met eene  $\text{am}$  begint, of als *soe* uitgesproken als de eerste letter de halfklinker  $\text{a}$  is; zooals in  $\text{s\`e}w\`oe$  (Kr. Ng.) voor  $\text{al}$   $\text{s\`e}w\`oe$ , *een duizendtal*;  $\text{soew\`elas}$ of $\text{s\`e}w\`elas$ (Kr.) van al $\text{w\`elas}$ , *elf*. Zoo beteekent dan b. v.  $\text{s\`ad}j\`am$  (Kr. Ng.) *een geheel uur, een uur*, niet in tegenstelling van meer uren maar van een gedeelte van een uur;  $\text{s\`ad}j\`oesoen$  (Kr.) *een geheel dorp, een dorp*;  $\text{s\`akar\`ep\`e}$ (Ng.) $\text{s\`akadj\`engipoen}$ (Kr.), *zijne geheele begeerte, al wat hij begeert*; $\text{s\`akat\`a}h\`ipoen$ (Kr.) *de geheele menigte der arme lieden, alle armen*. Maar dikwijls ook kan dit voorvoegsel, met toonlooze uitspraak, vertaald worden door ons Niet-bepalend lidwoord (Lidwoord

(1) De andere beteekenissen van al , waarin het door T. ROORDA ook als een demonstratief voorvoegsel wordt beschouwd, behandelen wij liever bij de Voorzetsels, § 23.

van eenheid); b. v. *sāsasi* (Ng.) *eene maand*, 'n maand; *səkəkəp* (1) (Kr.) *sədələ* (Ng.) *een oogeblik*; *səfifik* (Ng.) *səkəkək* (Kr.) *een weinig, eene kleinigheid*. En gelijk wij zulk eene benaming van een geheel of eene eenheid ook somtijds niet alleen in tegenoverstelling van een deel maar ook van meer geheelen gebruiken, in uitdrukkingen als *een pond of zes*, *een jaar of twee*, evenzoo in het Javaansch, maar daar alleen in tegenstelling met twee geheelen, *sadinə rong dinə* (Ng.) *een dag of twee, een paar dagen*.

En daar men alles wat eene bekende grootte heeft ook gebruikt als maat, om er iets anders mede te vergelijken, wordt ook ook gebezigd in den zin van *zoo groot als, zooveel als*; b. v. *sariranipoen səkəkəp dados ag'ng sar'edi* (Kr.) *zijn lichaam werd in een oogblik zoo groot als een berg (eene heele berg groot)*; *səmoet saméndə-méndə wahoe ladjəng dipoen mąngsə kalih sawər* (Kr.) *die mieren zoo groot als schapen (heele schapen) werden toen door den draak verslonden*.

Over het gebruik van dit voorvoegsel bij de Telwoorden zie men § 20.

Dit voorvoegsel is in dezelfde beteekenis ook van menigvuldig gebruik tot vorming van Bijwoordelijke uitdrukkingen en dan veelal in verbinding met het aanhechtsel (Bezittelijk voornaamwoord) *ipoen* (Ng.) *səfifik* (Kr.); b. v. *səbənərə* (Ng.) *sələrésipoen* (Kr.) *naar waarheid, in waarheid, waarlijk (al de waarheid)*; *səpatoetə* (Ng.) *naar behooren, behoorlijk*; *sətakon* (Ng.) *al vragende, vragenderwijs*. Inzonderheid worden er Bijwoorden van *tijd* en van *plaats* mede gevormd. Bij de laatst-

(1) Het voorvoegsel wordt niet met de Pöpöt geschreven, als de eerste lettergreep van het woord ook dien klinker heeft.

3° De derde beteekenis van het voorvoegsel *am* is die van *deelgenootschap* of *medegenootschap* met iemand of iets ten opzichte van de zaak, die uitgedrukt wordt door het woord, waarvoor het voorvoegsel komt, dat in dit geval met eene toonlooze *a* wordt uitgesproken; b. v. *am* ʔam \ *saroepā* (Ng.), *hetzelfde voorkomen hebben, gelijken op*; *am* ʔam ʔam ʔam ʔam \ *tjang s a d o e s o e n* (Ng.) *menschen uit hetzelfde dorp, dorpsgenooten*; *am* ʔam ʔam ʔam ʔam ʔam \ *sēdoeloer s a b ā p ā s a b i j a n g* (Kr. Ng.) *broeders van den zelfden vader en dezelfde moeder, volle broeders*. Soms wordt in deze beteekenis het voorvoegsel met de beginletter *am* van het woord samengetrokken; b. v. van *am* ʔam ʔam \ *omah* (Ng.) *ʔam* ʔam ʔam \ *émah* (Kr.) *huis, ʔam* ʔam ʔam \ *somah* en *ʔam* ʔam ʔam \ *sémah, huisgenoot, echtgenoot*; *ʔam* ʔam ʔam ʔam \ *wong somah, menschen van hetzelfde huis, man en vrouw*. Somtijds wordt een zoo samengesteld woord voorafgegaan door het woord *ʔam* ʔam ʔam \ *toenggal* (Ng.) *ʔam* ʔam ʔam \ *toenggil* (Kr.), *gezamenlijk, samen hebben*, of den werkwoordsvorm *ʔam* ʔam ʔam \ *noenggal* (Ng.) *ʔam* ʔam ʔam \ *noenggil* (Kr.); b. v. *ʔam* ʔam ʔam ʔam \ *toenggal samédja* (Ng.), *samen aan dezelfde tafel*; *ʔam* ʔam ʔam ʔam \ *noenggal sakarétā* (Ng.), *samen in hetzelfde rijtuig gaan rijden*.

§ 16. De aanhechtsels *am* \ *am* ʔam \ *am* \ en *am* \

Behalve het gebruik dat van het aanhechtsel *am* \ *am* wordt gemaakt tot vorming van de Imperatief en de Jussief (zie § 11) wordt het ook aan elk woord, dat als hoofdwoord in een Gezegde voorkomt, toegevoegd om *twijfel, onzekerheid, toelating* of iets dergelijks uit te drukken; b. v. *am* ʔam ʔam ʔam ʔam ʔam \ *sakéhé wòng Djāwā l a n à n g ā w a d d n ā* (Ng.) *alle Javanen, het zij mannen of vrouwen*; *ʔam* ʔam ʔam ʔam ʔam \ *am* ʔam ʔam ʔam \ *bdtèn mawi abdi satoenggil-toenggilā* (Kr.) *zonder bedienden, al ware het een enkele*; *ʔam* ʔam ʔam ʔam ʔam \ *ʔam* ʔam ʔam ʔam \ *ésoek ā w ā n ā kowé katēmoe*

spreekt, of men zich onder de twee naamwoorden geheel afzonderlijke personen of zaken voorstelt, gebruikt men niet *an* \ maar *qan* \ of *an* *ayon* \ b. v. *an* *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* \ *karsán ipoen ki Djákká Pirangon* (Kr.), *de wil van Djákká Pirangon*; *ayon* *ayon* *ayon* \ *poetrán ipoen ratoe* (Kr.), *het kind van den vorst*. *an* *ayon* *ayon* \ *dahár ipoen sang nátdá* (Kr.) *de spijs van den vorst*. Evenwel bezigt men dan toch *an* \ wanneer eene herhaling van *an* *ayon* \ of *qan* \ onwelluidendheid zoude veroorzaken; b. v. *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* \ *griján ing tanggánipoen* (Kr.) in pl. v. *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* \ *grijánipoen tanggánipoen*, *het huis van zijn buurman*; *andk* *ing tanggáné* (Ng.) in pl. v. *ayon* *ayon* *ayon* \ *andké tanggáné*, *het kind van zijn buurman*.

Somtijds wordt *an* tegelijk met *qan* \ of *an* *ayon* \ gebruikt; b. v. *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* \ *noewoen sirnd nípoen ing bandjir topan* (Kr.) *smeekende om het ophouden van den waterloed*; *ayon* *ayon* *ayon* *ayon* \ *panggénán ipoen ing tjahjd wóntén bafoek* (Kr.), *de plaats van den glans (wdar de glans zich vertoonde) was zijn voorhoofd*.

Over de veronderstelling dat dit aanhechtsel *an* \ is samengetrokken uit het aanhechtsel *qan* \ en het voorvoegsel *an* \ zie men de *Beknopte Jav. Grammatica* van T. ROEDA, bl. 167 en 168.

§ 17. De verdubbeling en herhaling der woorden.

Er is onderscheid te maken tusschen de *herhaling* of het tweemaal uitspreken van een woord en de *verdubbeling* tot vorming van een nieuw woord, althans wat den vorm betreft, hoewel deze ook niet altijd te onderscheiden is.

De *herhaling* van het geheele woord kan alleen plaats hebben: bij grondwoorden, b. v. *ayon* \ *djaran-djaran* (Ng.),

paarden; bij Eenvoudige werkwoorden, wier beginletter achter den neusklink vervallen is, b.v. ဝိကဝိက \ nibá-nibá (Ng.) *zich telkens op den grond werpen*, van ဝိက \ tibá, *vallen*; ကော့ကော့ကော့ \ ngombé-ngombé (Kr. Ng.) *het een of ander drinken*, van ကော့ကော့ \ ombé, *drinken*; bij Accidenteele passieven, b.v. ကိကိကိကိကိ \ kíttingal-kíttingal (Kr.) *telkens zichtbaar worden*, van ကိကိကိ \ ningal, *zien*; en bij tweelettergrepige Toestandswwoorden, b.v. မေ့မေ့မေ့မေ့ \ moendoer-moendoer (Kr. Ng.) *steeds terugwijken*, van မေ့မေ့ \ oendoer, *het achteruitgaan*.

Bij de verdubbeling van een woord valt het volgende op te merken: woorden, die geene vóór-, achter- of tusschenvoegsels hebben, worden in hun geheel verdubbeld, b.v. ကော့ကော့ကော့ \ koedoe-koedoe (Ng.) ကိကိကိကိကိ \ kédah-kédah (Kr.) *steeds genoopt worden*, van ကော့ကော့ \ koedoe en ကိကိကိ \ kédah, *genoopt worden, moeten*; ကိကိကိကိကိ \ tèmèn-tèmèn (Kr. Ng.) *in vollen ernst*, van ကိကိကိ \ tèmèn, *ernstig*. Eenvoudige werkwoorden, wier beginletter achter den neusklink is verloren gegaan, behouden den neusklink ook in het tweede lid der verdubbeling, b.v. ဝိကိဝိကိ \ niti-niti (Kr. Ng.) *nauwkeurig onderzoeken*, van ဝိကိ \ titi, *nauwkeurig*; behalve wanneer de beginletter van het grondwoord eene *an* is, b.v. ကော့ကော့ကော့ကော့ \ ngahoeb-ahoeb (Kr. Ng.) *schuilen*, van ကော့ကော့ကော့ \ grondw. ကော့ကော့ကော့ \ ahoeb, *beschutting*. Wanneer het Werkwoord het Voorvoegsel *an* \ *a* voor zich heeft, wordt dit voorvoegsel niet herhaald, maar de neusklink ook voor het tweede lid, hoewel niet geschreven, toch in de uitspraak gehoord, b.v. ကိကိကိကိကိကိ \ ambédil-mbédil (Ng.) *aanhoudend schieten*, van ကိကိကိကိ \ ambédil, *schieten*. Transitieve werkwoorden nemen het voorvoegsel *an* \ *alleen* voor het eerste lid, den neusklink òf *alleen* voor het eerste lid òf voor beide, en de aanhechtsels *an* \ *en* ကိကိကိကိ \ *of* ကော့ကော့ \ *alleen* achter het laatste lid, maar ondergaan toch ook op het einde van het eerste lid de verandering, die somtijds door die aanhechtsels wordt veroorzaakt (§§ 5 en 6); b. v. ကော့ကော့ကော့ကော့ကော့ \ angroeboh-roeboehaké (Ng.)

၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *sikon-sikon* (Kr. Ng.) *winkelhaken*, van ၀၀၀၀ \ *sikoe*, een rechthoek; ၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *soekan-soekan* (Kr. Ng.) *feestvreugde*, *feestvieren*, van ၀၀၀၀ \ *soekā*, *vreugde*.

De beteekenis van de herhaling of verdubbeling van een woord wordt door den vorm zelven in het algemeen vrij duidelijk aangewezen; het is die van *nadruk*, *versterking*, *voortduring*, *herhaling*, die men aan de beteekenis van het enkele woord wil toevoegen. Zoo zegt men ook in het Nederlandsch tot iemand, dien men met nadruk wil aansporen om te vluchten: *vlucht! vlucht!* en: *het is een treurig, treurig (aller-treurigst) geval*; of met een Voegwoord: *hij keek en keek (keek overal, keek met inspanning), maar zag niets*. In het Javaansch heeft echter het spraakgebruik aan dezen woordvorm uitbreiding en wijziging van beteekenis gegeven, waaromtrent hier de voornaamste bijzonderheden worden opgegeven.

Bij Zegwoorden drukt de verdubbeling dikwijls *eene herhaling*, *voortduring* of *een op verschillende wijzen plaats hebben* van het accident uit; b.v. ၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *ambēdil-mbēdil* (Ng.) *aanhoudend* of *gedurig schieten*; ၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *anaken-naken* (Kr.) *gedurig vragen*, *allerlei vragen doen*; ၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *ngēling-ēling* (Ng.) *telkens aan iets denken*, *trachten zich iets te herinneren*; ၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *pating salēnggroek*, *wōntēn ingkang ming sēg-ming sēg* (Kr.) *het was een algemeen gejammer*, *er waren er die aanhoudend snikten*; ၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *saking agēnging prihhatos pangandikanipoen pēgat-pēgat* (Kr.) *door de grootheid van hare smart werden hare woorden telkens afgebroken*.

De verdubbeling van een Zegwoord dient somtijds ook tot *vermeerdering van den nadruk* of tot *versterking van de beteekenis*; b.v. ၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ *mriksan-mriksāni* (Kr. Ng.) *nauwkeurig onderzoek naar iets doen*, van ၀၀၀၀၀၀၀ \ *mriksāni*, *iets onderzoeken*. Vooral heeft zij deze kracht in negatieve

ကုလကေကျေတဲာ်ကဲမိမိမိကျေ \ *kowe' djdj' toetoer marang a di-a di koe* (Ng.) *gij moogt het niet vertellen aan mijne* (onderscheidene of een van mijne) *broeders*. ကုဝုကုလကေကျေမိမိမိကျေ \ *Kordwã loemadjëng ing sapoeroeg-poeroeg* (Kr.) *de Kordwã's vluchten in verschillende richtingen*. ကြိယမိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *grijánipoen pãrd alitalit* (Kr.) *de huizen der (meer en minder) geringelieden*.

Zoo worden ook de Vragende voornaamwoorden en de Vragende bijwoorden verdubbeld om een onbepaald voorwerp, een onbepaalden persoon of tijd, eene onbepaalde plaats, of deze in het algemeen uit te drukken; b.v. မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *sintën* (Kr.) မေမေ \ *sãpã* (Ng.) *wie?*, မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *sintën-sintën* en မေမေမေမေ \ *sãpã-sãpã*, *wie het ook zij, alwie*; မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *ing ëndi* (Ng.) *waar?* မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *ing ëndi-ëndi*, *waar ook, waar het ook zij*. မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *pintën* (Kr.) *hoeveel?* မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *pintën-pintën*, *hoeveel het ook zij, ik weet niet hoeveel wel*. Diezelfde beteekenis van algemeenheid of onbepaaldheid heeft de verdubbeling ook in woorden, die met het voorvoegsel မေ zijn samengesteld; b.v. မေမေကျေ \ *sa-oedjar-oedjãring wong* (Ng.) *al wat de menschen zeggen, wat de menschen ook zeggen*; မေမေမေမေမေမေကျေ \ *samãngsã-mãngsã* (Kr. Ng.) *te allen tijde, wanneer het ook zij*; မေမေမေမေမေကျေ \ *sadalan-dalan* (Ng.) *den geheelen weg langs*; မေမေမေမေမေမေကျေ \ *sakarëp-karëpmoe* (Ng.) *al wat gij verlangt, wat gij maar verlangt*.

Wanneer een Bijvoeglijk naamwoord, ook wanneer het als Zegwoord voorkomt, of een Bijwoord van hoedanigheid wordt verdubbeld, duidt dit een hoogen trap aan van de hoedanigheid, die door dat Bijvoeglijk naamwoord of Bijwoord wordt beteekend, zooals men dat in het Nederlandsch uitdrukt door bijvoeging van *zeer*, *erg* of *te*; b.v. မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *tijang kãtãh-kãtãh* (Kr.) *zeer vele menschen*; မိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *wëdoes kang majag-majag* (Ng.) *schapen die zeer vet zijn*; ကုမိမိမိမိမိမိမိကျေ \ *သေကျေမိမိမိမိမိမိကျေ* \ *dënë mëndã*

vermetel; *koewangs*al-koewangsoel (Kr.) omgekeerd en achterstevoor, van *koewang*soel, omgekeerd, ondersteboven, achterstevoor; *barang-bèrèng* (Kr. Ng.) wat het ook zij, het een of ander, van *barang*, iets; *sèlang-sèling* (Kr. Ng.) met allerlei afwisseling, bont door elkander, van *sèling*, afgewisseld; *djoerang-djarèng* (Kr. Ng.) bergkloven en ravijnen, van *djoer*ang, ravijn; enz.

§ 18. De Reduplicatie of herhaling van den eersten medeklinker.

Door Reduplicatie verstaat men de herhaling van den aanvangsmedeklinker van een woord met den daarbij behoorenden klinker; b.v. *toetoe*loeng (Kr. Ng.) tot hulp verstreken, van *toeloeng*, helpen.

Die eerste klinker wordt echter in de reduplicatie zeer dikwijls vervangen door eene toonlooze *a* of door de Pëpët; b.v. *mèmoelang* of *moemoelang* (Kr. Ng.) onderwijzingen geven, van *moelang* (grondw. *woelang*) onderwijzen; *tëtigã* of *tëtigã* (Kr.) *tëtigã* en *tëtigã* of *tëtigã* en *tëtigã*, drie, van *tigã* en *tëtigã*, drie; *djèdjampi* (Kr.) *tëtãmbã* (Ng.) geneesmiddelen gebruiken, eenig geneesmiddel, van *djampi* en *tãmbã*, geneesmiddel. En dit heeft altijd plaats, wanneer die eerste medeklinker geenen klinker bij zich heeft, zooals in *gëgramèn* of *gëgramèn* (Kr.) eenige koopwaar, van *gramèn*, koopwaar.

Woorden, die met eene *an* aanvangen, worden niet gereduceerd, omdat deze Aksârã in de uitspraak niet hoorbaar is; wil men daaraan de door de reduplicatie uitgedrukte beteekenis geven, dan wordt het geheele woord herhaald; b.v. *omah-omah* (Ng.) *gëgrijã* of *gëgrijã* (Kr.) gehuisd zijn, wonen, van *omah* en

bas (Kr.) ကိတော့ \ ttoekoe (Ng.) *het een of ander koopen, van တော့ \ toembas en တော့ \ toekoe, koopen; ကတော့ \ nanandoer (Ng.) het een of ander planten, van ကတော့ \ nandoer (grondw. တော့ \ tandoer), planten; ကတော့ ဝါကတော့ ကတော့ ကတော့ ကတော့ \ Sang Nāid anggagandjar doematəng balanipoen (Kr.) de vorst gaf verschillende belooningen aan zijn volk; ၍ wel, zij duidt op de onbepaaldheid der handeling, op een beproeven of pogen om de handeling te verrichten; b.v. ကတော့ ကတော့ ကတော့ \ akoe arəp loengā ambəbədil (Ng.) *ik wil uitschieten gaan, ik wil gaan beproeven iets te schieten, van ကတော့ \ ambədil, schieten; ကတော့ ကတော့ ကတော့ \ poetranipoen sowan angrarapoe doematəng ingkang rāmd (Kr.) zijn zoon verscheen voor hem en poogde zijn vader tot bedaren te brengen, van ကတော့ \ ngrapoe, tot bedaren brengen.**

De reduplicatie van een Bijvoeglijk naamwoord drukt een onbepaald voorwerp uit met de door dat woord beteekende hoedanigheid; b.v. ကတော့ \ wəwāngi (Kr. Ng.) *iets welriekends, welriekende dingen, van ကတော့ \ wāngi, welriekend; ကတော့ \ rəroebəd (Ng.) ကတော့ \ rəribəd (Kr.) iets lastigs, onaangenaamheid, van ကတော့ \ roebəd en ကတော့ \ ribəd, lastig, hinderlijk; en somtijds worden er dan ook wel bepaalde voorwerpen door aangeduid; zooals in ကတော့ ကတော့ \ lələmbat (Kr.) ကတော့ ကတော့ \ lələmboet (Ng.) *een geest, spook, eig. iets fijns, van ကတော့ ကတော့ \ ləmbat en ကတော့ ကတော့ \ ləmbot, fijn van stof of wezen.**

De éénlettergrepige Telwoorden worden altijd en sommige tweelettergrepige veelal geredupliceerd zonder verandering van beteekenis, wanneer zij eene hoeveelheid van bepaalde voorwerpen uitdrukken, en dan achter den voorwerpsnaam geplaatst (zie § 20); b.v. ကတော့ ကတော့ \ poetrā kəkālāh (Kr.) *twee kinderen; ကတော့ ကတော့ \ wong papat (Ng.) vier menschen, van ကတော့ \ kālāh, twee, en ကတော့ \ pat, vier.*

§ 19. Samengestelde woorden en uitdrukkingen.

Eigenlijk gezegde *samengestelde woorden*, waarin twee woorden tot eene volkomene wordeenheid worden verbonden, zooals in het Nederlandsche *boezemvriend*, *turfschip*, *ziekenhuis* enz., komen in het Javaansch, behalve in enkele eigenamen, zeer zelden voor. Menigvuldig zijn daarentegen de *samengestelde uitdrukkingen*, waarin twee woorden eenvoudig door nevenstelling bij elkander worden gevoegd om zoo te zamen één denkbeeld uit te drukken, dat in onze taal veelal door een samengesteld woord kan worden teruggegeven. In zulke samenstellingen is dan het eerste het hoofdwoord en het tweede de bepaling, juist omgekeerd als in het Nederlandsch; b.v. $\eta\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *tândâ-tangan* (Kr. Ng.) *handteekening*, van $\eta\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *tândâ* (Kr. Ng.) *teeken merk* en $\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *tangan* (Kr. Ng.) *hand*; $\kappa\sigma\gamma\gamma\kappa\sigma\tau\epsilon$ \ *banjoe-kali* (Ng.) *rivierwater*, van $\kappa\sigma\gamma\gamma$ \ *banjoe* (Ng.) *water* en $\kappa\sigma\tau\epsilon$ \ *kali* (Ng.) *rivier*; $\eta\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *wong lanang* (Ng.) *manspersoon, man*, van $\eta\kappa\sigma$ \ *wong* (Ng.) *mensch, persoon*, en $\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *lanang* (Ng.) *mannelijk, man*.

Eene andere soort van samengestelde uitdrukkingen is die, waarin twee zinverwante woorden of ook twee woorden van tegenovergestelde beteekenis, die in het Nederlandsch door een Voegwoord worden verbonden, zooals *kommer en verdriet*, *vreugde en blijdschap*, *koopen en verkoopen*, *geven en nemen*, eenvoudig naast elkander worden geplaatst; b. v. $\kappa\sigma\gamma\gamma\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *soekâ-pirënnâ* (Kr. Ng.) *vreugde en tevredenheid, verheugd en tevreden*, van $\kappa\sigma\gamma\gamma$ \ *soekâ* (Kr. Ng.) *vreugde, verheugd*, en $\pi\epsilon\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *pirënnâ* (Kr. Ng.) *tevredenheid, tevreden*; $\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *bâpâ-bijoeng* (Kr. Ng.) *vader en moeder, ouders*, van $\kappa\sigma\tau\epsilon$ \ *bâpâ* (Kr. Ng.) *vader*, en $\pi\epsilon\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *bijoeng* (Kr. Ng.) *moeder*; $\kappa\sigma\gamma\gamma\kappa\sigma\tau\epsilon$ \ *wâdyâ-bâliâ* (Kr. Ng.) *volk en manschappen, heerleger*, van $\kappa\sigma\gamma\gamma$ \ *wâdyâ* (Kr. Ng.) *volk*, en $\kappa\sigma\tau\epsilon$ \ *bâliâ* (Kr. Ng.) *volk, troep, bende*; $\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma\kappa\sigma\tau\epsilon\gamma\gamma$ \ *oetang-apiroetang*

(Ng.) schulden en schuldvordering hebben, van *oetang* (Ng.) schuld, en *apioetang* (Kr. Ng.) eene schuldvordering hebben; *adol-toekoe* (Ng.) koopen en verkoopen, van *adol* (Ng.) verkoopen, en *toekoe* (Ng.) koopen; ook *adol-tinoekoe*, verkoopen en gekocht worden, met elkander handeldrijven.

Omtrent deze beide soorten van samengestelde uitdrukkingen valt op te merken, dat daarin somtijds twee woorden, die tot verschillende taalsoorten behooren, met elkander worden verbonden, waardoor zij dan meer het karakter van samengestelde woorden verkrijgen; b.v. *tanëm-toewoeh* (Kr. Ng.) veldgewas, van *tanëm* (Kr.) plant, planten en *toewoeh* (Kr. Ng.) groeien; *ajam-alas* (Kr. Ng.) boschhoen, van *ajam* (Kr.) hoen, en *alas* (Ng.) bosch; *tan-pëgat* (Kr. Ng.) onafgebroken, van *tan* (Kw. anders alleen in poëzie in gebruik) niet, en *pëgat* (Kr. Ng.) afgebroken; *andap-asor* (Kr. Ng.) nederig en ootmoedig, van *andap* (Kr.) en *asor* (Ng.) laag, nederig.

Volkomen samengestelde woorden worden zoodanige uitdrukkingen, wanneer er door voor- of achtervoegsels afgeleide vormen van worden gemaakt; b.v. van *titimångsã* (Kr. Ng.) dagteekening (uit *titi*, dag van de maand en *mångsã*, maand, getijde), *nitimangsani*, dagteekenen, dateeren, en *katitimangsani*, gedateerd; van *abang-biroe* (Kr. Ng.) rood en blauw (uit *abang* (Ng.) rood, en *biroe* (Kr. Ng.) blauw), *ngabangbirdni* (Kr. Ng.) rood en blauw worden; *wonglanangé* (Ng.) haar man; *wongtoewamoe* (Ng.) uwe oude lui, uwe ouders. (1)

(1) In deze beteekenis worden *wongtoewamoe* en *wonglanangé* als samengestelde woorden beschouwd en nemen het Bezittelijk voornaamwoord achter zich; maar in andere uitdrukkingen, waarin een naam-

Hiertoe behooren ook de Wederkeerige werkwoordsvormen, waarover gesproken is in § 9; b.v. တွေ့ရှိရန်အတွက် *toeloeng-tinoeloeng*, *elkander helpen*; တွေ့ရှိရန်အတွက် တွေ့ရှိရန် *bagèk-binagèkakèn*, *elkander verwelkomen* enz. (Bl. 77 en 78).

Ook moeten hier vermeld worden de samenstellingen met het woord မာက *pàrà* in verschillende beteekenissen, dat dan veelal tot မြ *pra*, မြ *prè* of မြ *për* wordt verkort; zooals မာကတိလော *pàrà-ro-las* (Ng.) *in twaalven gedeeld*; မြဒါန *pra-tìlon* (Ng.) *derde gedeelte*, van ဒါန *tìlon*, *drie*; မြဒိပတိ *pra-dipati* (Kr. Ng.) voor မာကဒိပတိ *pàrà adipati*, *de Adipati's*.

Eindelijk valt nog op te merken dat in samengestelde woorden of uitdrukkingen de woorden dikwijls werden samengetrokken of verkort, en inzonderheid bij tweelettergrepige woorden, die van een éénlettergrepigen grondvorm zijn gemaakt, die grondvorm wordt gebezigd; b.v. မိမိတို့ *sittingil* (Kr.) in pl. v. မိမိတို့ *siti-inggil*, *de sittinggil*, *verheven plein voor het paleis*; မာသဗောဓိ *paḍang-boelan* (Kr. Ng.) *lichte maan*, *maanlicht*, van မာသ *paḍang*, *licht* en မာသဗောဓိ *rèmbœlan*, *de maan*; မာသဗောဓိ *dèlanggoeng* (Ng.) of မာသဗောဓိ *dalan-goeng* (Kr. Ng.) *grootte weg*, voor မာသဗောဓိ *dalan-agoeng*, van မာသ *dalan* (Ng.) *weg*, en မာသ *agoeng* (Kr.) *groot*; မာသဗောဓိ *wondéning* (Kr.) *nu*, *maar*, *voorts*, uit မာသဗောဓိ *wòntèn* (Kr.) *zijn*, en မာသဗောဓိ *déning* (Kr.) *alsook*, *alsmede*; မာသဗောဓိ *dilalah*, voor မာသဗောဓိ *dir-Allah*, en dit voor မာသဗောဓိ *takdir Allah* (Kr.) *Gods beschikking*; မာသဗောဓိ *bot-pakèwoeh* (Ng.) *zwaarigheid en moeilijkheid*, van မာသဗောဓိ *abot*, *zwaar*, *zwaarigheid*, en မာသဗောဓိ *pakèwoeh*, *moeilijkheid*.

woord door een ander woord als attriboot wordt bepaald, komt dit Voornaamwoord achter het hoofdwoord; b.v. မာသဗောဓိ *anàkè lanang* (Ng.) *zijn mannelijk kind*, *zijn zoon*.

§ 20. De Telwoorden.

Deze zijn :

A. Hoofdgetallen.

B. Rangschikkende telwoorden.

C. Breuken.

D. Vermenigvuldigende telwoorden.

E. Afzonderende telwoorden.

F. Verzamelende telwoorden.

A. Hoofdgetallen.

- 1   *m* \ *sa* \ *sa* (Kr. Ng.) *satoenggil* (Kr.) *satoenggil* (Md.) *sidji* of *sawidji* (Ng.).
- 2   *tu* \ *kalih* en *kali* \ *kali* (Kr.) *oro* \ *oro*, *orooro* of *orooro* \ *oro* (Ng.).
- 3   *tu* \ *tigã* ook *tigã* \ *tigã* en *tigã* \ *tigã* (Kr.) *tigã* en *tigã* \ *tigã* (Ng.).
- 4   *s* \ *sakawan* (Kr.) *pat* of *papat* \ *pat* (Ng.).
- 5   *q* \ *gangsã* \ *gangsã* (Kr.) *limã* \ *limã* (Ng.).
- 6   *l* \ *nem* of *nem* \ *nem* (Kr. Ng.).
- 7   *u* \ *pitoe* \ *pitoe* (Kr. Ng.).
- 8   *w* \ *wãloe* \ *wãloe* (Kr. Ng.).
- 9   *u* \ *sãngã* \ *sãngã* (Kr. Ng.).
- 10 *mo* \ *saddã* \ *saddã* (Kr.) *sapoeloh* \ *sapoeloh* (Ng.).
- 11 *mo* \ *sawãlas* \ *sawãlas* of *sawãlas* \ *sawãlas* (Kr. Ng.).
- 12 *mo* \ *kalih wãlas* \ *kalih wãlas* (Kr.) *oro las* \ *oro las* (Ng.).
- 13 *mo* \ *tigã wãlas* \ *tigã wãlas* (Kr.) *tigã las* \ *tigã las* (Ng.).
- 14 *mo* \ *kawan wãlas* \ *kawan wãlas* (Kr.) *pat bãlas* \ *pat bãlas* (Ng.).
- 15 *mo* \ *gangsã wãlas* \ *gangsã wãlas* (Kr.) *limã las* \ *limã las* (Ng.).

- 16 တင် ၊ မိန့်လေး ၊ *nəm bēlas* (Kr. Ng.).
- 17 တပ် ၊ မိန့်လေး ၊ *pitoe las* (Kr. Ng.).
- 18 တပ် ၊ ဂုဏ်လေး ၊ *wdloe las* (Kr. Ng.).
- 19 တပ် ၊ မင်္ဂလာ ၊ *sāngā las* (Kr. Ng.).
- 20 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *kalih dāsā* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *rong poe-loeh* (Ng.).
- 21 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *salikoer* (Kr. Ng.).
- 22 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *kalih likoer* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *ro likoer* (Ng.).
- 23 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigā likoer* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloe likoer* (Ng.).
- 24 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *kawan likoer* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *pat likoer* (Ng.) of မိန့်လေး ၊ *sēlawé prah* (Kr. Ng.).
- 25 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *salawé* of မိန့်လေး ၊ *sēlawé* (Kr. Ng.).
- 26 တွဲ ၊ မိန့်လေး ၊ *nəm likoer* (Kr. Ng.).
- 27 တွဲ ၊ မိန့်လေး ၊ *pitoe likoer* (Kr. Ng.).
- 28 တွဲ ၊ ဂုဏ်လေး ၊ *wdloe likoer* (Kr. Ng.).
- 29 တွဲ ၊ မင်္ဂလာ ၊ *sāngā likoer* (Kr. Ng.).
- 30 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh* (Ng.).
- 31 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā satoenggil* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh sidji* (Ng.).
- 32 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā kalih* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh loro* (Ng.).
- 33 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā tigā* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh tēloe* (Ng.).
- 34 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā sakawan* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh pat* (Ng.).
- 35 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā gangsal* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh limā* (Ng.) ကပ်လေး ၊ *salapan* (Kr. Ng.)
- 36 တွဲ ၊ ကပ်လေး ၊ *tigang dāsā nəm* (Kr.) ကပ်လေး ၊ *tēloeng poeloeh nəm* (Ng.).

- 40 60 \ ကဝေဝေ \ *kawan dāsā* (Kr.) မင်္ဂလ \ *patang poeloeh* (Ng.).
- 41 6၀၀ \ ကဝေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *kawan dāsā satoenggil* (Kr.) မင်္ဂလ \ *patang poeloeh sidji* (Ng.).
- 50 ၅၀ \ ခေ \ *sèkēt* (Kr. Ng.).
- 51 ၅၀၀ \ ခေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *sèkēt satoenggil* (Kr.) ခေဝေဝေဝေဝေ \ *sèkēt sidji* (Ng.).
- 60 ၂၀ \ မေဝေဝေ \ *sawidak* (Kr. Ng.).
- 70 ၇၀ \ မေဝေဝေဝေ \ *pitoeng dāsā* (Kr.) မေဝေဝေဝေ \ *pitoeng poeloeh* (Ng.).
- 80 ၈၀ \ ဝေဝေဝေဝေဝေ \ *wdloeng dāsā* (Kr.) ဝေဝေဝေဝေဝေ \ *wdloeng poeloeh* (Ng.).
- 90 ၉၀ \ မေဝေဝေ \ *sangang dāsā* (Kr.) မေဝေဝေဝေ \ *sangang poeloeh* (Ng.).
- 100 ၁၀၀ \ မေဝေ \ *satoes* (Kr. Ng.).
- 101 ၁၀၀၀ \ မေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *satoes satoenggil* (Kr.) မေဝေဝေဝေ \ *satoes sidji* (Ng.).
- 110 ၁၀၀၀၀ \ မေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *satoes sādāsā* (Kr.) မေဝေဝေဝေဝေ \ *satoes sapoeloeh* (Ng.).
- 200 ၂၀၀ \ ကဝေဝေဝေဝေ \ *kallh atoes* (Kr.) ကဝေဝေဝေဝေဝေ \ *rong atoes* (Ng.).
- 300 ၃၀၀ \ ကဝေဝေဝေဝေဝေ \ *tigang atoes* (Kr.) ကဝေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *tēloeng atoes* (Ng.).
- 1000 ၁၀၀၀ \ ဝေဝေ \ *səwoe* (Kr. Ng.).
- 2000 ၂၀၀၀ \ ကဝေဝေဝေဝေ \ *kallh əwoe* (Kr.) ကဝေဝေဝေဝေဝေ \ *rong əwoe* (Ng.).
- 3000 ၃၀၀၀ \ ကဝေဝေဝေဝေဝေ \ *tigang əwoe* (Kr.) ကဝေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *tēloeng əwoe* (Ng.).
- 10 000 ၁၀၀၀၀ \ မေဝေဝေ \ *salēksā* (Kr. Ng.).
- 20 000 ၂၀၀၀၀ \ ကဝေဝေဝေဝေဝေ \ *kallh lēksā* (Kr.) ကဝေဝေဝေဝေဝေဝေ \ *rong lēksā* (Ng.).
- 100 000 ၁၀၀၀၀၀ \ မေဝေဝေ \ *sakēfi* (Kr. Ng.)

200 000	၂၀၀၀၀၀ \ ကလ်ကဲနီ \ <i>kallh kěti</i> (Kr.) ၇၀၀၀၀၀ \ <i>rong kěti</i> (Ng.).
1000 000	၁၀၀၀၀၀၀ \ သေယုဆ \ <i>sajoetá</i> (Kr. Ng.).
2000 000	၂၀၀၀၀၀၀ \ ကလ်ကဲနီ \ <i>kallh joetá</i> (Kr.) ၇၀၀၀၀၀ \ <i>rong joetá</i> (Ng.).
10 000 000	၁၀၀၀၀၀၀၀ \ သေင်္ဂ \ <i>sawěndrā</i> (Kr. Ng.).
100 000 000	၁၀၀၀၀၀၀၀၀ \ သေင်္ဂ \ <i>sabārā</i> (Kr. Ng.).
1000 000 000	၁၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ သေင်္ဂ \ <i>sagoelmā</i> (Kr. Ng.).
10 000 000 000	၁၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ သေင်္ဂ \ <i>satjamoe</i> (Kr. Ng.).
100 000 000 000	၁၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ သေင်္ဂ \ <i>sawoerdā</i> (Kr. Ng.).
1000 000 000 000	၁၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀ \ သေင်္ဂ \ <i>sakirnā</i> (Kr. Ng.).

Vele van deze telwoorden hebben iets bijzonders in hunne samenstelling of hun gebruik, zooals nu zal worden aangetoond.

သေ \ *sa* beteekent *één*, bepaaldelijk *een geheel*, en wordt gebruikt voor benamingen van onstoffelijke voorwerpen, b.v. သေစာ \ *sanapas* (Kr. Ng.) *ééne ademhaling*; သေစိတ် \ *sakědap* (Kr.) *één oogeblik*; ook in eene samengestelde benaming van hoeveelheid, b.v. သေငွေ \ *saroepjah* (Kr. Ng.) *één gulden*, d. i. de waarde van een gulden, niet een guldenstuk.

တေ \ *toenggil* en တေ \ *toenggal* beteekenen *eenheid*; သေတေ \ *toenggil* \ en သေတေ \ *toenggal* \ is dus letterlijk *ééne eenheid*; het laatste woord komt ook veel in Krāmā voor.

သေ \ *sidji* is samengetrokken uit သေ \ *sa* en သေ \ *idji*, *korrel*, welk woord dan eveneens gebruikt wordt als in het Maleisch *bidji*, *boewah* enz. in de beteekenis van *stuk*; သေ \ *sidji* is dus eigenlijk *één stuk*. In plaats van သေ \ *idji* \ zegt men ook သေ \ *widji*, en dus voor သေ \ *idji* \ ook သေ \ *sawidji*. Al deze woorden worden zoowel met betrekking tot personen als tot zaken gebruikt.

ကလ် \ *kallh* en de andere Telwoorden, van welke hierboven een gereduplicateerde vorm is opgegeven, worden alleen gereduplicateerd gebruikt wanneer men een bepaald getal bijzondere voorwerpen wil aanduiden, en dan achter het Naam-

Telwoord geplaatst daarbij moeten worden *opgeteld*; b.v. $\eta\tau\omicron\iota$ $\alpha\upsilon\lambda\alpha$ \ *ro las*, *twalf* (2 + 10), $\eta\alpha\iota\sigma\upsilon\lambda\iota\alpha\eta$ \ *wðloe likoer*, *achtentwintig* (8 + 20).

$\alpha\alpha\alpha\alpha$ \ en $\alpha\alpha\epsilon\sigma\upsilon\gamma\gamma$ \ zijn samengesteld uit $\alpha\alpha$ \ en $\alpha\alpha\alpha$ \ *dðsð* (Kr.) $\epsilon\gamma\sigma\upsilon\gamma$ \ *poeloeh* (Ng.) *tiental*; zij beteekenen dus letterlijk *een tiental*. Om de overige ronde tientallen te vormen wordt dit $\alpha\alpha$ \ dan eenvoudig vervangen door $\alpha\alpha\alpha\iota$ \ $\eta\tau\omicron\iota$ \ $\alpha\alpha\alpha\alpha$ \ enz.; b.v. $\alpha\alpha\alpha\iota\alpha\alpha\alpha$ \ (Kr.) $\eta\tau\omicron\iota\epsilon\gamma\sigma\upsilon\gamma$ \ (Ng.) *twee tientallen*, d.i. *twintig*, en zoo verder tot en met *negentig*. Slechts de twee tientallen *vijftig* en *zestig* worden niet op deze wijze uitgedrukt maar hebben afzonderlijke benamingen; het eerste $\eta\alpha\alpha\alpha\iota\alpha\eta$ \ *sèkèt*, en het tweede $\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\alpha\eta$ \ *sawidak*. Deze beide woorden zijn blijkbaar samengesteld met $\alpha\alpha$ \ de beteekenis van het overige gedeelte is niet geheel zeker.

De getallen van *elf* tot *negentien* worden uitgedrukt door het woord $\beta\alpha\alpha\alpha$ \ *wèlas* (Kr.) $\beta\eta\alpha\alpha\alpha$ \ *bèlas* of, achter een Telwoord dat op een klinker eindigt, $\alpha\alpha\alpha\eta$ \ *las* (Ng.), dat alleen in deze samenstelling voor *tien* wordt gebruikt, en waarvóór dan het woord wordt geplaatst, dat de bij te voegen eenheden aanwijst; b.v. $\beta\iota\alpha\eta\alpha\alpha\alpha$ \ *pitoe las*, *zeventien*.

Op gelijke wijze worden de getallen van *een en twintig* tot *negen en twintig* gevormd door het getal, dat de eenheden uitdrukt, te plaatsen vóór het woord $\alpha\iota\alpha\eta$ \ *likoer* (Kr. Ng.) dat ook alleen in deze samenstelling *twintig* beteekent; b.v. $\beta\iota\alpha\eta\alpha\iota\alpha\eta$ \ *drie en twintig*. Hiervan is alleen uitgezonderd het getal *vijf en twintig*, waarvoor men nimmer $\alpha\iota\alpha\eta\alpha\iota\alpha\eta$ \ (Kr.) of $\alpha\iota\alpha\alpha\alpha\iota\alpha\eta$ \ (Ng.) zegt, maar altijd het woord $\alpha\alpha\alpha\alpha\eta$ \ *salawé* of $\beta\iota\alpha\alpha\eta$ \ *sèlawé* gebruikt, waarvan de oorspronkelijke beteekenis is *eene streng* van vier en twintig of vijf en twintig draden; daarom voegt men hierbij somtijds het woord $\beta\eta\eta\eta\alpha\eta$ \ *bèntèt* (Ng.) *vol*, dus $\alpha\alpha\alpha\eta\alpha\beta\eta\eta\eta\alpha\eta$ \ *salawé bèntèt*, *volle vijf en twintig*; in tegenstelling van $\alpha\alpha\alpha\eta\alpha\alpha\alpha\eta$ \ *salawé prah*, hetgeen *bijna vijf en twintig*, *op één na vijf en twintig* beteekent en veel voor *vier en twintig* wordt gebruikt; voor dit

ကတေဝေ \ *njakawan* (Kr.) *တေဝေ* \ *mapat* (Ng.) *elk vier*.
မိတ်ဝေ \ *anggangsai* (Kr.) *မိတ်* \ *nglimd* (Ng.) *elk vijf*.
မိတ် \ *ngènm* (Kr. Ng.) *elk zes*.
ကတေဝေ \ *njaddsd* (Kr.) *ကတေဝေ* \ *njapoeloh* (Ng.) *elk tien*.
ကတေဝေ \ *ngallh wèlas* (Kr.) *ကတေဝေ* \ *ngro las* of
မိတ်ဝေ \ *ngèro las* (Ng.) *elk twaalf*.
မိတ်ဝေ \ *nigang ddsd* (Kr.) *မိတ်ဝေ* \ *nèloeng poeloh* (Ng.)
elk dertig.
ကတေဝေ \ *njatoes* (Kr. Ng.) *elk honderd*.

Dezelfde verandering ondergaat ook het woord *မိတ်* \ *ptntèn* (Kr.) *မိတ်* \ *pirid* (Ng.) *hoeveel?* Om te vragen *hoeveel elk?* of *hoeveel het stuk?* zegt men *မိတ်* \ *mintèn* en *မိတ်* \ *mirid* (*မိတ်* \ *mirang*). Bijv. *ကတေဝေ* \ *batoerkoe wis takgandjar nglimang réal* (Ng.) *ik heb mijne bedienden beloond ieder met vijf realen; ကတေဝေ* \ *oewdh iki rëgdané n'loeng doewit* (Ng.) *deze vruchten kosten elk drie duiten of drie duiten het stuk; ကတေဝေ* \ *kapal koeld rëginipoen nigang atoës roepijah* (Kr.) *mijne paarden kosten driehonderd gulden het stuk; ကတေဝေ* \ *ngé iki mirang wdnge?* *wdnge njawidak* (Ng.) *hoeveel menschen zijn er in elk van deze dorpen? In elk zestig menschen*.

F. Verzamelende telwoorden.

De Verzamelende telwoorden, zooals *vijf aan vijf*, *bij tien*, *bij honderden* enz., worden gevormd door achter het Hoofdtel het aanhechtsel *ကတေဝေ* \ *an* te voegen, dat in dit geval eene collectieve beteekenis heeft (zie bl. 81 en 102). De Telwoorden, die met *ဝေ* \ *sa*, *één* zijn samengesteld, verliezen dan natuurlijk dit voorvoegsel; zooals: *မိတ်* \ *poelohan* (Ng.) *bij tien*, *bij tientallen*; *ကတေဝေ* \ *atoesan* (Kr. Ng.) *bij honderden*; letterlijk: *meerdere* of *veel tientallen*, *honderdtallen* enz. *zijn*. Bijv. *မိတ်* \ *sadnténipoen tijang ingkang masoek islam* \ *ကတေဝေ* \ *sadnténipoen*

ḱawoeld of *ḱawoeld* (Kr.). Dit woord beteekent eigenlijk *onderdaan*, *dienaar*, en wordt dus alleen gebruikt tegen hoogereren in rang. Het wordt in het gesprek altijd, en in geschriften meestal, samengetrokken tot *ḱoeld*; b.v. *ḱoeld badé dipoen pèdjahi kalih ratoe* (Kr.) *ik zal door den vorst gedood worden*. Vorsten aan huns gelijken schrijvende plaatsen vóór dit woord somtijds *pandjèngan*, *staat*, *regering*, *bewind*; zoo schrijft de Soesoehoenan van Soerakarta aan den Gouverneur Generaal DE KOCK *pandjèngan koeld sampoen anampèni kabar*, *mijn bewind heeft* (d. i. *ik heb*) *bericht ontvangen* enz.

manirā (Ng.). Dit woord wordt door vorsten en ambtenaren tegen hunne onderhoorigen in bevelschriften en andere officieele stukken gebruikt; bijv. *ing sahiki pakénirā manirā tĩmbáli loemēboe marang ing nagārā* (Ng.) *nu roep ik u op om in de hoofdplaats te komen*. In gedichten bezigt men het naar willekeur, als de maat of het Javaansche rijm zulks vereischt. In het gesprek wordt *manirā* alleen gebruikt in de hoftaal (*Bāsā Kraton*); tusschen onderdanen in tegenwoordigheid van den vorst, ook door den vorst tegen zijne hofgroten, alsmede door personen die een mondelingen last van den vorst aan een ander overbrengen.

ingsoen, somtijds verkort tot *soen*, wordt in de Vorstenlanden uitsluitend door den vorst tegen zijne onderdanen gebruikt. Hij voegt somtijds het boven vermelde *manirā* daarvóór; bijv. *sirā angatoeri lajang marang ing pandjèngan ingsoen*; *ijā oewis ingsoen tampáni* (Ng.) *gij hebt mij een brief gezonden; welnu ik heb dien ontvangen*. In verschillende andere streken van Java wordt *ingsoen* op sommige plaatsen ook in het dagelijksch gesprek in het Ngoko en Madyā gebruikt; en in gedichten

algemeen in den verheven stijl, en waar godheden sprekende worden ingevoerd; bijv. *lah botjah soen popoan marang sird ikoe; kabèh pàdà pirsàkènd toetoer i ngsoen* (Ng.) *o mijne kinderen, ik zal u onderrichten; verneemt allen mijne onderrichting.*

Behalve de hierboven opgegeven woorden, die als de eigenlijk-gezegde Voornaamwoorden van den Eersten persoon mogen aangemerkt worden, zijn er op verschillende plaatsen van Java nog onderscheidene woorden als zoodanig in gebruik; bijv. *rejang*, *injong*, *mami*, *ingong* of *ngong*, *ingwang*, *oeloen*, *katèngsoen*, *katèngwan*, *katèngong* (of bij verkorting *katèng*, *katèngwan*, *katèngong*), *mdrà*, *mènd*, *kami*, *kità*, enz., waarvan men de beteekenis zie in het Woordenboek. Sommige van deze komen ook in geschriften, vooral in gedichten en wajang- (tooneel-) verhalen voor. Daarenboven bedienen zich de Javanen, als zij van zichzelf tegen vorsten of grooten spreken, nog van allerlei nederige uitdrukkingen, die niet als Voornaamwoorden kunnen beschouwd worden; zooals *ambà*, *patik*, *abdi*, *dienaar*, *slaaf*; *abdi datèm*, *dienaar van het paleis*, of van *Uwe Majesteit*, *gèbal sampéjan*, *stof uwer voeten*, *badan kawoeld*, *lichaam van uw dienaar*, *mijn persoon*, en dergelijke.

b. *Van den Tweeden persoon.*

kowé (Ng.), de gewone uitdrukking voor *gij*, *jij*. Men gebruikt dit woord tegen zijne minderen, ook wel in gemeenzaamen stijl tegen zijns gelijke. Bijv. Adji Sàkà zegt tegen zijnen bediende: *kowé kéné bahé* (Ng.) *blijf jij maar hier*. Op sommige plaatsen zegt men voor *gij*, ook *kdwèn* of *kdhèn*.

sampéjan (Kr.). Dit woord beteekent eigenlijk

vosten, en wordt gebruikt tegen hooger en in rang of jaren; evenwel bezigen het ook onderling lieden van gelijken rang, die elkander overigens vreemd zijn. Zoo schrijven bijv. twee Radèns van gelijken rang aan elkander: ကုလမာယောဂဗ္ဗေယျေ
 ဓိယံသုက္ခိယံမိတက္ခယသိဝိသေသီယေယောဂံ \ koelâ sampoèn
 anampèni wangsoelâni poen sêrat koelâ ingkang datêng sampé-
 jan (Kr.) ik heb het antwoord op mijnen brief aan u ontvangen.

Wanneer men tot vorstelijke of andere hooggeplaatste personen spreekt, plaatst men vóór dit woord gewoonlijk မာဏိမ္ဘိတော \ (Zie bl. 156). Zoo schrijft de Pangéran Arjâ Prawirâ aan den Rijksbestuurder Sâsrâ-diningrat: ကုလမာယောဂဗ္ဗေယျေ
 မာဏိမ္ဘိတောယောဂံ \ koelâ ngatoeri oeningâ doematêng
 pandjênêngan sampéjan (Kr.) ik geef kennis aan u
 of uwe hoogheid. Doch het wordt ook wel tegen niet zoo hooggeplaatsten gebezigd, althans in geschriften; bijv. in de *Geschiedenis van Pirangon* zegt Mozes tegen zijn aanstaanden schoonvader Soengèb: ဣတိမာဏိမ္ဘိတောယောဂံ
 လ \ မုတ္တမံ \ dénè pandjênêngan sampéjan dângoe
 ndâmâ koelâ; poen Moesâ (Kr.) en gij (Uw Edele) vraagt
 naar mijn naam; die is Mozes.

မာဏိမ္ဘိတော \ en မာဏိမ္ဘိတော \ worden dikwijls, en ook andere woorden somtijds, verbonden met het woord မာဏိမ္ဘိတော \
 dalêm (Kr.) paleis, als Genitiefbepaling (of Bezittelijk voor-
 naamwoord), wanneer men tot vorsten of zeer aanzienlijke personen spreekt; bijv. ကုလမာယောဂဗ္ဗေယျေ
 မာဏိမ္ဘိတောယောဂံ \ မာဏိမ္ဘိတောယောဂံ
 ကိုလံ အာဂာတေဝိသေသီယေယောဂံ
 ကိုလံ \ bândjing karaton dalêm poenikâ sa-abdi dalêm
 sadajanipoen karisak (Kr.) dat paleis van Uwe Majes-
 teit en alle dienaren van Uwe Majesteit zullen vernietigd worden.

သိဝိသေသီယေယောဂံ \ (Md.) of iets beleefder မာဏိမ္ဘိတော \ andikâ. (Kr.). Dit woord wordt gebruikt tusschen gelijken in rang, en ook

achting of eerbied toedragen of verschuldigd zijn. Zij bezigen dan liever een Naamwoord, dat den rang of titel van den bedoelden persoon, of den graad van bloedverwantschap waarin men tot hem staat, uitdrukt; en deze worden dan in alle drie de personen gebruikt, zoodat het alleen uit den samenhang kan blijken of men *van* of *tot* iemand spreekt. Hierboven zijn daarvan reeds voorbeelden medegedeeld. En die benamingen van bloedverwantschap worden ook dikwijls gebruikt jegens personen, tot welke men in geene of ook in andere dan de door zulk een woord uitgedrukte familiebetrekking staat. Zoo zegt een man tegen zijne vrouw $\text{am}^{\text{a}} \text{adi}$ \ (Kr. Ng.) *jongere zuster*, en de vrouw van zichzelf sprekende tegen haren man noemt zich ook zoo. Ook personen, die elkander niet kennen, spreken, naar gelang van het verschil in leeftijd, elkander aan als $\text{am}^{\text{a}} \text{adi}$ \ *jongere broeder* of $\text{am}^{\text{a}} \text{in}$ \ *kakang* (Kr. Ng.) *oudere broeder*. $\text{am}^{\text{a}} \text{in}$ \ *soedârâ* (Kr. Ng.) *broeder*, wordt tusschen Europeanen en Inlanders gebruikt in den zin van ons *vriend*. $\text{am}^{\text{a}} \text{in}$ \ *kaki* of in \ *ki* (Kr. Ng.) *oud man* en $\eta \text{am}^{\text{a}} \text{is}$ \ *éjang* (Kr. i.) *grootvader* zegt men tegen een bejaard man; en $\text{in}^{\text{a}} \text{mas}$ \ *ki mas*, zegt de vrouw wel tegen haren man; enz.

Het Onbepaald Voornaamwoord *men* wordt uitgedrukt door $\text{in}^{\text{a}} \text{is}$ \ *tjang* (Kr.) ηis \ *wong* (Ng.) *mensch, menschen* (Maleisch orang \ *orang*, Engelsch *man, men, people*), of door het Subjectief passief van den 3^den persoon zonder bijvoeging van een bepaald subject; bijv. $\eta \text{in}^{\text{a}} \text{is} \eta \text{am}^{\text{a}} \text{is} \eta \text{am}^{\text{a}} \text{is}$ \ *wong anggolèki* of $\text{in}^{\text{a}} \eta \text{am}^{\text{a}} \text{is} \eta \text{am}^{\text{a}} \text{is}$ \ *di golèki* (Ng.) *men zoekt er naar of er wordt naar gezocht*.

De Onbepaalde Voornaamwoorden *het* en *er*, als onbepaald subject, bestaan ook niet maar zijn in het Zegwoord begrepen; b.v. $\text{in}^{\text{a}} \text{is} \eta \text{am}^{\text{a}} \text{is} \eta \text{am}^{\text{a}} \text{is}$ \ *nagari Bali w ò n t è n tjang* (Kr.) *er was een man in het land Bali*. Dat *er* ook door het Subjectief passief kan worden uitgedrukt, blijkt uit het voorbeeld hierboven; somtijds wordt het ook wel omschreven door $\eta \text{in}^{\text{a}} \text{is}$ \ *wòntèn* (Kr.) $\text{am}^{\text{a}} \text{in}$ \ *ânâ* (Ng.) *zijn, er zijn*; b.v. $\text{am}^{\text{a}} \text{in}$

ရှင်တကွဲ, *ān ā wong kagantoeng* (Ng.) *er wordt iemand opgehangen*, maar dat is dan eigenlijk *er is iemand opgehangen wordende*.

Voor *iemand* zegt men ရှင်, *tjang* of ရှင်ရှင်, *titjang* (Kr.) ရှင်, *wong* of ဟူရှင်, *oewong* (Ng.) *persoon, mensch*; voor *iets* ပုဒ်ပုဒ်, *poendpō-poendpō* (Kr.) တတတ, *ndpō-ndpō* (Md.) တတတ, *pō-pō* (Ng.) *wat of wat, het een of ander*; voor *de een of ander, wie het ook zij*, ရှင်ရှင်, *sintēn-sintēn* of ရှင်ရှင်, *sintēn-sintēn* (Kr.) တတတ, *sāpō-sāpō* of တတတ, *sāpō-sāpō* (Ng.); voor *eenig, het een of ander*, တ, *barang* (Kr. Ng.); voor *elk, elkeen, ieder, iedereen*, တ, *sabēn* (Kr. Ng.) *telkens*, met bijgevoegd Zelfstandig naamwoord, b.v. တ, *sabēn dīntēn* (Kr.) *elken dag*, တ, *sabēn wong* (Ng.) *ieder mensch, iedereen*. *Allerlei* wordt veelal uitgedrukt door verdubbeling van het Zelfstandig naamwoord; zie blz. 132.

B. *Wederkeerige voornaamwoorden.*

Deze worden uitgedrukt door bij het Persoonlijk voornaamwoord de woorden ရှင်, *pijambak* of ရှင်, *pijambakipoen* (Kr.) ရှင်, *déwé* of ရှင်, *déwéké* (Ng.) *zelf, zichzelf te voegen*; bijv. ရှင်, *jén ora a koe déwé sing ndjaloe* (Ng.) *als ik zelf er niet om vraag* enz.

Eene andere manier is, de woorden တ, *sarirā* of တ, *salirā* (Kr.) တ, *awak* (Ng.) တ, *badan* (Kr. Ng.) *lichaam*, met de Bezittelijke voornaamwoorden, of de Persoonlijke als Genitief-bepaling, te verbinden; als တ, *badan koelā* (Kr.) တ, *awakkoe* (Ng.) *mijn lichaam, ikzelf, mijzelf*; တ, *badānipoen* (Kr.) တ, *awòkè* (Ng.) *zijn lichaam, hijzelf, zich zelven*; တ, *toetoehēn sarirā nirā* (Ng.) *wijt het u zelven*.

ရှင်, *en* ရှင်, *beteekent ook, evenals* ရှင်, *sēn-diri* in het Maleisch, *van zelf, uit eigen beweging, zonder iemands toedoen*; bijv. တ, *တ, တ, တ*, *တ, တ, တ*

ကျဉ်းစာ ဝါးစာ \ balésawo moengël angrangên, bdtên mawi tinêboeh moengël p i j a m b a k (Kr.), het geluid van de gamelan deed zich hooren; zonder dat zij geslagen werd klonk zij v a n z e l f.

Voorts beteekent het ook alleen; bijv. ဝါးစာ ဝါးစာ \ amoeng ki Patih Aman p i j a m b a k ingkang sakalangkoeng boengûhipoen (Kr.) slechts de Patih Aman a l l é é n was zeer verheugd. En zoo wordt het ook gebruikt om eene eigenschap of hoedanigheid van eenig voorwerp in tegenstelling van alles anders aan te duiden en zoo den Overtreffenden trap uit te drukken; bijv. ဝါးစာ ဝါးစာ \ rēdi poenikā agēng p i j a m b a k (Kr.) die berg is a l l e e n g r o o t, d. i. d e g r o o t s t e.

C. Bezittelijke voornaamwoorden.

Ter vervanging van de Bezittelijke voornaamwoorden worden veelal de Persoonlijke of als zoodanig gebruikte uitdrukkingen als Genitief-bepaling gebezigd; b.v. ဝါးစာ ဝါးစာ \ grijā koelā (Kr.) huis van mij, mijn huis; ဝါးစာ ဝါးစာ \ parēntah poekoeloen (Kr.) mijnheers bevel, uw bevel; ဝါးစာ ဝါးစာ \ grijā sampéjan (Kr.) huis van u, uw huis. Omtrent dit woord ဝါးစာ ဝါးစာ \ valt op te merken, dat men het hier niet mag gebruiken wanneer men tegen iemand spreekt van een ander, die gelijk met of hooger in rang is dan de aangesprokene; men gebruikt dan het woord ဝါးစာ ဝါးစာ \ Zoo zegt men b.v. niet ဝါးစာ ဝါးစာ \ rāmā sampéjan, uw vader, maar ဝါးစာ ဝါးစာ \ rāmā idjēngandikā. — Ook het woord ဝါးစာ ဝါးစာ \ dalēm, paleis (bl. 158), wordt zoo dikwijls als Bezittelijk voornaamwoord omtrent vorsten gebezigd; b.v. ဝါးစာ ဝါးစာ \ karaton dalēm (Kr.) uw paleis, Uwer Majesteits paleis; en zoo ook in ဝါးစာ ဝါးစာ \ abdi dalēm, Uwer Majesteits dienaar, ik (bl. 157).

De eigenlijke Bezittelijke voornaamwoorden zijn de aanhechtsels ဝါးစာ \ koe (Ng.) mijn, ons, ဝါးစာ \ moe, soms ook ဝါးစာ \ amoe (Ng.) uw, ဝါးစာ ဝါးစာ \ ipoen (Kr.) ဝါးစာ \ é (Ng.) zijn, haar, hun.

genoemd heeft; b.v. *ရေတံခွန်ကုန်ကုန်* *sih an aq dān si m aq* \ *ရေတံခွန်ကုန်ကုန်* \ *wōntēn oemboel ingkang dapoer pèksi garoedā, toj d n i p o e n mēdal saking tjoetjoek* (Kr.) *er was eene fontein, die den vorm had van een garoeda; het water kwam uit zijn bek; မရတံခွန်ကုန်ကုန်* \ *sih tjoetjoek* \ *ဆီရီကုန်ကုန်* \ *sarē wōntēn ing gēdngan; ing rikoe wōntēn ka fillipoen mās* (Kr.) *zij sliep in de kamer; daar was een gouden rustbank; မုတ္တမကုန်ကုန်* \ *poenikā soemoeripoen* (Kr.) *dit is de put* (waarvan vroeger gesproken was). Voorts worden deze aanhechtsels ook dikwijls zoo gebruikt, wanneer een woord, dat eigenlijk een Bijvoeglijk naamwoord is, gebezigd wordt als Zelfstandig, en wel duidelijkheidshalve; b.v. *တိရိစ္ဆာန်ကျွန်း* \ *g ē d é n é goenoeng iki* (Ng.) *de grootte van dezen berg*, terwijl *တိရိစ္ဆာန်ကျွန်း* \ *g ē d é goenoeng iki* zoude beteekenen *deze berg is groot*. In al deze gevallen vervangt dit Voornaamwoord ons Bepalend lidwoord.

In Ngoko heeft men als Bezittelijk voornaamwoord van den Tweeden persoon (*uw*) nog het aanhechtsel *အိက* \ *irā* (dat eene wijziging is van *အိက* \ en dus oorspronkelijk tot den Derden persoon behoort; zie bl. 160), dat geheel op dezelfde wijze als *အိက* \ met de woorden wordt verbonden; b.v. *အိကရတီ* \ *ကျွန်ုပ်တို့အိက* \ *ing mēngko ratoen ir ā salin, ratoen ir ā lawas woes mati* (Ng.) *thans verwisselt u w vorst; u w vorige vorst is overleden*.

Als Bezittelijk voornaamwoord van den Tweeden persoon treft men ook nog in gedichten aan het aanhechtsel *အိက* \ *tā*, dat achter een klinker door den neusklank *n* wordt voorafgegaan. Het is van Kawischen oorsprong, wordt in proza nooit gebruikt, en behoort, evenals *အိက* \ oorspronkelijk tot den Derden persoon. B.v. *အိကက* \ *ānaktā, uw kind*, van *အိက* \ *ānak*; *အိကမ* \ *iboentā, uwe moeder*, van *အိက* \ *iboē*; *အိက* \ *praboe* (Kr. i.) *de wil van den vorst of uw wil*, van *အိက* \ *karsā*.

zin geplaatst zonder andere beteekenis dan om daaraan den vragenden vorm te geven, gelijk het Fransche *est-ce que*? b.v. *ḥpā kowé manoet ing saka-rěpkoe* (Ng.) *schikt gij u naar al wat ik wil?* *ḥpā sampéjan wilodjèng* (Kr.) *zijt gij welvoarend?* *ḥpā poendi* (Kr.) *ḥndi* (Ng.) dat meest als vragend Bijwoord van *plaats* voorkomt, wordt ook gebruikt als Vragend voornaamwoord van personen en zaken, *wie? welke? wat? wat voor een?* b.v. *ḥmah ḥndi* (Ng.) *w e l k h u i s , w a t v o o r h u i s ?* *ḥpā ingkang bdtèn anětēpi* (Kr.) *w i e i s h e t , d i e (h e t v e r b o n d) n i e t n a k o m t ?* Zoo ook in de uitdrukking *ḥkaddḥ poendi* (Kr.) *g e l i j k w a t ?* d.i. *hoe?*

De Vragende voornaamwoorden worden niet gebruikt als Direct object bij een Actief werkwoord; dus zegt men b.v. in plaats van *wat doet gij?* *ḥpā kang kō-gawé* (Ng.) *wat is het dat door u gedaan wordt?* of *ḥpagawéjāmoe ḥpā?* *wat is uw bedrijf?*

§ 22. Over de Bijwoorden en de uitdrukking van den Tijd bij de Zegwoorden.

De Bijwoorden zijn gedeeltelijk grondwoorden, die of alleen als Bijwoorden voorkomen, gelijk *ḥbdtèn* (Kr.) *ḥmah* (Ng.) *neen, niet*, *ḥdèrèng* (Kr.) *ḥpā* (Ng.) *nog niet*, of die ook in denzelfden vorm als Bijvoeglijke naamwoorden worden gebezigd, zooals *ḥsahé* (Kr.) *ḥbětjik* (Ng.) *goed*, *ḥénggal* (Kr.) *ḥanjar* (Ng.) *nieuw, versch*; b.v. *ḥwong ikoe mditjā bětjik* (Ng.) *die man leest g o e d*, *ḥpā ḥanjar ḥtijang datèng ènggal* (Kr.) *iemand die p a s gekomen is*.

Maar de meeste Bijwoorden of Bijwoordelijke uitdrukkingen, die als zoodanig worden gebruikt, zijn afgeleide woordvormen, die van verschillende woordsoorten worden gemaakt, en wel voornamelijk op de volgende wijzen:

1° Door het aanhechtsel *an* (Kr.) of *an* (Ng.) b.v. *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *te* *mahan* (Kr. Ng.) *gevolglijk*, van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *afloop*, *uitkomst*; *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *wèkasan* (Kr. Ng.) *eindelijk*, *ten laatste*, van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *wèkas*, *einde*.

2° Van Bijvoeglijke naamwoorden door het aanhechtsel *an* (Kr.) of *an* (Ng.) met of zonder het voorvoegsel *an* \ deze duiden eene soort van Overtreffenden trap aan; b.v. *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *katàhipoen* (Kr.) *katàhipoen* (Ng.) *ten meeste*, *op zijn meest*, van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *katàh* en *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *kéh*, *veel*; *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *sakèkipoen* (Kr.) *sakèkipoen* (Ng.) *ten minste*, van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *kèdik*, *weinig*; *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *anggawàh* *oewong galiqik*, *k è h è sa-widak s a t i k è wong patang poeloeh* (Ng.) *gij moet werklieden medebrengen*, *ten hoogste zestig*, *ten minste veertig man*. — Bijwoorden van deze beteekenis worden ook gevormd door verdubbeling van het Bijvoeglijk naamwoord met het aanhechtsel *an* (Kr.) of *an* (Ng.); b.v. *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *djaranmoe doewoer-doewoer é patang kaki tloeng djim* (Ng.) *uw paard is op zijn hoogst vier voet en drie duim (hoog)*.

3° Van verschillende woordsoorten, door voorvoeging van *sa* en achtervoeging van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *ing* (Kr. Ng.) somtijds met verdubbeling van het grondwoord, vooral tot vorming van Bijwoorden van tijd en plaats; b.v. *sa* (Kr.) of *sa* (Ng.) *sasampoenipoen* en *sa* (Kr.) of *sa* (Ng.) *sasampoening* (Kr.) *sawisè* (Ng.) *nadat*, van *sa* (Kr.) of *sa* (Ng.) *afgedaan*, *reeds*; *sa* (Kr.) of *sa* (Ng.) *salami-laménipoen* (Kr.) *salawas-lawàsé* (Ng.) *altijd*, *voor immer*, van *sa* (Kr.) of *sa* (Ng.) *lang*, *lengte van tijd*. (Zie bl. 121).

4° Door verdubbeling van het grondwoord. Deze duiden veelal eene *herhaling*, *voortduring* of *versterking* aan; b.v. *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *gantos-gantos* (Kr.) *ganting-ganting* (Ng.) *beurtelings*, van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *afwisselen*; *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *kadang-kadang* (Kr. Ng.) *nu en dan*, van *an* (Kr.) of *an* (Ng.) *somtijds*;

դեռանդունիցիւնը \ bdtèn-bdtènipoen (Kr.) դատողությունը \ ora-orané (Ng.) volstrekt niet, geenszins van դեռանդունիցիւնը \ en դատող \ neen, niet.

Het Vragend bijwoord (ook Bijvoeglijk naamwoord, zie bl. 146) van *hoeveelheid* of *hoegrootheid* is անքնընթաց \ pntèn (Kr.) ան \ pirà (Ng.) hoe? (hoeveel? hoe weinig?) b.v. անքնընթացը \ գաւա \ wis pirà lawàsé (Ng.) hoeveel is de duur ervan al? hoelang al?

Het Aanwijzend bijwoord van *hoeveelheid* of *hoegrootheid* is անաւելիքը \ sèmantèn (Kr.) zoo (zoo veel, zoo groot), անաւելիքը \ sèmentèn (Md.) zooveel, zoo groot als dit, անաւելիքը \ sèmdntèn (Md.) zooveel als dat; անաւելիքը \ sèméné (Ng.) zooveel als dit, անաւելիքը \ sèmdno (Ng.) zooveel als dat.

Het Vragend bijwoord van *hoedanigheid* is արդարապէսը \ kaddòs poendi (Kr.) արդարաւորութիւնը \ kaprèhipoen, անդարձարձը \ kèprèhpoen of արձարձը \ kadi poendi (Md.) արարութիւնը \ kèjèd priyé of արարութիւնը \ kèpriyé (Ng.) hoe? hoedanig?

Het Aanwijzend bijwoord van *hoedanigheid* is անաւելիքը \ mèkatèn of անաւելիքը \ mængkatèn (Kr.) zoo, aldus; անաւելիքը \ mèkètèn (Md.) aldus, zooals dit; անաւելիքը \ mèkdètèn (Md.) alzo, zooals dat; անաւելիքը \ mangkéné (Ng.) aldus, zooals dit; անաւելիքը \ mangkèno of անաւելիքը \ mangkènd (Ng.) alzo, zooals dat.

Het Vragend bijwoord van *plaats* is պէտքը \ poendi (Kr. Md.) անից \ èndi (Ng.) waar?

De Aanwijzende bijwoorden van *plaats* zijn: անիցը \ ngriki (Kr. Md.) դարձը \ kéné (Ng.) hier; անիցը \ ngrikoe (Kr. Md.) դարձը \ kèno (Ng.) dáár; անիցը \ ngrikà (Kr. Md.) արարութիւնը \ kènd (Ng.) ginds. (1)

(1) Het verschil in beteekenis tusschen deze drie vormen is hetzelfde als bij de Aanwijzende voornaamwoorden պէտքը \ պէտքը \ en պէտքը \ Zie bl. 167.

De Bijwoorden van *plaats* worden bijna altijd met een Voorzetsel gebruikt; namelijk om het *zijn in* of *op* eene plaats aan te duiden, met het Voorzetsel *in* (Kr. Ng.) *in, te, op*; bv. *in* *endi* (Ng.) *waar?* *in* *ngrikoe* (Kr.) *daar*; *kowe karijā ānd ing kélé* (Ng.) *blijf gij hier*; om eene *beweging naar* of *toenadering tot* eene plaats aan te duiden, met het Voorzetsel *datēng* (Kr.), *marang*, *mēnjang* of *tékā* (Ng.) *naar, tot aan*; bv. *jèn kowé loengā-loengāhā, loengā mēnjang ēndi* (Ng.) *indien gij vertrokt, waarheen zoudt gij gaan?* en wanneer zij eene *verwijdering van* eene plaats beteekenen, met het Voorzetsel *saking* (Kr.), *sékā* (in de spreektaal ook wel *tékā* (Ng.) *van, uit, van af*; b.v. *saking poendi* (Kr.) *van waar? waar vandaan?* *kowe botjah tēkā ng ēndi* (Ng.) *jongen, van waar komt gij?*

Het Vragend bijwoord van *tijd* is: *kānd poendāpā* of *sawēg poendāpā* (Kr.), *dèk nāpā* of *lagi nāpā* (Md.), *kapan*, *dèk kapan*, *dèk āpā* of *lagi nāpā* (Ng.) *welke tijd? wanneer?* en wanneer men een Toekomenden tijd bedoelt: *bēndjing poendāpā* (Kr.), *bēsōek nāpā* (Md.), *bēsōek āpā* (Ng.) *welke toekomst? wanneer?*

Aanwijzende bijwoorden van *tijd* zijn: *sapoenikā* of *ing sapoenikā* (Kr.), *saniki* of *ing saniki* (Md.), *sa-iki* of *ing sa-iki* (Ng.) *nu, tegenwoordig*; *kānd poenikā* of *sēmantiēn* (Kr.), *dèk nikoe* of *dèk sēmantiēn* (Md.), *dèk ikoe* of *dèk sēmāndā* (Ng.) *te dier tijd, te zulker tijd, toen, dan, alsdan*; *sapriki* (Kr. Md.), *saprené* (Ng.) *tot nu toe*; *dèrēng* (Kr.), *doeroeng* (Ng.) *nog niet*; *sadèrēngipoen* (Kr.), *sadoeroengé*

(Ng.) *zoolang als nog niet, voordat*; manglé (Kr.), mèngko (Ng.) *straks, aanstonds*; ing manglé (Kr.), ing mèngko (Ng.) *thans, tegenwoordig*; ladjèng (Kr.), bandjoer (Ng.) *terstond, dadelijk, daarna*; taksèh (Kr.), isih of misih (Ng.) *nog*; sawég (Kr.), lagi (Ng.) *juist, juist nu, zoo even, op het oogenblik; enz.*

Betrekkelijke bijwoorden van *tijd* zijn: kald-nipoen (Kr.), kaldiné (Ng.), tatkald (Kr. Ng.) *tijdens, ten tijde dat, toen*; sarèng (Kr.), barèng (Ng.) *toen, tijdens, terwijl*; deze woorden hebben betrekking op een accident, dat nog voortduurt of voortduurde, terwijl een ander plaats heeft of had; b.v. $\text{pàrd régol sarèng mirèng pitèmbongan mèkatèn, ladjèng sami ang lam pà hi parèntah}$ (Kr.) *toen de portiers deze woorden hoorden, voldeden zij terstond aan het bevel.* sasampoening of risampoening (Kr.), sawisé (Ng.) *toen, nadat*, heeft betrekking op een accident, dat plaats gehad voordat een ander plaats heeft, dus op een Meer dan volmaakt verleden tijd; b.v. $\text{pàrd Boepati sasampoening lami, ladjèng sowan amagèlè-ran malih}$ (Kr.) *toen (nadat) de Boepati's hunnen vorigen koning hadden begraven, maakten zij hunne opwachting weder op den pagelaran (gehoorzaal).*

De Tijden der Zegwoorden worden niet altijd door hulpwoorden aangeduid maar blijken dikwijls alleen uit den samenhang.

Wanneer men den Tegenwoordigen (of, zooals men thans somtijds zegt, den Onvolmaakt tegenwoordigen) tijd bepaaldelijk en met nadruk wil aanduiden, kan dit geschieden door bij-

Het Nederlandsche Voorzetsel *met* in zijne beide beteekenissen van *samen met* en *door middel van* (*hij wandelt met zijn kind; hij wordt gedood met het zwaard*) wordt in het Javaansch ook uitgedrukt door het Voorzetsel *ကတိယတၢၢ်* \ *kalijan* of *ကတယတၢၢ်* \ *kalajan* (Kr.), *ကတယတၢၢ်* \ *kalawan* (Ng.) *met*, en de Werkwoorden *မာဝိ* \ *mawi* (Kr.), *အံၤကတၢၢ်* \ *anggawā* (Ng.) *medebrengen*, *medevoeren* en *အံၤကတၢၢ်* \ *nganggo* (Ng.) *gebruiken*. Ons *zonder* wordt dan ook uitgedrukt door *ကတၢၢ်ကတၢၢ်* \ *ora nganggo* (Ng.), *ကတၢၢ်မာဝိ* \ *bdtèn mawi*, ook wel *ကတၢၢ်မာဝိအံၤကတၢၢ်* \ *bdtèn nganggo* (Kr.) *niet met*, *niet gebruikende*; b.v. *မိၤကတၢၢ်မာဝိကတၢၢ်ကတၢၢ်* \ *nèqā kalijan tangan kiwā* (Kr.) *met de linkerhand eten*; *ကတၢၢ်မာဝိအံၤကတၢၢ်* \ *bdtèn nganggo gégaman* (Kr.) *zonder wapenen*.

မာဝိ \ *saking* (Kr.), *မာဝိ* \ *sākā* of *မိၤမာဝိ* \ *sèkā* (Ng.) voor welk laatste in de spreektaal ook wel *မိၤမာဝိ* \ *tèkā* wordt gebruikt, beteekenen *van*, *van uit*, *van af*, *wegens*, *door*; b.v. *မိၤမာဝိ* \ *saking wèlāsipoen* (Kr.) *wegens zijn medelijden*, *uit medelijden*; *ကတၢၢ်မာဝိကတၢၢ်မာဝိ* \ *wong tēkā sākā ing nègārā* (Ng.) *menschen die van de hoofdplaats komen*; *မာဝိကတၢၢ်မာဝိကတၢၢ်မာဝိ* \ *poenikā sērat mijos saking iklāsing manāh* (Kr.) *dit is een brief voortkomende uit vriendschap des harten*; *ကတၢၢ်မာဝိအံၤကတၢၢ်* \ *sēlā ingkang anglangkoengi saking agēng* (Kr.) *een steen die over alles heen is van grootte*; *ကတၢၢ်မာဝိ* \ *toemoentèn mēdal saking gēdong* (Kr.) *toen ging zij uit de gevangenis*.

§ 24. Over de Voegwoorden en enkele andere modale of rede-woorden.

Van de vele woorden, die gebruikt worden tot verbinding van zindeelen of volzinnen, tot aaneenschakeling der rede of tot wijziging van de beteekenis eener uitdrukking, vermelden wij hier alleen kortelijk diegene, wier gebruik eenige moeilijkheid kan opleveren.

(Kr.) als er lieden waren om schapen of ezels of kameelen te drenken; သဲခိတ်တဲၤဆူၤသဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ သဲခိတ်တဲၤဆူၤသဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ sami katoembàsakèn gégaman, sèndjâid oetawi wa hos pèdang (Kr.) voor allen werden wapenen gekocht, schietgeveer of (en) lanssen of (en) zwaarden; သဲခိတ်တဲၤဆူၤသဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ သဲခိတ်တဲၤဆူၤသဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ békid dagangan pantoen oetawi oewos (Kr.) hij bracht als koopwaar mede rijst in de aren en ontbolsterde rijst. Uit de bijgebrachte voorbeelden blijkt dat het Voegwoord niet wordt weggelaten tusschen ongelijksoortige voorwerpen.

Het problematische (onzekerheid uitdrukken) of wordt veelal uitgedrukt door သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ mènawi (Kr.), သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ mènawid (Ng.) dat anders ook indien en misschien beteekent; b.v. သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ Dèwi Marjam pitakèn datèng békèlipoen, mènawi mirsà ingkang njandangi laré (Kr.) Dèwi Marjam vroeg aan het dorps hoofd of hij ook wist wie het kind had opgevischt.

သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ mǎngkǎ, in de spreektaal ook သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ ing mǎngkǎ, သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ kang mǎngkǎ en သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ mǎngkǎné, is het Maleische *maka*; het dient tot verbinding van twee zinnen of zindeelen, en heeft geene eigene maar alleen eene logische beteekenis. Aan het begin van een volzin kan het veelal vertaald worden door het Voegwoord *nu* of door *en* (*hij nu ging*; *en hij ging*). In het midden van een volzin dient het dikwijls om den overgang van het voor- tot het nazindeel te vormen, inzonderheid wanneer dit laatste het hoofdvoorstel, het eerste een betrekkelijk of afhankelijk voorstel of eene veronderstelling bevat; het kan dikwijls in het Nederlandsch niet worden vertaald, somtijds door *dan*, *en*, *en dan*, *en nu* of iets dergelijks. Voorbeelden zijn: သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ *sadǎjǎ sami ngdòrng, mǎngkǎ* toetoepling soemoer watoe anglankoengi saking agèng (Kr.) zij versmachtten allen van dorst *en de put is met een geweldige grooten steen gesloten*. သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ သဲခိတ်တဲၤဆူၤ \

အလှူအတန်းတို့ ၊ *kāḷā babāripoen bōtēn dipoen toeloengi ma-*
noengsā; d é n é ingkang noeloengi pārd mīlā-ēkat (Kr.) bij hare
bevalling werd zij niet bijgestaan door menschen, maar de
engelen stonden haar bij; ဂုဏ်သိက္ခာမဂ္ဂဗျူဟာတို့ ၊ ဂုဏ်
*ဂုဏ်တို့နှင့်အတူအိတ်ကောရကတို့ ၊ *Dēwi Boehanad langkoeng soekā-**
nipoen, d é n é tinimbálan datēng kadaton (Kr.) *Dēwi Boehanad*
was zeer verheugd o m d a t zij naar het paleis werd ontboden;
အလှူအတန်းတို့ ၊ ဂုဏ်သိက္ခာမဂ္ဂဗျူဟာတို့ ၊ ဂုဏ်
*ဂုဏ်တို့နှင့်အတူအိတ်ကောရကတို့ ၊ *sarēng woengoe**
kagēt Pirangon, d é n é kang wahoe saré wōntēn kantīl, ing
mangké saré goemloendoeng wōntēn ing siti (Kr.) *bij het ontwa-*
ken ontstelde Pirangon, o m d a t (d a a r, w a n t) hij was gaan
slapen in een ledekant en nu plat op den grond lag.

Als *redegevende* Voegwoorden worden voorts gebezigd :
*ဂုဏ်သိက္ခာမဂ္ဂဗျူဟာတို့ ၊ *rēhning, သရတုဗျူဟာတို့ ၊ *sarēhning* of သရတုဗျူဟာတို့ ၊ *sarē-***

hipoen (Kr.), *ဂုဏ်သိက္ခာမဂ္ဂဗျူဟာတို့ ၊ *rēhné* of သရတုဗျူဟာတို့ ၊ *sarēhné (Ng.)* *naar-**

dien, daar, dewijl, wanneer het redegevend zindeel aan het begin
 van den volzin staat; *မာဂါတိ ၊ *amargi (Kr.)*, မာဂါတိ ၊*
amargā (Ng.) *doordien*, *မာဂါတိ ၊ *awit (Kr. Ng.)* *oorzaak, om-**
dat, *မာဂါတိ ၊ *sabab (Kr. Ng.)* *reden, omdat, want, မိတ် ၊ *mīlā***

(Kr.), *မိတ် ၊ *moeld (Ng.)* *oorzaak, daarom* of *မိတ် မိတ်ကောရကတို့ ၊*
mīlā mēkatēn (Kr.), *မိတ် မိတ်ကောရကတို့ ၊ *moeld mēngkōno (Ng.)* *de**
reden dat het zoo is, daarom, omdat, wanneer het redegevend
 zindeel op den hoofdzin volgt. B.v. *ဂုဏ်သိက္ခာမဂ္ဂဗျူဟာတို့ ၊*
*ဂုဏ်သိက္ခာမဂ္ဂဗျူဟာတို့ ၊ *dēwi Asijah kagarwā dēning rādājā Pirangon saking**
pēnēd warnēnipoen; m i l ā kagarwā datēng rādājā Pirangon
(Kr.) *Dewi Asijah werd gehuwd door vorst Pirangon wegens*
haar schoon voorkomen; d a a r o m huwde hij haar; ဂုဏ်သိက္ခာ
*မိတ်ကောရကတို့ ၊ *bōtēn kalilan jēn anggēpōkē dēwi Asijah,**
s a b a b dēwi Asijah sinēngkēr dēning Allah (Kr.) *hij mocht*
Dēwi Asijah niet aanraken, o m d a t zij door God bestemd was
*om enz. သရတုဗျူဟာတို့ ၊ *မာဂါတိ ၊ *awit (Kr. Ng.)* *oorzaak, om-****

ကမိလံ \ sarèhning rēboelan sampoen inggil, dèwi Siti Soendari kasèsd̄ (Kr.) omdat de maan reeds hoog stond, haastte Dèwi Siti Soendari zich.

ကလိင် \ ladjèng (Kr.), ကဘိဉ် \ bandjoer (Ng.) vervolgens, toen, daarna, wordt dikwijls, naar ons spraakgebruik overtollig, gebezigd al is het uit den zin duidelijk dat eenige handeling reeds is afgelopen wanneer eene andere plaats heeft; b.v. သလိလံအုပုဉ်ကိလိအသုဉ်ကမိလံ \ ကဘိဉ်အုပုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိ \ sarèng sampoen datèng djadjahan Madajin, nabi Moesd̄ ladjèng dipoen tilar (Kr.) toen zij aan de grenzen van Midian waren gekomen, verliet hij vervolgens den profeet Mozes; သလိလံအုပုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိအသုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိ \ sarèng sampoen katah ladjèng sami katoembàsakèn gégaman (Kr.) toen zij nu talrijk geworden waren, toen werden er (of werden er vervolgens) wapenen voor hen gekocht.

Om de onwaarschijnlijkheid, de ondenkbaarheid of een twijfel aan de mogelijkheid eener zaak uit te drukken gebruikt men, beide in Krāmā en Ngoko, het Ngoko-woord ကဘိဉ် \ rak (een andere vorm van ကဘိဉ် \ ora), en in Kr. ook wel ကဘိဉ်ကိလိ \ bdtèn, neen, niet, evenals in het Maleisch بوكى boekan, in den zin van *immers niet? het kan toch niet?*; b.v. ကဘိဉ်ကိလိအုပုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိအသုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိ \ sang poetri, rāmā djèngandikā poenikā rak dédè Allah kang mādā soektji (Kr.) Prinses, uw vader is immers de allerhoogste God niet of kan toch de allerhoogste God niet zijn. Deze beide woorden worden ook gebruikt voor het vragende *immers?*; b.v. ကဘိဉ်ကိလိအုပုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိအသုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိ \ bdtèn dipoen lampoe pèdjah kalih tilar nègari (Kr.) ik zoude immers of zoude ik niet liever sterven dan de stad verlaten? ကဘိဉ်ကိလိအုပုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိအသုဉ်ကမိလိယုဉ်ကိလိ \ tijang poenikā rak sasènèngipoen pijambak (Kr.) de mensch heeft immers zijn eigen wil?

ကဘိဉ်ကိလိ \ mǎngsā (Kr. Ng.), ကဘိဉ် \ mangsi (Kr.) drukt alleen ontkennderwijs uit dat iets niet waarschijnlijk is of niet licht

van godheden en vorstelijke of heilige personen; b.v. $\text{sa} \text{ba} \text{ra} \text{d} \text{ra} \text{d}$ \ *sang Batård Goeroe, de godheid Goeroe*; $\text{sa} \text{na} \text{ra} \text{pa} \text{hi} \text{ta}$ \ *sang Nåtå Mådåd-pahit, de Vorst van Mådåd-pahit*; $\text{sa} \text{ta} \text{pa}$ \ *sang tåpåd, de kluzenaar*.

De bepaling van een Naamwoord door een ander Naamwoord, zooals die in het Nederlandsch geschiedt door dit laatste in den Tweeden naamval te plaatsen (*Genitief attriboot*) of door middel van het Voorzetsel *van*, kan in het Javaansch somtijds geschieden door eenvoudig dit tweede Naamwoord onmiddellijk achter het eerste te plaatsen, namelijk; 1°. wanneer het wordt vervangen door een Persoonlijk voornaamwoord, b.v. $\text{ka} \text{pa} \text{la}$ \ *kapal koeld, paard van mij, mijn paard*; 2°. wanneer de beide woorden te zamen één voorwerp aanduiden, dat in het Nederlandsch gewoonlijk door een samengesteld woord wordt uitgedrukt, b.v. $\text{ra} \text{da} \text{ja}$ \ *anak råådåd, koningskind*; $\text{pa} \text{ra} \text{da}$ \ *paardkop*; $\text{sa} \text{toe}$ \ *toetoe soemoer, putdeksel*; $\text{wa} \text{ng}$ \ *wong dėsåd, dorpsbewoner, dorpeling*; 3°. wanneer het eerste woord wordt voorafgegaan door het Betrekkelijk voornaamwoord; b.v. $\text{sa} \text{na} \text{ra} \text{pa} \text{hi} \text{ta}$ \ *ingång iboe sang ratoe, de moeder van den vorst*; 4°. wanneer het tweede Naamwoord niet den bezitter maar den oorsprong, de plaats van afkomst of verblijf of ook de stof, waaruit iets gemaakt is, aanduidt; b.v. $\text{pa} \text{ng} \text{e} \text{ra} \text{na}$ \ *lajång Pangėran, een brief van den Pangėran*; $\text{wa} \text{ng}$ \ *wång wång, de bladeren van het woud*; $\text{wa} \text{ng}$ \ *wång Soerådåd, iemand van Soerabaja*; $\text{sa} \text{na} \text{ra} \text{pa} \text{hi} \text{ta}$ \ *ratoe Mėsir, de vorst van Mesir*; $\text{sa} \text{na} \text{ra} \text{pa} \text{hi} \text{ta}$ \ *omah watoe, een huis van steen, een steenen huis*; in gevallen, zooals in dit laatste voorbeeld, wordt in het Javaansch het tweede naamwoord als Bijvoeglijk beschouwd.

Maar in andere gevallen wordt bij zoodanige Genitief-bepalingen het eerste Naamwoord gevolgd door het Bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon $\text{sa} \text{na} \text{ra} \text{pa} \text{hi} \text{ta}$ \ *ipoen of qan*, é, of door het Aanhechtsel sa \ *ing*; zie bl. 165, 127 en 128. Bij het daar gezegde merken wij hier alleen nog het volgende op:

ηαη \ of ἄνηυοη \ wordt gebruikt, wanneer er spraak is van eene eigenlijk gezegde *bezitting*, of wanneer het eerstgenoemde voorwerp *bijzonder eigen* is aan het tweede of *daarbij behoort*; b.v. ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *grijanipoen pradjoerit, de woningen der krijgslieden*; ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *anàké wong tjilik, het kind van een gering man*; ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *éndžsé djaran, de kop van het paard*; ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *dahàripoen sang nâtd, de spijs van den vorst*. Behalve bij eene eigenlijk gezegde *bezitting* wordt eveneens ἄνηυοη \ gebruikt; b.v. ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *toetoepling soemoer, het deksel van den put*; ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *tjahjaning sréngéngé, de glans der zon*. Voorts wordt ἄνηυοη \ voornamelijk gebruikt bij bepalingen van *plaats* en *tijd*; b.v. ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *angkaning warsâ, het getal van het jaar, het jaartal*; ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *kèrtaning nĕgari, de rust van het land*. — Niet altijd staat het te bepalen Naamwoord onmiddellijk voor zijne bepaling, maar wordt, vooral in een vragenden zin, dikwijls daarvan afgescheiden, zóó dat de bepaling voorafgaat, als het ware op zichzelf staande, en dan door het voorwerp wordt gevolgd, in welk geval men altijd ηαη \ of ἄνηυοη \ nooit ἄνηυοη \ moet gebruiken; zoo zegt men b.v. in plaats van ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *âpâ wàhanané impènkoe, wat is de beteekenis van mijn droom?* ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *impènkoe âpâ wàhanané, mijn droom, wat is de beteekenis ervan?*

Gelijk in het Nederlandsch een algemeen Naamwoord door eenvoudige *Appositie* of *Bijstelling* tot een bijzonder voorwerp kan beperkt worden, b.v. *koning Willem, het eiland Java*, zoo ook in het Javaansch; het algemeene of onbepaalde gaat dan vooraf en daarop volgt het meer bijzondere of nader bepalende; b.v. ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *nabi Moesâ, de profeet Mozes*. Wanneer het tweede woord de eigennaam van een land, stad of dorp is, wordt dit veelal voorafgegaan door het Voorzetsel ἄνηυοη \ *ing* (bl. 119) b.v. ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη ἄνηυοη *nĕgari ing Mëndang, het rijk Mendang*. Een Naamwoord kan ook eerst een ander Zelfstandig

Van de Telwoorden wordt *sa*, *één*, altijd onscheidbaar vóór, en *satoenggil* (Kr.), *satoenggäl* (Md.), *sidji* (Ng.) altijd achter het Zelfstandig naamwoord geplaatst. De overige staan, naar gelang van de welluidendheid of den nadruk, vóór of achter het woord, waarbij zij behooren; de verdubbelde vormen der Telwoorden komen echter alleen achter het Naamwoord (zie verder bl. 145). Voorbeelden van het verschillend gebruik der Telwoorden zijn: *ing dalèm s a djoeng olèh-moe pirang amèt, hoeveel drachten padi krijgt gij van één djoeng (rijstveld)?* *amoeng soemoer satoenggil poenikã, slechts die ééne put*; *djaloekã opah sadèsã rong désã, vraag tot belooning één of twee dorpen*; *ladjèng sami nangis laré kakalih wahoe, toen begonnen die twee meisjes te weenen*; *Nabi Soengèb kagoengan poetrã kalih, Nabi Soengeb had twee kinderen*. — Wanneer van eenig voorwerp eene maat of hoeveelheid wordt bepaald, wordt die maat of hoeveelheid met het Telwoord achter het te bepalen Naamwoord geplaatst; b.v. *bèras patang bagor, vier zakken rijst*; *sabin kalih djoeng, twee djoengs rijstveld*; *dèndã sèkèt réjal, vijftig realen boete*; *lakon tëlœng djam, drie uren gaans*. — De Rangschikkende telwoorden staan achter het Naamwoord en nemen, vooral in Krãmã, dikwijls het Betrekkelijk voornaamwoord voor zich; b.v. *ing dintèn djoemoengah tanggal kaping sãngã, op Vrijdag den negenden dag der maand*; *Soesoehoenan Pakoe Boewãnd ingkang kaping sakawan, Soesoehoenan Pakoe Boewãnd de Vierde*.

Wanneer een Bijwoord dient tot bepaling van een Bijvoeglijk naamwoord, staat het daarvóór; b.v. *ora bêtjik, niet goed*; *mãhã agèng, zeer groot*; *lãmãm*

ကုဗ္ဗိကော၊ *mēkatèn dōkōh*, zoo ijverig; သန့်ရှင်းကျက်၊ *saklang-koeng soegih*, zeer rijk; သင့်အနာ၊ *sànglèt sakit*, erg ziek.

Wanneer zij dienen tot bepaling van Zeg- of Werkwoorden, hebben de meeste Bijwoorden geene vaste plaats. De Bijwoorden van ontkenning en de Betrekkelijke bijwoorden van tijd staan altijd vóór het Gezegde; de Vragende bijwoorden van plaats daarentegen er achter; b.v. ကုဗ္ဗိကော၊ *bōtèn dangoe*, het duurde niet lang; နေ့ကျက်၊ *moeng omah iki kang ora kōbbōng*, alleen dit huis is het, dat niet verbrand is; သင်္ဂါယော၊ *salaménipoen wōntèn ing wānd*, zoolang als hij in het woud was; သင်္ဂါယော၊ *sawissé ngōbbōng omāhé*, nadat zijn huis verbrand was; ကုဗ္ဗိကော၊ *kowé loengā mēnjāng èndi*, waarheen gaat gij? ကုဗ္ဗိကော၊ *grijā sampéjan ing poendi*, waar is uw huis? ကုဗ္ဗိကော၊ *kowé tēkā ngèndi*, vanwaar komt gij? — De plaats der overige Bijwoorden wordt vooral bepaald door den meerderen of minderen nadruk, die er op valt; b.v. ကုဗ္ဗိကော၊ *āndāh ing kéné*, b l i j f hier; ကုဗ္ဗိကော၊ *ing kéné pangénāné*, h i e r is zijne plaats; ကုဗ္ဗိကော၊ *tijāng datēng énggal*, iemand pas gekomen; ကုဗ္ဗိကော၊ *koelā ladjēng mangkat datēng soemoer malih*, ik ging vervolgens weder naar den put; ကုဗ္ဗိကော၊ *kēpriyé moenggoeh lakoening wong*, hoe is het met het reizen der lieden? ကုဗ္ဗိကော၊ *moeng kari omāhé si Pātrā*, alleen het huis van Pātrā is overgebleven.

§ 2. Over de Complementen.

De Complementen of aanvullende bepalingen dienen om door bijvoeging van nadere bijzonderheden de uitdrukking duidelijker en vollediger te maken (te completeeren). Zij kunnen dus van zeer onderscheidene soort zijn, en verschillen niet alleen naar gelang van het voorwerp of gezegde,

iets plaats heeft, wordt gewoonlijk zonder Voorzetsel aan het Gezegde toegevoegd, somtijds gevolgd door လာမီနိပိုဝ်း *laménipoen* (Kr.), လာဝဲဒ် *lawòsé* (Ng.) *de duur ervdn*, en somtijds ook voorafgegaan door အာဝိ *antawis* (Kr.), အင်္ဂါ *andrá* (Ng.), *tussenruimte, tusschentijd*; b.v. လာမီနိပိုဝ်း *wis sapasar ora mangan-mangan, reeds gedurende eene week heeft hij niets gegeten*; အာဝိ *sampoén nèm dalóe laménipoen, het duurt reeds zes nachten*; အာဝိ *antawis sampoen lami génipoen oemadèg ratoe, reeds gedurende langen tijd is hij vorst.*— De *tijd, hoelang iets geleden is*, wordt eveneens óf zonder Voorzetsel óf met hetzelfde အာဝိ *antawis*, aan het Gezegde toegevoegd; b.v. အာဝိ *sampoén wólóe las tahoen poeniká, dat is reeds achttien jaren geleden*; အာဝိ *embok koelá sampoen pèdjah, antawis gangsal tahoen poeniká, mijne moeder is overleden, dat is reeds vijf jaar geleden*; အာဝိ *sarèng sampoen antawis tigang dintèn, Nabi Moesá karsá namoer malih, toen dat drie dagen geleden was, wilde de Profeet Mozes zich weder vermommen.*— Een *tijdsverloop na hetwelk iets geschieden zal*, gelijk wij zeggen *over drie dagen* of *met de drie dagen*, wordt op verschillende wijzen uitgedrukt; somtijds zonder Voorzetsel; b.v. အာဝိ *rong tahoen wis mètoe kèmbangé, met de twee jaren komen de bloemen (van den boom) reeds uit*; maar veelal door de eene of andere omschrijving; b.v. အာဝိ *jèn wis gènp wólóeng tahoen, kowé dak nikáhaké, over (als vervuld zijn) acht jaar, zal ik u uithuwelijken.*

§ 3. Over Complementaire Praedicaten en Complementaire en Relatieve zinsneden.

Somtijds worden aan één Onderwerp twee of meer Gezegden (*Praedicaten*) toegevoegd, van welke één als het

പ്രബോ സോസോരോഹ് \ *Praboe Soesoeroeh kawon, kèngsèr saking Padjadjaran, ngoengsi doematèng adjar Tjamàrd Toenggal, Praboe Soesoeroeh werd overwonnen en verdreven uit Padjadjaran en zocht eene schuilplaats bij den priester Tjemara Toenggal.* മിജന എന മിജന എന മിജന മിജന മിജന \ *മിജന \ മിജന മിജന മിജന മിജന \ മിജന മിജന മിജന മിജന മിജന \ timoen poenikè dipoen sadé datèng pèkèn, sakèlangkoeng larisipoen, koemroeboet kang sami toembas, die komkommers verkochten zij op de markt, zij waren zeer gewild, en de koopers stroomden toe.* എന നെ മെന മിജന മിജന മിജന \ *നെ നെ നെ നെ നെ \ നെ നെ നെ നെ നെ \ bégal angadàng tijang wòntèn ing margi, lampàhipoen sijang oetawi daloe, straatroovers wachten òe menschen op weg op en hun gang is (zij gaan, zij doen dat) zoowel bij dag als bij nacht.*

Ook *Relatieve zinsneden*, die in het Nederlandsch door een *Betrekkelijk* voornaamwoord met den *Hoofdzin* worden verbonden, worden in het Javaansch dikwijls zonder zoodanig *Voor-naamwoord* daaraan toegevoegd; b.v. എന എന മിജന മിജന \ *നെ നെ നെ നെ \ jèn wòntèn tijang gadah anak djaler, indien er iemand is, die een zoon heeft; എന മെന മെന മെന മിജന മിജന* \ *നെ നെ നെ നെ \ pajo pèdàng toekoe pedang digawé gègaman, laten wij zwaarden koopen, die ons tot wapens kunnen dienen. Maar dikwijls ook wordt het *Betrekkelijk* voornaamwoord er bijgevoegd; b.v. എന മെന മെന മിജന മിജന മിജന \ *മിജന മിജന മിജന \ bdièn wòntèn ing kang kalangkoengan, er was er geen, die werd overgeslagen. En waar het Voor-naamwoord zoo niet wordt gebruikt, is het dan ook in het Javaansch eigenlijk geene *Relatieve zinsnede* maar een *Complementair praedicaat*.**

Er is in het Javaansch nog eene soort van *Complementaire zinsnede*, die in het Nederlandsch veelal niet anders dan door eene *Relatieve zinsnede* kan worden vertaald. Zij bestaat uit eene benaming van voorwerp (*Zelfstandig naamwoord*) met een *Bezittelijk* voornaamwoord, dat de betrekking tot een voorafgaand voorwerp uitdrukt, gevolgd door eene benaming van

omàhé gèdè kan evengoed beteekenen *zijn groot huis* als *zijn huis is groot*; voor de eerste beteekenis kan men echter de onduidelijkheid wegnemen door tusschenvoeging van het Betrekkelijk voornaamwoord; ηλτιεεζηλτιονδηηλ \ omàhé kang gèdè, *zijn huis dat groot is*; en voor de tweede, door het Bijvoeglijk naamwoord met nadruk voorop te plaatsen: δηηληλτιεεζηλτι \ gèdè omàhé, *groot is zijn huis* (bl. 197). Onduidelijkheid bestaat niet wanneer het Zelfstandig naamwoord een Aanwijzend voornaamwoord bij zich heeft, omdat dit altijd het laatst staat van alle Bepalingen, die bij een Naamwoord komen; dus kan een Bijvoeglijk naamwoord, wanneer het vóór het Voornaamwoord staat *wel*, wanneer het er achter staat *niet* tot bepaling van het Naamwoord dienen, en moet in het laatste geval Zegwoord zijn; dus: ηλτιεεζηλτιονδηηλ \ omàhé gèdè ikoe, *dat groote huis van hem*, maar ηλτιεεζηλτιονδηηλ \ omàhé ikoe gèdè, *dat huis van hem is groot*.

Wanneer een door een Werk- of Toestandswoord uitgedrukt accident voorgesteld wordt als eene zaak, kan dat Werk- of Toestandswoord gebruikt worden als benaming van die zaak en gebruikt worden in alle betrekkingen, die een Naamwoord in den zin kan bekleeden; b.v. ελτιεεζηλτιονδηηλ \ ilàngé ikoe ðpà mati, *dat verdwijnen is dat sterven?* ελτιεεζηλτιονδηηλ \ dat èngipoen daloe, *zijn komen (komst) is bij nacht*; ελτιεεζηλτιονδηηλ \ salaménipoen w d n t è n ing w d n d, *al den duur van zijn zijn (verblijf) in het woud*; ελτιεεζηλτιονδηηλ \ katingalipoen salèbè-tipoen soepènd, *het gezien worden (het gezicht, de schijn) ervan in den droom*.

Wanneer eene zinsnede, die eene zaak of gebeurtenis uitdrukt, het object uitmaakt van een in den hoofdzin voorafgaand Zegwoord, dat eenige wijze van *vernemen* of *doen vernemen*, van *waarnemen* of *doen waarnemen* uitdrukt, wordt zoodanige zinsnede in het Nederlandsch met den hoofdzin verbonden door

den Passieven vorm aan, ook al is dan het Object daarvan het Onderwerp van het Gezegde; bv. *anakkoe arëp kowé kapàkàkèn*, wat wilt gij mijn kind doen (niet: wat wil mijn kind door u gedaan worden)? *arëp kowé g d w d mënjang èndi wèdoes ikoe*, waarheen wilt gij die schapen brengen (niet: waarheen willen zij door u gebracht worden)? *sabab dèwèké bakal dipatèni karo pradjoerit*, omdat de soldaten voornemens zijn hem te dooden of omdat hij zal gedood worden door de soldaten (niet: omdat hij voornemens is gedood te worden).

De natuurlijke volgorde der deelen van een zin is, dat in den Subjectieven of Actieven vorm het Subject vóór het Zegwoord en het Object er achter komt; terwijl in den Objectieven of Passieven vorm het Object als onderwerp vóór het Gezegde staat en het Subject, als complement van Subject (bl. 76), er achter; b.v. *wong désd ngadègaké ngabdtóhan*, het dorpsvolk richt eene dobbelpartij aan; *sakèhé loeloeroeng pada djaganand pradjoerit*, alle straten moeten bewaakt worden door soldaten. Maar in het Javaansch wordt de volgorde der zindeelen hoofdzakelijk bepaald door het gewicht, dat men daaraan wil geven; in diervoege, dat het belangrijkste, hetgeen dus als zoodanig het eerst voor den geest komt, voorop wordt gezet, of ook wel, om er meer nadruk aan te geven, aan het einde van den zin geplaatst en dan langzaam uitgesproken.

Zoo kan, ook in een Actieven zin, het Gezegde vóór het Subject komen; b.v. *ladjèng kèsah Adji Sdkd datèng ing nègari Mèndang*, toen vertrok Adji Sdkd naar de stad Mendang; *kagèt rádjà Pirangon*, vorst Pirangon ontstelde; *ladjèng mèn dèt ka-*

Object het Onderwerp wordt; b.v. *ပျဉ်းမာရေသမ္ပာဒ်ပျဉ်းမာရေ* \ *poetrâ sampéjan poenikâ koelâ bêktâ* *mantoek, dat kind van u wordt door mij medegenomen (neem ik mede) naar huis.* Doch wanneer de nadruk volstrekt niet op het Object valt, wordt dit ook in Passieve zinnen veelal achter het Werkwoord geplaatst; b.v. *မိမိ၏အိမ်ထဲသို့* \ *sintên ingkang kagoengan* *poetrâ, dipoen poendotakên injâ, van wie is het kind, voor hetwelk eene min wordt gezocht?* En hetzij het Object vóór of achter het Passief werkwoord staat, wordt het Subject somtijds geheel vooraan geplaatst zonder eenig Voorzetsel; b.v. *ဂုဏ်သိပ္ပံပျဉ်းမာရေသမ္ပာဒ်ပျဉ်းမာရေ* \ *Dèwi Soepoewah* *tjis ladjèng dipoen wangsoelakên malih, door Dèwi Soepoewah werd de staf toen weder teruggebracht; မာရ်မိုဝ်* \ *Nabi Moesâ ladjèng* *dipoen pòtjot taroempâhipoen, door den Profeet Mozes werden toen zijne sandalen afgedaan (M. deed toen zijne sandalen af).*

Men kan ook aan het Onderwerp van eenen zin, hetzij dat als Subject of als Object voorkomt, een bijzonderen nadruk geven door het voorop te plaatsen voorafgegaan door een van de woorden *ဂုဏ်သိပ္ပံ* \ *déné* (Kr. Ng.) *nu, dat, toch; ဂုဏ်သိပ္ပံ* \ *jèn* (Kr. Ng.), *မိမိ၏* \ *mênawi* (Kr.), *မိမိ၏* \ *mênawâ* (Ng.), *indien*, of *မိမိ၏* \ *mènggah* (Kr.), *မိမိ၏* \ *moenggoeh* (Ng.) *betreffende, aangaande*; b.v. *ဂုဏ်သိပ္ပံပျဉ်းမာရေသမ္ပာဒ်ပျဉ်းမာရေ* \ *မိမိ၏* *ဂုဏ်သိပ္ပံပျဉ်းမာရေသမ္ပာဒ်ပျဉ်းမာရေ* \ *déné wong kang angloeroeg* *ngabdtòhan, sird gittkâ ping sèkêt, lieden die naar eene dobbelpartij gaan moet gij vijftig rottingslagen geven; မိမိ၏* \ *moenggoeh kètjoe mahoe ðpâ ora ðnâ kang katjèkèl, zijn er van die roovers geene gevat (wat die roovers betreft, zijn er geene van gevat)?*

De nadruk, dien men aan het Onderwerp van eenen zin wil geven, wordt ook uitgedrukt door aan het Gezegde den

vorm van eene relatieye zinsnede te geven en dat Onderwerp tot een hoofdzin te maken, die dan òf voorop geplaatst wordt, òf geheel achteraan om zoo door de langzamere uitspraak den nadruk te bevorderen; b.v. *koelã kang ndoedohaké dalané kang bènèr marang kowé, i k zal u (ik ben het, die u zal) den rechten weg wijzen.* *dikã arani dèmèn mdtjã, s a d o e r k o e l ã l a n a n g, m i j n b r o e d e r k u n t g i j e e n l i e f h e b b e r v a n l e z e n n o e m e n (d i e n g i j e e n l i e f h e b b e r v a n l e z e n k u n t n o e m e n, d a t i s m i j n b r o e d e r).*

I N H O U D.

INLEIDING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Schrift en uitspraak.

§	1. Tafel van het alphabet en der overige schrijf- en leesteekens	Bl. 1
§	2. Aksārā's	» 6
§	3. Verdeeling der letters	» 12
§	4. Pasangan. Patèn	» 13
§	5. Kapitale letters	» 16
§	6. Aangenomen letters.	» 18
§	7. Verandering van den vocaalklank <i>ā</i> der Aksā- rā's en Pasangans in <i>a</i>	» »
§	8. Over de klankteekens of Sandangans en de op zichzelf staande klinkers	» 20
§	9. De overige Sandangans of schrijfteekens	» 27
§	10. De Pādā's of Scheiteekens	» 30
§	11. Schrijfoefeningen	» 33

TWEEDE HOOFDSTUK.

Woordvorming.

§	1. Over de grondwoorden in het algemeen	Bl. 36
§	2. Over de woordaflleiding in het algemeen en de vorming van Krāmā-woorden.	» 41
§	3. Over de soortverdeeling der woorden	» 46
§	4. Over het Eenvoudig werkwoord	» 48
§	5. Over het Transitief werkwoord met het aan- hechtsel <i>amānāy</i> of <i>amānān</i>	» 56

§ 6.	Over het Transitief werkwoord met het aanhechtsel <i>अन्</i> \	Bl. 63
§ 7.	Over het Toestandswoord	» 67
§ 8.	Over de Passieve of Objectieve vormen	» 69
	Het Zuiver of Objectief passief	» »
	Het Accidenteel passief	» 72
	Het Subjectief passief	» 74
§ 9.	Over den Wederzijdschen of Wederkeerigen vorm	» 77
§ 10.	Over den Frequentatieven en den Collectieven vorm	» 80
§ 11.	Over de Voluntatief	» 82
	De Imperatief	» »
	De Jussief en Concessief	» 85
	De Propositief	» 88
	De Optatief	» 90
	De Vetatief	» 92
§ 12.	Over de Afgeleide Naamwoordsvormen	» 93
§ 13.	De hulpwoorden <i>अभिप्रायः</i> , <i>अभिप्रायः</i> , <i>अभायः</i> en <i>अभयः</i> \	» 113
§ 14.	De hulpwoorden <i>अस्ति</i> \ <i>अस्य</i> \ <i>अस्य</i> \ en <i>अस्ति</i> \	» 115
§ 15.	De voorvoegsels <i>अन्</i> \ <i>अस्ति</i> \ en <i>अस्</i> \	» 117
§ 16.	De aanhechtsels <i>अन्</i> \ <i>अभिप्रायः</i> \ <i>अस्य</i> \ en <i>अस्ति</i> \	» 123
§ 17.	De verdubbeling en herhaling der woorden	» 128
§ 18.	De Reduplicatie of herhaling van den eersten medeklinker	» 136
§ 19.	Samengestelde woorden en uitdrukkingen	» 139
§ 20.	De Telwoorden	» 142
	Hoofdgetallen	» »
	Rangschikkende telwoorden	» 150
	Breuken	» 151
	Vermenigvuldigende telwoorden	» 153
	Afzonderende (distributieve) telwoorden	» »
	Verzamelande telwoorden	» 154
§ 21.	De Voornaamwoorden	» 155

